

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANA BİLİM DALI

KİŞİNİN YAŞAMINI SONLANDIRMA İSTEĞİ TEMEL BİR HAK MIDIR?
FELSEFİ BİR TARTIŞMA

YÜKSEK LİSANS

Tuğba ÇELİK KORKMAZ

OCAK-2025
GÜMÜŞHANE



T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANA BİLİM DALI

KİŞİNİN YAŞAMINI SONLANDIRMA İSTEĞİ TEMEL BİR HAK MIDIR?
FELSEFİ BİR TARTIŞMA

IS THE WILL TO END ONE'S LIFE A FUNDAMENTAL RIGHT?
A PHILOSOPHICAL DISCUSSION

YÜKSEK LİSANS

Tuğba ÇELİK KORKMAZ

OCAK-2025
GÜMÜŞHANE



T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANA BİLİM DALI

KİŞİNİN YAŞAMINI SONLANDIRMA İSTEĞİ TEMEL BİR HAK MIDIR?
FELSEFİ BİR TARTIŞMA

IS THE WILL TO END ONE'S LIFE A FUNDAMENTAL RIGHT?
A PHILOSOPHICAL DISCUSSION

YÜKSEK LİSANS

Tuğba ÇELİK KORKMAZ

Danışman: Doç. Dr. Celal YEŞİLÇAYIR

OCAK-2025
GÜMÜŞHANE

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Kişinin yaşamını sonlandırma isteği temel bir hak mıdır? Felsefi Bir Tartışma**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi'nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylıyorum.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

28/01/2025

.....
Tuğba ÇELİK KORKMAZ

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitim ve tez hazırlama sürecimde yoğun çalışma ortamına rağmen bize her zaman vakit ayıran, farklı fikirleri ile katkıda bulunan, yol gösteren, kişiliğiyle asıl ilmin tevazu ve incelik olduğunu bana öğreten çok değerli danışman hocam Doç. Dr. Celal YEŞİLÇAYIR'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Değerli jüri başkanımız Dr. Öğr. Üyesi Tanju TOKA ve değerli jüri üyemiz Doç. Dr. M. Ahmet TÜZEN hocalarıma bu süreçte vermiş oldukları desteklerden ötürü teşekkür ederim.

Yapılan çalışma Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu tarafından Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı bünyesinde yürütölmekte olan 2210-A Yurt İçi Genel Yüksek Lisans Burs Programı kapsamında sağlanan burs desteğiyle tamamlanmıştır. Önemli katkı sağlayan bu destek için TÜBİTAK'a teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak güven ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, varlıklarıyla hayatımı güzelleştiren aileme; hayatın yoğunluğuna rağmen çalışma azmini koruyan kendime; ilham kaynağım, ışığım, biricik oğlum Aybars'a sonsuz teşekkür ederim.

Tuğba ÇELİK KORKMAZ

GÜMÜŞHANE-2025

ÖZET

İnsan hakları dediğimizde ırk, ulus, din, dil ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm insanların yararlanabileceği hak ve özgürlüklerden bahsederiz. Bu haklar evrensel, devrilemez ve değiştirilemez niteliktedir. Yaşama hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, mülkiyet hakkı, seçme ve seçilme hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı, eğitim hakkı, beslenme ve barınma hakkı sahip olduğumuz temel insan hak ve özgürlüklerinden bazılarıdır. Bu hakların insanlara doğuştan verili olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte insanların söz konusu temel haklardan vazgeçmek gibi bir hakkının olup olmadığı temel bir tartışma konusudur. Bu bağlamda “İnsan, en temel hakkı olan yaşama hakkından özgür iradesi ile vazgeçebilir mi?” diye bir soru karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle “Kişi yaşama hakkını kullanmama ya da yaşama hakkından vazgeçme özgürlüğüne sahip midir?” diye sormak mümkündür. Aynı zamanda yaşama hakkından vazgeçmenin niçin birçok toplumda hoş karşılanmadığı ve temel insani değerlere aykırı olarak görüldüğünün aydınlatılması gerekmektedir. Tarihsel süreçte yaşama hakkından vazgeçmenin lanetlendiği toplumsal yapılar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, kişinin yaşamını sonlandırma hakkı, insan hakları çerçevesinde felsefi olarak ele alınacak ve intihar ile ötanazi kavramlarına ilişkin değerlendirmeler tartışılacaktır. Bu çerçevede yaşama son verme hakkının temel insan haklarına dâhil olup olmadığı analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Yaşama Hakkı, Yaşamı Sonlandırma Hakkı, İntihar, Ötanazi

ABSTRACT

When we say human rights, we mean the rights and freedoms that all people can benefit from, regardless of race, nation, religion, language and gender. These rights are universal, inalienable and unchangeable. The right to life, freedom of religion and conscience, the right to property, the right to vote and be elected, the right to privacy, the right to education, the right to food and shelter are some of the basic human rights and freedoms we have. It is accepted that these rights are given to people from birth. However, whether people have the right to give up these fundamental rights is a fundamental matter of debate. In this context, the question arises: "Can a person freely give up her most fundamental right, the right to life?" In other words, it is possible to ask, "Does a person have the freedom not to use her right to life or to give up her right to life?" At the same time, it is necessary to clarify why giving up the right to life is not welcomed in many societies and is seen as contrary to basic human values. In the historical process, social structures have emerged in which giving up the right to life is condemned. In the planned thesis study, the questions in question will be examined from a human rights perspective and some determinations will be made regarding suicide and euthanasia. In this context, it will be analyzed whether the right to end one's life is included in basic human rights.

Keywords: Human Rights, Right to Life, Ending Life, Suicide, Euthanasia.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	IX
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	X
GİRİŞ.....	1
1. İNSAN HAKLARI VE YAŞAMA HAKKI.....	3
1.1.İnsanın Değeri ve Onuru.....	3
1.2.İnsan Hakları Tanımı.....	5
1.3.İnsan Haklarının Özellikleri.....	7
1.4. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi.....	10
1.5. İnsan Haklarında Kuşaklar.....	11
1.6. Yaşama Hakkı.....	13
1.6.1. Yaşama Hakkı ve Devletin Yükümlülükleri.....	14
1.6.2. Uluslararası Belgelerde Yaşama Hakkı.....	16
1.6.3. Yaşama Hakkının İstisnaları.....	16
2. İNTİHAR VE ÖTANAZİ KAVRAMLARI.....	19
2.1. İntihar.....	19
2.1.1. İntihar Sınıflandırmaları.....	19
2.1.2. İntihar İçin Risk Faktörleri.....	21
2.1.3. İntihar Davranışının Biyo-Psiko-Sosyal Modeli.....	27
2.1.4. İntihara İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar.....	28
2.1.4.1. Biyolojik Yaklaşımlar.....	28
2.1.4.2. Psikodinamik Yaklaşımlar.....	29
2.1.4.3. Karl Menninger'in İntihar Kuramı.....	29
2.1.4.4. Schneidmann'ın İntihar Kuramı.....	29
2.1.4.5. Sosyal Öğrenme Kuramı.....	30
2.1.4.6. Umutsuzluk Kuramı.....	31

2.1.4.7. Erwin Ringel'in Kuramı (Presuisidal Sendrom).....	31
2.1.4.8. Stres Diyatez Kuramı.....	31
2.1.4.9. Sosyolojik Yaklaşımlar.....	32
2.1.5. Dünyada İntihar Oranları.....	34
2.2. Ötanazi.....	35
2.2.1. Ötanazinin Tarihçesi.....	37
2.2.2. Ötanazi Türleri.....	40
2.2.3. Dünya Hukuku ve Türk Hukukunda Ötanazi	44
3. KİŞİNİN YAŞAMINI SONLANDIRMA İSTEĞİ TEMEL BİR HAK MIDİR?.....	47
3.1. Kişinin Yaşamını Sonlandırma İsteğini Destekleyen Görüşler	48
3.1.1. Özerklik İlkesi.....	48
3.1.2. Yaşamın Niteliği İlkesi.....	50
3.1.3. Merhamet İlkesi.....	52
3.1.4. Kaynakların Boşa Kullanılmasının Önüne Geçilmesi İlkesi.....	53
3.2. Kişinin Yaşamını Sonlandırma İsteğine Karşı Çıkan Görüşler	53
3.2.1. Yaşamın Kutsallığı İlkesi.....	53
3.2.2. Yaşamın Dokunulmazlığı İlkesi.....	55
3.2.3. Yaşama Saygı İlkesi.....	55
3.2.4. Tıp Biliminin Gelişiminin Engelleneceği İlkesi.....	56
3.2.5. Yaşamını Sonlandırma İradesinin Sağlıklı Olmaması İlkesi.....	57
3.2.6. Kaygan Zemin İtirazı.....	58
4. SONUÇ.....	60
KAYNAKÇA.....	63
ÖZGEÇMİŞ.....	71



ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Biyo-psiko-sosyal model.....	28
Şekil 2. 2019 İtibarıyla dünyadaki intihar oranının (yaşa standardize edilmiş, 100.000 nüfus başına) haritası.....	34
Şekil 3. Dünya genelinde ötanazi uygulanmasının genel durumu.....	45



SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
s.	: Sayfa
vb.	: ve benzeri



GİRİŞ

Yaşama hakkı, insanın fizyolojik, psikolojik ve sosyal varlığını sorunsuz olarak devam ettirebilecek şekilde dünyaya gelmesiyle kazanılır. Bu hak kapsamında kişi kendini geliştirebilmesi için gerekli imkânlarla sahip olur. Dokunulmazlık özelliği bağlamında hiçbir koşulda kişi bu haktan mahrum bırakılamaz. Yaşama hakkını diğer haklardan farklı ve kıymetli kılan en önemli özellik, insanlığın devam etmesi için yaşam hakkının korunmasının gerekliliğidir. İnsan için öncelikli olan yaşamdır, birtakım hak ve özgürlüklere sahip olması yaşama hakkını kullanmasına bağlıdır. Bu sebeple yaşama hakkından yoksun bırakılan kişinin diğer haklardan da mahrum kalacağı söylenebilmektedir. Dolayısıyla dokunulmazlığın ve kişisel tasarruf hakkının en çok tartışıldığı haller yaşama hakkı üzerine olmaktadır.

Yaşama hakkı, kişinin sağ olarak dünyaya gelmesi ve kendini geliştirmesi için gerekli imkânlarla sahip olması şeklinde tanımlanmaktadır. Ölüm hakkı ise kişinin kendi rızasıyla yaşamını sonlandırması şeklinde tanımlanmaktadır. Yaşama hakkı ve ölüm hakkı bakıldığında birbiriyle çelişen iki kavram gibi görünmekte, farklı perspektiflere ve farklı tartışmalara konu olmaktadır. İnsanlık tarihinin birçok döneminde karşımıza çıkan kişinin yaşama son verme isteği, geçmişten günümüze değin başta felsefe olmak üzere psikoloji, tıp, sosyoloji ve antropoloji gibi birçok alanda incelenmiş, intihar ve ötanazi ile ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Diğer taraftan söz konusu sorunsalın mesleki aidiyet alanları gereği sağlıkçılar ve hukukçular tarafından ele alınıp, incelendiği bilinmektedir. Aynı zamanda yaşama hakkı ve yaşama hakkının sona erdirilmesi konularının çağımızda kamuoyunda ve medyada oldukça fazlaca yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla yaşama hakkı ile ilgili düşüncelerin çeşitli mesleki alanların ötesinde toplumun tamamını ilgilendiren temel bir konu olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Kişinin yaşamına ve toplum hayatına etki eden bir konu olduğu göz önünde tutulmalıdır. Bununla birlikte insanların tamamını ilgilendiren önemli bir sorunsalın bilimsel ve akademik bir zeminde analiz edilmesi önem arz etmektedir.

Elinizdeki çalışmada “Kişinin yaşamı sonlandırma isteğinin temel bir hak mıdır?” sorusuna cevap aranmaktadır. Bu çerçevede öncelikle insan hakları ve yaşama hakkı konusu ele alınmaktadır. İkinci adımda ise intihar ve ötanazi kavramları ilgili literatür bağlamında aydınlatılmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte kişinin yaşama hakkı, insan haklarının temelini oluştururken, yaşamına son verme hakkı gibi bir hak türünün olup

olmadığının sorgulanması amaçlanmaktadır. İnsanın kendi isteğiyle yaşamına son vermesi geçmişten günümüze değin psikoloji, sosyoloji, antropoloji, teoloji, tıp vd. alanlarında araştırılmış ve intihar ile ötenazinin ne olduğu ile ilgili bazı bulgulara ulaşılmıştır. Bu çalışmada söz konusu sorunsal, felsefi bağlamda ve insan hakları nazarından ele alınıp tartışılmaktadır. Bununla birlikte bazı tespitlere ulaşılmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda çalışma çerçevesinde diğer alanlarda ortaya çıkmış bulgulardan da yararlanılmaktadır. Böylelikle yaşama son verme isteğinin temel bir hak olup olmadığı hususunda felsefi anlamda bir çalışmanın ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte araştırma çerçevesinde felsefenin yanında hukuk, sosyoloji, psikoloji ve tıp ile ilgili kaynaklara başvurulmaktadır. Bu süreçte felsefi kavramsallaştırma ve sorunsallaştırma hususu önem arz etmektedir. Söz konusu gereksinime istinaden çalışmamızda felsefi metin analizi ve temellendirme yöntemine başvurulmaktadır. Dolayısıyla araştırmamızın yöntemi felsefi metin çözümlemesine dayanmaktadır. Elde edilen bulguların tez metnine dönüştürülmesi sürecinde ise ileri sürülen argümanların temellendirici ve gerekçelendirici olması önem arz etmektedir. Böylelikle sistematik ve kapsayıcı bir araştırmanın ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde insan hakları kavramının düşünsel kökenleri ve felsefi temelleri üzerinde durulacak ve insan haklarıyla ilintili olarak yaşama hakkı analiz edilecektir. Öncelikle insan haklarının temellendirildiği en önemli ilke kabul edilen *insanın değeri ve onuru* kavramı üzerinde durulacaktır. Akabinde insan haklarının tanımına, insan haklarının sahip olduğu karakteristik özelliklerine ve tarihsel gelişimine yer verilecektir. Çalışmamızın esas konusu olan yaşama hakkı, insan hakları bağlamında ele alınacaktır. İkinci bölümde intihar ve ötanazi kavramlarının tanımı, türleri, tarihi, kuram ve risk faktörleri felsefi bağlamda incelenecektir. Aynı zamanda tarihsel süreçte ortaya çıkmış olan intihar ve ötanaziye ilişkin bakış açıları ele alınacaktır. Üçüncü bölümde intihar ve ötanazi kavramları insan hakları bağlamında tartışmaya açılacaktır. Yaşama son verme isteğinin hangi durumlarda meşru bir hak olabileceğine yönelik görüşler ayrıntılı bir biçimde incelenecektir. “Kişinin Yaşamını Sonlandırma İsteği Temel Bir Hak Mıdır?” sorusuna yönelik cevaplara ulaşılmaya çalışılacaktır. Sonuç bölümünde ise araştırmamız boyunca incelenen konular, kuramsal yaklaşımlar, tartışmalı durumlar, çıkarımlar bağlamında genel değerlendirme ve önerilere yer verilecektir.

İntihar, ötanazi vb. konuların günümüz dünyasını toplumsal ve bilimsel anlamda meşgul ettiği bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda kişinin kendi rızasıyla yaşamına son

vermesi ile ilgili etik ve hukuki dayanakların değişken bir yapıda olduğu dikkat çekmektedir. Alan yazın incelendiğinde, insan hakları bağlamında yaşama son verme isteğini ele alan çalışmaların felsefe disiplini çerçevesinde sınırlı olduğu görölmektedir. Planlanan tez çalışmasında kişinin yaşamına son verme isteği, insan hakları bağlamında irdelenmek suretiyle bu alandaki çalışmalara katkı yapılması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızın alanyazına katkısının yanında uygulamalı bilim dallarına da katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Araştırmamıza insan hakları bağlamında yaşama hakkı konusunu ele alarak başlamamız yerinde bir tutum olacaktır.



1. İNSAN HAKLARI VE YAŞAMA HAKKI

İnsan hakları; tüm insanların hiçbir ayırım gözetmeksizin yalnızca insan olarak varolmalarından dolayı özgür, eşit ve onurlu yaşama hakkına sahip olmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Herkes, ırk, cinsiyet, din, dil, yaş, düşünce farkı, ekonomik durum, ulusal veya toplumsal köken gibi ayrımlar olmaksızın eşittir. Yaşama hakkı ise en temel insan hakkıdır. İnsan haklarını açıklarken bu kavramın dayanaklarını gösterme amacıyla belirli kavramlara başvurulmaktadır (Tepe, 2018: 189). İnsanın değeri ve onuru kavramının söz konusu temellendirme açısından önemi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1.1.İnsanın Değeri ve Onuru

İnsanın kıymetli bir varlık olması, sahip çıkılması gereken bir insan onurunun varlığı düşüncesi, insan hakları kavramının temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle insan hakları kavramını irdelemeden önce bahsi geçen kavramları incelemek gerekmektedir. Bu çerçevede insanın değeri, insan onuru ve insan hakları kavramlarının ilişkiselliğini açıklamak önem arz etmektedir. Literatür incelendiğinde insan hakları konusunda yapılan çalışmaların çoğunda insan onurunun temele alınması bu ilişkiyi kanıtlar niteliktedir. “Onur” ve “değer” ifadelerinin birçok farklı alanda ve birçok farklı anlamı barındıracak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Din, felsefe, siyaset, psikoloji gibi birçok alanda karşımıza çıkan bu kavramlar, bir hakkı ifade etme, değer belirleme, statü belirtme gibi amaçlara yönelik olarak kullanılmaktadırlar. Sözlük anlamı ile onur “insanın kendine karşı duyduğu saygı, öz saygı, şeref, haysiyet ve izzetinefis” (Parmaksızoğlu, 2018: 219) ile “başkalarının gösterdiği saygının dayandığı kişisel değer, şeref, itibar” (Parmaksızoğlu, 2018: 219) şeklinde tanımlanmaktadır. Burada geçen haysiyet sözcüğünün, kıymet, saygınlık ve itibar olarak tanımlandığı; şeref sözcüğünün ise insanların birbirine duyduğu saygının temelini yatan bireysel değer olarak tanımlandığı görülmektedir. Teorik ve gündelik dilde bu kavramların birbiri yerine kullanıldığı görülmekte olup, bu kullanımın uygunluğu ise tartışma konusudur.

İnsan onuru kavramının tarihsel gelişimine baktığımızda, kavramın kullanımının Antik Yunan dönemine kadar uzandığı görülmektedir. Sokrates başta olmak üzere diğer filozoflarında değindikleri değer ve erdem anlayışı, insan onurunu açıklamaya yönelik çalışmaların temelini oluşturmaktadır. İnsanın değerine uygun olarak eylemde bulunması olarak tanımlanan “eudaimonia” anlayışı hem insanın değerine hem de olanaklarına işaret etmektedir (Yeşilçayır, 2019: 132). Onur (dignitas) kavramının kullanımının Antik Yunan Dönemin’de ve Helenistik Dönem’de yaygınlaştığı bilinmektedir. Ünlü Stoacı

düşünür Cicero, *dignitas* ifadesini değer, derece ve statü gibi anlamlarda kullanmıştır. Orta Çağ döneminde ise dönemin teolojik yapısına bağlı olarak onur ve değer kavramlarının, daha çok dini anlamlara gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Dönemin önemli filozoflarından Aquinas, onu kavramını, ilahi düzen içerisinde bir şeyin doğru yerinin değeri olarak tanımlamaktadır (Lebech, 2009: 5). Rönesans döneminde onur kavramına Mirandola farklı bir bakış açısı kazandırmış olup, Orta Çağ'ın aksine onur kavramını ele alırken, insanı merkeze koymakta ve insanın bilgeliğine, olanaklarına, kendini yönetebilen bir varlık olmasına atıfta bulunmaktadır (Mirandola, 2006: 15). Bu dönemde hümanizmin de etkisiyle insan onuru kavramı farklı bir boyut kazanmış, günümüzde geldiği noktaya yaklaşmıştır.

XVIII. yüzyılda Kant'ın ileri sürdüğü düşüncelerle insan onuru kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. İnsanı araç değil amaç olarak gören Kant, insan onuru kavramının kuramsal olarak gelişimine önemli katkı sağlamıştır. İnsanı değerli kılan husus, saf pratik akla ve özerkliğe sahip olmasıdır (Tepe, 1998: 67). Kant, insanı özerk bir varlık olarak tanımlayan ilk filozof olup insanın yeteneklerle dolu olduğunu, bu yetenekleri kullanarak kendini geliştirebileceğini söyleyerek insanın olanaklarına vurgu yapmaktadır. İnsanı diğer canlılardan farklı kılan en önemli özelliğin özgürlük ve karar verme yetisi olduğunu savunan Kant, karar verebilme yetisi ile kendi hayatını yönetmenin insanı onur sahibi kıldığını ifade etmektedir (Kant, 2010: 50).

Kuçuradi ise insan haklarını, insanın değerini oluşturan yeteneklerini gerçekleştirme için zemin oluşturmak şeklinde tanımlamaktadır. Dolayısıyla insan hakları kavramının, insanın değeri ve onuru ile birbirine bağlı olduğunu savunmaktadır (Kuçuradi, 2007: 27). İnsanın değerini ve onurunu ise onu diğer varlıklar arasında özel kılan özellikler ve sahip olduğu olanaklar şeklinde tanımlamaktadır (Kuçuradi, 1996: 72). Kuçuradi, insan onurunun dış etmenler tarafından şekillenmediğini söylemektedir. Diğerlerinin davranışlarının insan onurunu etkilediği yaygın kanısına karşı çıkarak değer ve onurun belirleyicisinin tamamen kişi olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda onur kavramının içsel bir etmen olarak önemli bir rol oynadığını belirtmektedir (Kuçuradi, 2016: 72). Bu ifadeden kişinin kendi onurunu kendinin belirlediği, başkalarının kişiye nasıl davrandığının ölçüt olmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre bir insan bir diğerine hakaret ettiğinde, hakaret edilen kişi değeri ve onuru zarar görmüş gibi algılamamalı ve kötü hissetmemelidir. Çünkü kişi, başkalarının insanlığına saygı göstermediğinde kendi insanlığına zarar vermektedir. Kişinin değeri ve onuru belirleyen şey kendi eylemleridir.

Alan yazın incelendiğinde insan haklarını temellendirirken insanın değerinin bilgisine başvurulduğu görülmektedir. Bu bağlamda insan onuru ile insan hakları kavramı

arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ilişkisellik ile ilgili olarak İoanna Kuçuradi *İnsan ve Değerleri* adlı eserinde şu ifadelere yer vermektedir:

İnsanın değerli kılan, tür olarak insanın, diğer canlılarla (insan dışı her şey) ilişkisi bakımından özel yeri ve bu özel konumundan dolayı kişilerin kişilerarası ilişkilerde sahip olduğu birtakım haklardır. Başka bir ifadeyle insanın canlılar arasındaki özel konumudur. Dünyaya gelen her bir kişinin sahip olduğu yaşama hakkı, eğitim hakkı vb. hakların temelinde insanın değeri yatmaktadır. İnsan hakları olarak tanımlanan bu haklar, bazı uluslararası bildirilerde ve düzenlemelerde *insan hakları* adı altında korunmasına rağmen her gün defalarca ihlal edilmektedir (Kuçuradi, 2003: 40).

Dolayısıyla insanca bir yaşam sürmenin önündeki engellerin en büyüğünün, insan onuru tanımının önemsenmemesi sonucu oluşan insan hakları ihlalleri, ayrımcılık olduğunu söyleyebiliriz. İnsan onurunun zarar gördüğü her durumda insan haklarının da ihlal edildiği yadsınamaz bir gerçektir. Kuçuradi'nin kurduğu bağlantıdan hareketle insan, kendi olanaklarının ve değerinin bilgisine sahip olduğunda bu değerlere göre eylemde bulunup insan değerini korumaya çalışacaktır. Böyle bir değer duygusu ile hareket ettiği takdirde de kendisinin ve başkalarının insan onurunu koruyacak, ayrımcılıkların önüne geçecektir. İnsanın insanca yaşadığı, insan haklarını korunduğu bir çevre oluşturup, böyle bir dünya düzeni oluşturmaya katkı sağlayacaktır.

1.2.İnsan Hakları Tanımı

İnsan hakları kavramı her yerde karşımıza çıkan ve her alanın sıkça kullandığı, aynı zamanda günlük hayatımızda da oldukça fazla duyduğumuz bir kavramdır. İnsan hakları kavramına baktığımızda bu kavramın farklı bağlamlarda farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Kavramdan kastedilen anlam, kullanıldığı zamana, kullanıldığı bağlamın sosyo-kültürel ve politik yapısına, o coğrafyanın mevcut koşullarına göre farklılık göstermektedir. Aynı coğrafya içerisinde de kavrama ilişkin birçok kullanım farklılığı bulunmaktadır. Kavrama ilişkin bu farklılıklar, bir belirsizlik durumu yaratmakta ve bir uzlaşmazlık durumuna yol açmaktadır. Kuçuradi'ye göre içeriği bulanık bir kavram, herkes tarafından biliniyormuş gibi varsayıldığında tehlikeli hale gelmektedir. Bu nedenle bu kavramlar, doğru felsefi yaklaşımla incelenerek içerikleri aydınlatılmalıdır (Kuçuradi, 2016: 69). İnsan haklarının tanımı günümüzde halen en önemli tartışma konularından biridir. İnsan haklarından uygulamada bahsetmek, bu hakları özümsemek ve günlük hayatımızda kullanmak, bu kavramı anlamadan mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla insan

hakları ifadesinin özüne uygun bir biçimde aydınlatılması ve çerçevesinin belirlenmesi gerekmektedir.

İnsan hakları insanın yalnızca insan olması sebebiyle sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerin tamamını ifade etmektedir. Ayrıca bireyin kişiliğini bir bütün olarak geliştirmeyi ve korumayı amaç edinen evrensel ilke ve kurallar bütünüdür (T.C. Adalet Bakanlığı, 2011). Dolayısıyla insan hakları, bireylerin salt insan olmaları sebebiyle elde ettiği haklardır. Din, dil, cinsiyet, etkin köken fark etmeksizin herkesin doğuştan sahip olduğu haklardır.

Kuçuradi'ye göre insan hakları, bütün insanların eşit olduğu ve her bir bireyin salt insan olduğu için sahip olduğu haklardır (Kuçuradi, 2016: 70). Ona göre insan haklarını, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal haklardan ayrı ele almak gerekir. Bu haklar, sırf insan olmaya bağlı hakların uygulanmasını kolaylaştırmak için kullanılabilir fakat farklı kategorilerde ele alınmalıdır (Kuçuradi, 2016: 70). Bu yaklaşımla, salt insanın varlığı, bu dünyada var oluşuyla insan haklarının temellendirildiğini söyleyebiliriz. Zira bu temel hakları sosyo-kültürel yapıya, siyasal ortama, ekonomik koşullara göre şekillendirmek, her insan için geçerli olabilecek evrensellik özelliğine sahip birtakım haklardan bahsetmemizin önüne geçecektir. Oysa insan hakları, dünyanın herhangi bir yerinde yaşayan her bir birey için geçerli olan haklardır. Bu bakış açısı insan olarak var olmayı, ırk, dil, din, etnik köken, ait olunun sınıf vb. bütün özelliklerin üstünde tutmaktadır.

Bütün kişi haklarının insan hakları olmadığını söyleyen Kuçuradi, kişi haklarının iki ana kategoriden oluştuğunu ifade etmektedir. Bu kategorilerden birincisi “kişinin temel haklarından (her bir bireyi sadece insan olduğu için sahip olduğu haklar), ikinci kategori ise “yurttaşlık haklarından (bireyin devletin yurttaşı olmasıyla kazandığı, devlet tarafından kişiye verilen ekonomik, sosyal, siyasal haklar)” oluşmaktadır. (Kuçuradi, 2014: 16). Her insan hakkı, kişi hakkı olmakla birlikte her kişi hakkı, insan hakkı olarak nitelendirilmemiştir. İnsan hakları, doğrudan insanın doğasıyla, özüyle, onun olanaklarıyla ilişkilidir. İnsan haklarını koruyabilmek ve insan hakları ihlallerini ayırt edebilmek açısından bu hakların ayrımını yapmak ve doğru gruplandırmak önem arz etmektedir.

Kuçuradi hakları kategorize ederken, insan haklarını, doğrudan korunan haklar ve dolaylı olarak korunan haklar şeklinde iki gruba ayırmaktadır. Doğrudan korunan haklar, hiç kimse tarafından dokunulmaması gereken zaruri haklardır. Dolaylı olarak korunan haklar ise, bir ülkede devletin tanıdığı ve o devletin kurum ve kuruluşlarının koruduğu haklardır (Kuçuradi, 2007: 44). Doğrudan korunan haklar yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı, işkence yasağı gibi haklarken, dolaylı korunan haklar ise eğitim hakkı,

sağlık hakkı, beslenme hakkı, çalışma hakkı gibi haklardır. Dolaylı olarak korunan haklar yurttaş hakları olarak nitelendirilmekte ve kişi hakları kapsamında olup insan hakları gruplandırmasında yer almamaktadır.

Henry Shue'ya göre insan hakları vazgeçilmesi mümkün olmayan haklardır. Bir hakkın temel hak olabilmesi temel olmayan hakların gerçekleştirilebilmesi için o hakkın korunmasının şart olmasını gerektirir. Temel olmayan bir haktan gerektiğinde temel hak için vazgeçilebileceğini savunmaktadır (Shue, 2009: 47). Shue'nun haklar arasında bir hiyerarşiden ziyade birbirini çevreleyen katmanlardan oluşan bir yapıyı ifade ettiğini söyleyebiliriz. Yaşama hakkı, sağlık hakkı, güvenlik hakkı vb. insan haklarını da bu yapının çekirdeği kabul edebiliriz. Örneğin, güvenlik ya da sağlık hakkının olmadığı bir durumda eğitim ya da çalışma hakkının da gerçekleşmesi mümkün olmamaktadır. Jack Donnelly'e göre insan hakları kavramı, tüm hakların özel bir grubunu oluşturmaktadır. Kişinin sadece insan olması sebebiyle kazandığı en yüce ahlaki haklar, insan haklarıdır. Bununla beraber insan hakları daha alt seviyedeki diğer haklardan bağımsız olmayıp yakından ilişkilidir (Donnelly, 1995: 22). Celal Yeşilçayır'a göre insan hakları ırk, dil, din, etnik köken, cinsiyet vb. insanları farklılaştıran bütün özelliklerin ötesinde salt insan olmaya bağlı haklardır. Dünyada insan olarak var olmak bu haklara sahip olmak için yeterlidir. İnsan doğası gereği zaten bu haklara sahiptir (Yeşilçayır, 2018: 241). İnsan hayatı için bu derece önemli olan insan haklarının bazı temel ilkeleri söz konusudur. Bu ilkeleri ele alarak insan haklarının özelliklerini incelemek yerinde olacaktır.

1.3.İnsan Haklarının Özellikleri

İnsan haklarını daha iyi anlayabilmek adına insan haklarının sahip olduğu karakteristik özellikleri açıklamak fayda sağlayacaktır. Bu özellikler insan haklarını diğer haklardan ayrışmasına yardımcı olacaktır. Bu özellikler evrensellik, devredilemezlik, insan haklarının üstünlüğü, mutlaklık, bireysellik, hukuka göre öncelik şeklinde ele alınmaktadır. Evrensellik ilkesi ile insan haklarının uluslararası geçerliliği sahip haklar olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla kapsam, tanım, yer ve zaman bakımından değişim yapılamayan haklardır (T.C. Adalet Bakanlığı, 2011: 4-6). İnsan hakları herhangi bir kültüre, herhangi bir ahlaki değere veya herhangi başka bir şeye indirgenemez. Bu sebeple insan hakları, tüm toplumlar ve bütün insanlar için zamandan ve koşullardan bağımsız olarak geçerlidir (Pollis, 2004: 100). İnsan haklarına sahip olabilmek için herhangi bir devlet içerisinde, herhangi bir insan olarak doğmak yeterli olacaktır. Dolayısıyla zaman, mekân, yaş, cinsiyet, ırk ya da ten rengi vb. hiçbir özellik sahip olunan hakkın evrenselliğine etki etmemektedir.

İnsan haklarının evrenselliği düşüncesi, insan doğası anlayışından ve bütün insanların eşit olduğu düşüncesinden hareketle, bu hakların bütün insanlar için geçerli sayılacağı düşüncesi üzerine temellendirilmektedir. Bununla birlikte evrensel insan hakları düşüncesi, 1940'ların ortasından itibaren tartışılan bir konudur (Coşkun, 2006: 188). İnsan haklarının evrenselliği düşüncesinin özellikle bu dönemde ortaya çıkışının en önemli nedenlerinden birinin yaşanan İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşananlar ve işlenen insan hakları ihlalleri olduğu düşünülmektedir. Sistemli bir şekilde ihlal edilen insan haklarını korumak ve bu tür olayları bir daha yaşamamak adına bir evrensel insan hakları sisteminin kurulmasının gerekliliği ülkelerce fark edilmiştir. İnsan Haklarının evrensellik özelliği öncelikle Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nde vurgulanarak ön plana çıkarılmıştır. Bildirgeye katılan ülke sayısının çok fazla olmasının bu evrenselliğin sağlanmasına katkıda bulunduğu düşünülmektedir.

İnsan hakları düşüncesinin evrensel nitelikte olduğu kabul edilmesine rağmen, pratikte bu evrensellik iddiasının ne derece uygulanabildiği önemli bir tartışma konusudur. Batı kökenli olarak kabul edilen insan haklarına yönelik değerlerin, Batılı olmayan toplumlarda uygulanması ve içselleştirilmesi oldukça sıkıntılıdır. Batılı ülkeler kendi iç hukuk düzenlerinde bu ilkelere özenle uyum gösterirken uluslararası alanda bazı çelişkilerle yaklaşmaktadır. Günümüzde bu durumun en vahim örneği İsrail tarafından Filistin'de gerçekleştirilen katliamdır. Yaşama hakkı öncelikli olmak üzere oldukça fazla insan hakkının ihlal edildiği apaçık ortadayken bu duruma tepki gösterilmemesi ve herhangi bir yaptırım uygulanmaması, insan hakları gerçekten evrensel midir sorusunu gündeme getirmektedir.

Devredilemezlik ilkesi ise insan haklarının şu ya da bu şartta bağlı olmadığını, ihlal edilemeyeceğini, geciktirilemeyeceğini ve başkasına aktarılamayacağını ifade etmektedir (Coşkun, 2006: 20-21). Salt insan olmaya bağlı olarak kazanılan ve doğumla birlikte sahip olunan insan haklarının elde edilmesi herhangi bir şartla bağlanmamıştır. Kişi bu hakları elde etmek için bir çaba sarf etmek, başarı elde etmek zorunda değildir. Hakkın sahipliği kişinin iradesine bırakılmadığı gibi bu hakkı devretme isteği de kişilerin talebine bırakılmamıştır. Bu hak asla bir başkasına devredilemez özellik taşır. İnsanlar çeşitli nedenlerden ötürü haklarından vazgeçmeye mecbur bırakılsa ya da kendi rızası ile bu hakkından vazgeçtiğini ifade etse bile kabul edilemeyen bir durum olacaktır.

İnsan haklarının üstünlüğü ilkesi ise kuralların hiyerarşisini ifade etmektedir. Bu ilkeye göre her kural bir üstteki kurala ve giderek en üst düzeydeki kurala uygun olacak şekilde tutarlılık sağlanmalıdır. İnsan haklarının üstünlüğü ilkesi, varolan hukuk düzeninin insan haklarıyla çelişmemesi ve uyumlu olması şeklinde tanımlanmaktadır.

İnsan haklarının üstünlüğü ilkesi, hukuk düzeninin insan haklarına ilişkin kurallara uygun bir biçimde oluşturulmasını ve aykırılığın önlenmesini gerektirmektedir (Saral, 2021: 472). İnsan haklarının mutlak olma özelliği ile hakların bağımsız karakteri ifade edilmektedir. Şu hâlde insan haklarının varlığı başka bir şeyin varlığına bağlı değildir. İnsan hakları da insanın varlığı dışında hiçbir şarta ihtiyaç duyulmadan hak edilmesi bağlamında mutlak olma özelliğine sahiptir. Herhangi bir başka şeyle yeri doldurulamayan insan hakları ancak bir başkasının hakkının kısıtlanması ya da ihlal edilmesi halinde sınırlandırılabilir, ertelenebilir (Erdoğan, 2016: 108). Ancak bölgesel ya da küresel salgınlar, savaşlar, olağanüstü haller gibi durumlarda bazı hakların ertelenebilmesi mümkün olabilmektedir.

Diğer taraftan insan hakları kavramı, bir birey olarak insanın hakkını ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Buradan hareketle bir insan olmak özelliğine dikkat çekildiği görülmektedir. Dolayısıyla insan haklarıyla ilgili konular, tek bir birey, bazı bireylerin bir araya geldiği bir grup ya da herhangi bir sosyal topluluk için de aynı şekilde geçerli sayılmaktadır (Coşkun, 2016: 36). Bu durumda her bir kişinin tek tek bu hakkı kullanması doğal ve zorunludur. Toplumun herhangi bir kesimi ya da tek bir birey dahi bu haktan mahrum bırakılamaz. Bununla birlikte insan hakları, insanın değeri ve onuru temele alınarak belirlendikleri için var olmalarını herhangi bir devlete ve topluma borçlu değildirler. İnsan haklarının toplumdan önce kazanılmış haklar olması, devletler tarafından korunmasını gerektirmektedir. Bu koruma görevi de devlete bazı yükümlülükler ve sorumluluklar getirmektedir. Devletin insan haklarına saygıyı koruması, hakları geliştirme ve ihlal edilmesini önleme sorumluluğunu yerine getirmesi gerekmektedir. Devlet, hakların tanınması, ihlal edilmemesi ve etkili bir şekilde kullanılabilmesine yönelik tedbirlerin alınmasını sağlamakla yükümlüdür (Uygun, 2015: 477). Bu anlayışa göre, insan haklarının devlete ve topluma kıyasla önceliği ve üstünlüğü bulunmaktadır.

1.4. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

Yukarıda ifade edildiği gibi insan hakları yalnızca insan olmaya bağlı hakları ifade etmektedir. Ancak insanlık tarihi boyunca çoğunluğu sömüren küçük bir azınlığın müdahalesiyle, tüm bireyler bu haklara eşit derecede sahip olamamışlardır. İnsanlığın var olmasıyla birlikte sahip olunması gereken bu hakların sahipliği ve kullanımı bazı dönemlerde mümkün olamamıştır. Kişinin insan haklarını ele alan ilk yazılı belgenin Hammurabi kanunları olduğu bilinmektedir. Bu kanunlar ele alındıkları dönemin koşullarına göre adil yargılanma ve mülkiyet hakkı bağlamında oldukça modern

sayılabilecek düzenlemeler içermektedir. Bu kanunlar bireyi keyfi sorgulama yapmaktan ve keyfi cezalandırmadan korumaktadır. Eski İran imparatoru Kiros'un ortaya attığı Kiros Silindiri'nin bazı düşünürler tarafından ilk insan hakları belgesi olabileceği düşünülmektedir. Bu belgede Kiros, Babilli kölelerin özgür bırakılması ve serbest olmaları gerektiğini ifade etmektedir (Saygılı, 2015: 110). Dolayısıyla bir savaş durumunda galip gelen taraf iken dahi din, ırk, milliyet ayırmadan köle düşenlerin can, mal ve namus güvenliğini savunması en temel hakları güvence altına aldığını göstermektedir.

Antik Yunan ve Roma'da insan hakları ve demokrasi düşüncelerinin temellerinin atıldığı görülmektedir. Bu dönemde, bireyler yasa karşısında eşit kabul edilmekte fakat köleler ve kadınlar bu durumun dışından bırakılmaktadır. Yunanlıların özellikle vurguladığı doğal haklar anlayışı Roma İmparatorluğu döneminde de varlığını korumaktadır. İnsan hakları ile ilgili tarihsel süreçte önem arz eden belgelerden birinin de 1215'de İngiltere'de kabul edilen Magna Carta Sözleşmesi olduğu bilinmektedir (Wiseman,1966: 465). Ferman niteliğindeki bu belgenin kendinden sonraki belgelere öncülük ettiği düşünülmektedir.

Günümüz modern İnsan Hakları düşüncesinin felsefi temelleri 17. yüzyıl rasyonalizmine dayanmaktadır. Modern insan hakları düşüncesinin kurucu öncüsü olarak John Locke kabul edilmektedir. Locke, insanların doğa durumundan gelen hakları olduğunu ve bu hakları korunması gerektiğini savunmaktadır. Thomas Hobbes ise doğal haklar anlayışını somut bulmadığını belirterek Locke'ye katkıda bulunmuştur. Hobbes'un görüşleri sonrasında, pozitif hukuk kavramı geliştirilmiş ve haklar bu çerçevede daha sistemli bir hale dönüşmüştür. İngiltere'de 1689 yılındaki devrimden sonra Yurttaş Hakları Beyannamesi geliştirilmiştir. Bu beyanname günümüzdekine benzer temel hak ve özgürlükleri belirlemektedir. Beyannamenin içerik ve dil bakımından Locke'un etkisinde kaldığı görülmektedir. Benzer olarak 1776 yılında düzenlenen ABD Bağımsızlık Bildirgesi'nde de aynı liberal ve dini söylem tarzı bulunmaktadır. Bildirgede tüm insanların eşit yaratıldığından, Tanrı'nın tüm insanlara verdiği vazgeçilemez ve devredilemez hakları olduğundan bahsedilmektedir. Bu haklardan bazılarının yaşama hakkı, özgürlük hakkı ve mutluluğu bulma hakkı olduğu görülmektedir. Fransa İhtilali'nden sonra 1789 yılında düzenlenen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde de buna benzer bir anlayış görülmektedir. Bildirgede, insanların eşit doğduğu ve özgür yaşamaları gerektiği, insanların zulüm görmeme hakkı olduğu, her türlü egemenliğin halka dayalı olduğu, kişilerin inanç ve vicdan özgürlüğü olduğu, egemenliğin bir kişi ya da zümrenin elinde bulunamayacağı, devleti yönetenlerin millete karşı sorumlu olduğu

savunulmaktadır (Gemalmaz, 1997: 30). İnsan ve Yurttaş Hakları Deklarasyonu ile Amerikan Bağımsızlık Deklarasyonu, buldukları dönemde insan hakları açısından devrim niteliğinde belgeler olarak kabul edilmekte ve önemli hak kazanımları sağladıkları düşünülmektedir.

18. Yüzyılda Immanuel Kant, John Stuart Mill ve Thomas Pain gibi filozofların çalışmalarının insan hakları çalışmalarını etkilediği görülmektedir. 18.ve 19. Yüzyılda meydana gelen değişikliklere bakıldığında özellikle kölelik karşıtı özgürlük hareketlerinin, demokrasi mücadelesinin, seçimlere katılım çabasının, genel oy ilkesi ve kadınlara oy kullanma hakkının tanınması gibi alanlarda insan hakları mücadelesi yoğunlaşmaktadır. 20. yüzyılın ilk yarısı olan Milletler Cemiyeti döneminde (1918-45) halkın kendi geleceğini belirleme hakkı, azınlıkların korunması, yabancı vatandaşların hakları gibi haklar ön plana çıkmaktadır. 1945'te Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasıyla birlikte insan hakları uluslararası arenaya girerek, dünya politikasında yerini almıştır. Akabinde kurulan İnsan Hakları Komisyonu, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'ni (EİHB) oluşturmuştur. Günümüz insan hakları belgelerinin temel hareket noktası haline gelen Beyanname, 10 Aralık 1948 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. (Şahingöz, 2022: 25). Günümüzde günün anlam ve önemine istinaden 10 Aralık, "Dünya İnsan Hakları Günü" olarak kabul edilmektedir.

1.5.İnsan Haklarında Kuşaklar

İnsan haklarının gelişim süreci ve bu alanda elde edilen kazanımlar, kendiliğinden ortaya çıkmamış olup yüzyıllar boyunca süren bir mücadelenin sonucunda elde edilmişlerdir. Buna bağlı olarak insan hakları konusunda sınıflandırma yapılırken tarih boyunca yaşanan çatışmalar, dönemin ekonomik ve sosyal yapısı göz önünde bulundurulmalıdır. İnsan haklarının tarihi sürecini göz önüne alarak yapılan sınıflandırma ise kuşaklara göre yapılan insan hakları sınıflandırmasıdır.

1979 yılında Karel Vasak ilk kez kuşaklara göre insan hakları ayrımını dile getirmiştir. Kuşaklara göre yapılan insan hakları sınıflandırmasında, insan hakları birinci kuşak haklar, ikinci kuşak haklar ve üçüncü kuşak haklar olmak üzere üç kategoride adlandırılmaktadır. Birinci kuşak olarak adlandırılan haklar (kişisel ve siyasal haklar) özgürlük, ikinci kuşak olarak adlandırılan haklar (ekonomik ve sosyal haklar) eşitlik, üçüncü kuşak olarak adlandırılan haklar (dayanışma veya barış hakları) ise dayanışma ve kardeşlik ilkelerinin ön plana çıktığı haklardır (Algan, 2007: 85). Günümüzde bu sınıflandırmalara ek olarak dördüncü kuşak haklar da tanımlanmakta, bazı kaynaklarda

bu hak grubuna da yer verilmekte olup kuşak tartışmaları halen devam etmektedir. İnsan haklarının sınıflandırılması hiyerarşik bir kategorize değildir ve bu hakların birbirinden bağımsız olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine bu haklar insanlık için eşit önemdedir ve kendi aralarında vazgeçilmez bir ilişki söz konusudur (Yeşilçayır, 2020: 81).

Birinci kuşak denilen haklar, siyasal ve kişisel haklar olarak ele alınmaktadır. Kişisel haklar, herhangi bir devletin yurttaşı olan kişiler için devlet tarafından verilen ve doğuştan kazanılan haklardır. Bireyin sahip olduğu bu haklara devlet hiçbir şekilde müdahale edemez. Bu sebeple bu haklar, negatif haklar olarak da tanımlanmaktadır. Devlettten beklenen bu haklara herhangi bir müdahale olduğu takdirde gerekli önlemlerin alınması ve yaptırımlarla bu hakların korunmasıdır. Yaşama hakkı, inanç ve vicdan özgürlüğü ve adil olarak yargılanma hakkı bu haklardan bazılarıdır. Siyasal haklar ise devletin siyasal düzenine katılmak için yurttaşlara tanınan haklardır. Seçme ve seçilme hakkı, dilekçe verme hakkı bu haklardan bazılarıdır (Yılmaz, 2023: 6)

İkinci kuşak denilen haklar, devletin yaşamlarını idame ettirmek için yurttaşlarına sağlamak zorunda olduğu haklardır. Sosyo ekonomik haklar olarak da adlandırılan bu haklardan bazıları; eğitim alma hakkı, çalışma hakkı, sağlık ve tedavi hakkı, sosyal güvenlik hakkıdır. Birinci kuşak haklardan farklı olarak devlet bu hakları sadece tanımak değil gerekli koşulları oluşturarak bu hakları tahsis etmek zorundadır. Bu nedenle pozitif haklar olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2023: 7).

Üçüncü kuşak haklar, bireysel olarak değil toplu olarak kullanılabilen haklar olduğundan dayanışma hakları olarak da adlandırılır. Barış hakkı, çevre hakkı ve ilerleme ya da kalkınma hakkı bu haklardan bazılarıdır. Üçüncü kuşak haklar, hakkın öznesi bağlamında diğer haklardan ayrılmaktadır. Öncesinde bahsedilen birinci ve ikinci kuşak haklar tek tek kişilere tanınırken üçüncü kuşak haklar, gruplara tanınan dayanışma haklarıdır (Tepe, 2018: 81). Görüleceği üzere birinci kuşak bir hak olan yaşama hakkı temel bir ilke olarak kabul edilmekte, ikinci ve üçüncü kuşak olarak adlandırılan haklar bu temelin üzerinde şekillenmektedir. Hakların yapıtaşı diyebileceğimiz bu temel ilkeyi, yaşama hakkını, araştırmamız bağlamında daha detaylı olarak ele almak yerinde olacaktır.

1.6.Yaşama Hakkı

Yaşam kelimesi, doğum ile başlayan ve ölüm anına kadar devam eden bir süreç, yaşanan zaman, hayat ve ömür anlamlarında kullanılmaktadır (TDK, 2024). Yaşamın anlamı ise kişinin sağ olarak varlığını, canlılığı ve hayatını sürdürmesidir (TDK, 2024).

Yaşama hakkı felsefi bağlamda insanın fizyolojik, psikolojik ve sosyal varlığını sorunsuz olarak devam ettirebilecek şekilde dünyaya gelmesi, sonrasında kendini geliştirebilmesi için gerekli imkânlarla sahip olması ve son olarak da bu haktan hiçbir şekilde mahrum bırakılmaması şeklinde tanımlanmaktadır. Hukuki boyutta ise kamusal kurumlar tarafından öldürülememe, yaşama yönelik tehlike ve risklere karşı yine kamusal otoriteler tarafından korunma şeklinde tanımlanmaktadır. Yaşama hakkını diğer haklardan farklı ve kıymetli kılan en önemli özellik, insanlığın devam etmesi için yaşam hakkının korunmasının gerekliliğidir. Birey için öncelikli olan yaşamdır, birtakım hak ve özgürlüklere sahip olması yaşama hakkını kullanmasına bağlıdır (Savcı, 1980: 14). Bu sebeple yaşama hakkından yoksun bırakılan kişinin diğer haklardan da mahrum kalacağı söylenebilmektedir.

Yaşama hakkı konusunda ele alınan en temel sorunlardan biri yaşama hakkının başlangıcının ne olması gerektiğinin belirlenmesidir. Yaşama hakkının başlangıcı ve ne zaman sona erdiği konusundaki tartışmalar uzun yıllardır devam etmektedir. Bu soruya cevap verebilmek için önce yaşamı ne zaman başladığı sorununa yanıt verilmelidir. Yaşamın başlangıcı tam ve sağlıklı olarak doğmak kabul edildiği takdirde rahimdeki doğmamışa yaşam hakkı tanınmayacak ve kürtaj eylemi, yaşam hakkı ihlali olarak görülmeyecektir. Yaşamın başlangıcı, anne rahmindeki oluşum, fetüs, kabul edildiği takdirde yaşama hakkı ihlali tartışma konusu olmaktadır. Yaşama hakkına göre, her bireyin yaşam hakkı vardır. Fiziksel ve ruhsal bütünlüğünün korunması ve gözetilmesi bu hak çerçevesinde esastır. Hiçbir kişi ve kurumun yaşamı sonlandırma hakkı yoktur. Bu durum doğmamış bireyin hakkı içinde geçerlidir (Gelegen, 2011: 4). Doğmamışın kendi yaşam hakkı ve kişilik hakkı konusunda tercih imkânı olmadığı düşünüldüğünde, ebeveynlerin ve hekimlerin doğmamışın hakkını korumak adına daha özenli davranmaları gerekmektedir.

Yaşama hakkı; dar anlamda idam cezası, kürtaj, gaiplik, ötanazi, bireyin yaşamının devlet tarafından keyfi biçimde sona erdirilmesi vb. konuları içermektedir. Geniş anlamda ise yaşama hakkı kapsamı içerisine beslenme hakkı, sağlık hakkı, güvenlik hakkı, çevre hakkı gibi insanların yaşamlarını sorunsuz sürdürebilmeleri için ihtiyaç duyulan diğer haklar da dâhil edilebilmektedir (Schabas, 2002: 10-11). Literatürde yaşam hakkı bu iki boyutuyla ele alınmaktadır. Dar anlamda yaşam hakkı, kişinin bedensel bütünlüğüne ve dokunulmazlığına ilişkin durumları içermektedir. İkinci boyutuyla yaşam hakkı ise bu hakkın kullanımını ve sınırlandırılmamasına yöneliktir. Buna istinaden bir kişi, toplumun olanaklarını istediği şekilde ve adil olarak kullanamamasından ötürü bedensel ve zihinsel

potansiyelini gerçekleştiremiyorsa, hakların temelinde yatan insan onuruna uygun bir yaşam sürdüremiyorsa, yaşam hakkının sınırlandırıldığını söylenebilmektedir (Talas, 1990: 83). Yine öldürülmeyen ancak yaşamı risk altında bulunan, korku ve huzursuzluk içinde yaşamını sürdüren bir bireyin de güvenlik hakkı ihlal edildiğinden yaşama hakkına tam olarak sahip olmadığı düşünülebilir.

Dar ve geniş anlamda ele alınan yaşam hakkının bu iki boyutlu oluşu, devlete de farklı sorumluluklar yüklemektedir. Kişinin bedensel bütünlüğünün dokunulmaz oluşu şeklinde ifade edilebilecek birincil boyut, devletlere kişinin yaşam hakkının korunması bağlamında negatif bir sorumluluk yüklemektedir. Kişinin yaşamını moral ve entelektüel gelişim olanaklarına sahip olarak yaşamını sürdürebilmesi amacıyla kişisel, siyasal, sosyal ve ekonomik hakların tanınması olan ikincil boyut ise, devlete pozitif sorumluluk yüklemektedir (Savcı, 1980: 73). Bu iki boyutluluğu daha iyi kavrayabilmek adına devletin yükümlülüklerini ele almak yerinde olacaktır.

1.6.1.Yaşama Hakkı ve Devletlerin Yükümlülükleri

İnsan haklarının ulusal düzeyde korunması devletlerin en önemli görevidir. Devlet, ülkesinde yaşayan kişilerin insan haklarını korumak ve bu hakların ihlalini önlemekle yükümlüdür. Bu yükümlülükler negatif ve pozitif sorumluluk şeklinde ele alınarak incelenecektir. Negatif sorumluluk, devletin organları aracılığıyla, hukukun izin verdiği istisnai durumlar haricinde, bireyin yaşamını ortadan kaldırmama yükümlülüğüdür. Devlet, hiçbir bireyin beden bütünlüğüne, yaşamına, kasıtlı ya da hukuka aykırı olacak şekilde müdahale etmeme negatif yükümlülüğüne sahiptir. Negatif sorumluluk ya da yaşama hakkına zarar verilmemesi sorumluluğu karşısında devletin kişiyi, kişinin kendisine, üçüncü şahıslara, toplum veya devlete karşı koruma altına almakla yükümlü olduğu görülmektedir (Özen, 2004: 72). Kişinin yaşam hakkı, öncelikle kendisine karşı korunmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi bireyin sadece insan olması sebebiyle sahip olduğu yaşam hakkı, bireyin vazgeçemeyeceği ve devredemeyeceği hakların başında gelmektedir. Dolayısıyla, bireyin kendisinin yaşam hakkına müdahale ettiği eylemler de yasaklanmaktadır (Savcı, 1980: 75). Bu bağlamda, intihar ve ötanazi gibi insanlığın yüzyıllardır tartıştığı eylemlerin ulusal hukuk düzenlemelerinde yasaklandığı görülmektedir.

Bireyin yaşam hakkı üçüncü şahıslara karşı da korunmaktadır. Bir insanın kendisinin bile yaşama hakkına müdahale etmesi, beden bütünlüğünü bozucu eylemlerde bulunabilmesi mümkün değil iken, üçüncü şahıslar açısından böyle bir iznin varlığından

doğal olarak söz edilememektedir. Hiçbir birey başkası tarafından öldürülemez, herhangi bir organından yoksun bırakılamaz, sakatlanamaz, işkence veya kötü muameleye maruz bırakılamaz. Yaşama hakkı, devlet ve topluma karşı da korunması gereken bir hak niteliğindedir (Savcı, 1979: 56). Devletin, hukuki çerçevede organları aracılığıyla, yaşama hakkını koruması gerek bir yapı olması beklenirken, tarihsel süreç içerisinde zaman zaman bu hakların ihlalcisi konumuna geldiği görülmektedir. Dolayısıyla yaşama hakkı devlete ve topluma karşı korunma gerekliliği olan bir hak kabul edilmektedir.

Devletin pozitif sorumluluğu ya da yaşatmacılık ilkesi, insan yaşamının korunması için gerekli önlem ve tedbirleri almak hususundaki yükümlülüğüdür. Yaşama hakkının ihlali, sadece kişinin beden bütünlüğüne zarar vermek şeklinde gerçekleşmeyebilir. Toplumda kişilere sosyal ve ekonomik olarak eşit fırsatlar sunmamak; sağlık, beslenme, temizlik vb. haklara erişimi kısıtlamak ya da zorlaştırmak da yaşama hakkına müdahale kapsamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla kişinin yaşama hakkını tam anlamıyla kullanabilmesi, moral ve entelektüel yeteneklerin gelişmesi ile mümkün olabilmektedir. Bu da yaşama hakkıyla birlikte toplumsal haklar olarak da nitelendirilen ekonomik, sosyal ve kültürel hakların da kullanımını gerekli kılmaktadır (Talas, 1990: 83). Bu bağlamda yaşam hakkının korunması kapsamında devlete düşen görevler, kişinin fiziksel ve psikolojik olarak sağlıklı bir biçimde dünyaya gelmesini sağlamak, kişiye moral ve entelektüel gelişim olanakları sunmak ve sosyo-ekonomik fırsat eşitliği tanımak şeklinde ele alınmaktadır (Savcı, 1980: 57). Devletlerin insan haklarını korumak adına üstlendiği bu yükümlülüklerin yerine getirilebilmesini sağlamak amacıyla devletler ya da uluslararası organların dayanak olarak kullanacağı birtakım belgelere ihtiyaç duyulmaktadır. İnsan haklarını korumak amacıyla oluşturulan bu uluslararası belgelerden bahsetmek çalışmamız açısından aydınlatıcı olacaktır.

1.6.2.Uluslararası Belgelerde Yaşama Hakkı

İnsan haklarını korumanın temel şartı, hiç şüphesiz yaşama hakkının korunması ve insan hayatının güvence altına alınmasıdır. Yaşama hakkı başta olmak üzere diğer hak ve özgürlüklerin sağlıklı bir şekilde kullanılabilmesi için devletler birtakım yükümlülükler altına girmekte ve çeşitli sözleşmeler hazırlamaktadır. İnsan haklarının ve özelde yaşama hakkının korunması devletlerin iç hukuk sorunu olmasının ötesinde uluslararası bir sorun olarak kabul edilmekte ve uluslararası belgeler imzalanmaktadır. Buna istinaden yaşama hakkının evrenselleştirilmesi hususunda ilk uluslararası sözleşme Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'dir. Bu sözleşmede yer alan "Herkes; yaşamak, hürriyet ve güvenlik haklarına sahiptir"

maddesiyle bütün insanlığa ait olan yaşama hakkı ele alınmaktadır. Ancak bu sözleşmede yaşam hakkı dokunulmaz bir hak olarak ele alınmamış ve ölüm cezası yasaklanmamıştır. Türkiye, bu sözleşmeyi 15.08.2000 tarihinde imzalamış 23.12.2003 tarihinde de onaylamıştır (Savcı, 1980:159).

Yaşama hakkını korumaya yönelik uluslararası sözleşmelerden olan ve 1978 tarihinde yürürlüğe giren Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ise yaşam hakkı mutlak bir hak olarak ele alınmakta, ölüm cezası ise sıkı şartlara bağlanmaktadır. 21.10.1986 tarihinde yürürlüğe giren Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 4. Maddesi'nde de yaşama hakkına yer verilmektedir. Yaşam hakkının dokunulmaz olduğu ve bu haktan keyfi bir biçimde yoksun bırakılamayacağı ifade edilirken, ölüm cezası konusunda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır (Çakmak, 2002:138).

1953 yılında yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları sözleşmesi, 59 madde ve ek protokollerden oluşmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin birinci bölümü ikinci maddesinde yaşam hakkı ele alınmaktadır. Sözleşmeye göre en temel ve vazgeçilmez haklardan olan yaşam hakkı, hakların çekirdeğidir ve savaş hali ya da ulusun varlığını tehdit eden bir durumla karşılaşılmış olması dışında bu hakkın özüne dokunulamaz. Sözleşmeye ek olarak 3 Mayıs 2002 tarihinde imzalanarak 1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe giren 13 No'lu Protokol ile tüm durumlar için ölüm cezası tamamen kaldırılmıştır. Türkiye de bu protokolü de onaylayarak ölüm cezasını yasaklamıştır (Reisoğlu, 2001: 38).

1.6.3.Yaşama Hakkının İstisnaları

Yaşama hakkı temel bir hak olmakla birlikte, tam olarak sınırsız bir hak durumunda değildir. AİHS 2. Madde yaşam hakkını düzenlemekle beraber, aynı maddenin devamında yaşam hakkının dört istisnası olduğunu da belirtmektedir. Bu istisnalardan biri olan ölüm cezasını ele almak yerinde olacaktır. İdam cezası olarak da bilinen ölüm cezası, bir suçun cezası olarak bir kişinin öldürülmesinin devlet tarafından uygulanmasıdır. Öç alma ve ilkel toplumlardan kalan kana kan anlayışından kaynaklanan ölüm cezasıyla, toplum için tehlikeli kabul edilen ve ıslah edilmesi mümkün olmayan kişilerin toplum içinden tamamen çıkarılmasını amaçlanmaktadır. Bireyin yaşamının sona erdirildiği en ağır ceza türüdür (Sarıncı, 2002: 134-138). Tarihsel gelişim süreci içinde yaşanan dönemin koşul ve şartlarına bağlı olarak suç ve ceza anlayışında da önemli değişimler yaşanmıştır. Tarihte ilk kez M.Ö 2000 yıllarında Babil Kanunları'nda ölüm cezasına rastlanmaktadır (Gemalmaz, 1994: 34).

Türkiye’de ölüm cezası son olarak 1984’te uygulanmıştır. 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 dönemleri haricinde ülkemizde 1965 yılından beri ölüm cezası uygulanmamıştır (Demirbaş, 2009: 78). Türkiye, barış zamanında idam cezasının kaldırılmasını öngören Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 6. Protokolü 15 Ocak 2003 tarihinde imzalamıştır. TBMM bu protokolü 26 Haziran 2003 tarihinde onaylamıştır. 6. Protokol’ de yer alan savaş ve yakın savaş tehlikesi zamanında işlenen suçlar için ölüm cezası verilebileceği istisnası 13. Protokol’de çıkarılmış ve ölüm cezası her koşulda kaldırılmıştır. Türkiye 2004 yılında 13. Protokol’ü imzalamış ve yapılan anayasa değişikliği ile anayasadan idam cezası tamamen kaldırılmıştır (Kayatekin, 2020: 126).

Literatürde ölüm cezası ve idam olarak ifade edilen söz konusu hususun felsefi anlamda oldukça tartışmalı olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Çünkü hukuk sistemleri tarafından bir insanın yaşama hakkının elinden alınmasının hukuki bir ceza olarak ifade edilmesi bazı itirazları da beraberinde getirmektedir. Celal Yeşilçayır’a göre idam cezası ifadesi alışkanlık eseri yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Bu kavram hukuk felsefesi bağlamında irdelendiğinde idam diye bir cezanın olmayacağı anlaşılacaktır. Çünkü idam doğrudan bir insan yaşama hakkını elinden almak ve katletmektir (Yeşilçayır, 2022: 57-58). Bununla birlikte insan hakları incelendiğinde söz konusu temel hakların insanların doğaları gereği sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Öteki türden bütün hakların temelini oluşturan insan hakları kişinin doğası gereği yaşama hakkına sahip olduğu gerçeğini içermektedir. Dolayısıyla yaşama hakkı bir insanın sahip olduğu temel hakların başında gelmektedir. Bununla birlikte “yaşama son verme hakkının da temel bir hak türü olup olmadığı” konusu araştırmamızın temel sorusunu oluşturmaktadır. Çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümündeki analizlerle birlikte söz konusu soruyu cevaplandırmaya çalışalım. Bu çerçevede ikinci bölümde insanların yaşama son verme biçimleri olarak başvurdukları intihar ve ötanazi konusunu ele almaya çalışalım.

2. İNTİHAR VE ÖTANAZİ

Yaşamını sonlandırma hakkı, kişinin hiçbir baskı altında kalmadan hür iradesiyle yaşamına son vermeyi tercih etmesidir. Bir insanın neden ve ne şekilde yaşamdan vazgeçmeye karar verdiği tarih boyunca tartışılan bir konu olmuştur. Bu bağlamda kişinin yaşamına son verme türlerinden olan intihar ve ötanazi kavramlarını ele almak yerinde olacaktır. İntihar ve ötanazi kavramlarının tanımı, türleri, tarihi, kuram ve risk faktörlerini felsefi bağlamda incelemek katkı sağlayacaktır. İlk olarak kişinin kendisini öldürerek yaşamını sonlandırdığı intihar kavramı ele alınacaktır.

2.1.İntihar

Tarihsel süreç boyunca bir çok farklı şekilde tanımlanmış olan intihar, aslen Arapça kökenli bir kelime olup “kurban, kurban etmek” anlamına gelen “nahr” sözcüğünden türemektedir. Batı dillerinde ise intihar kavramı, “sui homicida” kavramı olarak ortaya çıkmaktadır. 18. yüzyılda *suicidum* olarak ilk defa kullanılan intihar kelimesi, günümüzde; İngilizcede “Self-Murder” veya “Suicide”, Fransızcada “le suicide” kelimeleriyle ifade edilmektedir (Odağ, 1985: 34). “İntihar” kelimesinin dilimizdeki karşılığına baktığımızda, “Bir kimsenin toplumsal ve ruhsal nedenlerin etkisi ile kendi hayatına son vermesi” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2024).

İntihar eylemi, kişinin kendi yaşamına son vermesi, son vermeyi düşünmeyi ya da son verme teşebbüsünde bulunmasını kapsayan geniş bir kavramdır (Eskin, 2007: 15-35). Durkheim, kişinin eyleminin ölümle sonuçlanacağını bilerek yaptığı, dolaylı veya doğrudan ölümle son bulan her eylemi intihar olarak tanımlamaktadır (Durkheim, 2011: 89). Odağ ise sadece ölümle sonuçlanan eylemlerin değil intihar amaçlı ölümle sonuçlanmayan eylemlerin de intihar olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İntihar girişimlerini göz önünde bulundurmak özellikle intiharı önleme çalışmaları kapsamında riski azaltmaya yardımcı olacaktır (Odağ, 1985: 38). Freud intiharı, ölüm içgüdüğü ile açıklamakta ve kişinin kendisine yönelttiği saldırganlık olarak ifade etmektedir (Uslu ve Berksun, 1992: 24). Genel olarak bakıldığında, intihar kavramına ilişkin her dönemde çeşitli tanımlamalar yapılmakla birlikte intihar eyleminin, kişinin kendine zarar verme davranışı içerdiği konusunda genel geçer bir yargıya ulaşılmaktadır.

2.1.1. İntihar Sınıflandırmaları

Dünya Sağlık Örgütü intiharı, tamamlanmış intiharlar ve intihar girişimleri şeklinde iki grupta tanımlamaktadır. Tamamlanmış intiharlar, kişinin eyleminin ölümle sonuçlandığı intiharlardır. İntihar girişimleri ise bireyin yaşamına son vermek ya da kendine zarar vermek amacı ile gerçekleştirdiği ölümle sonuçlanmayan tüm eylemleridir. Uluslararası Ruh Sağlığı Enstitüsü ise intiharı; tamamlanmış intihar, intihar girişimi ve intihar fikri olmak üzere üç kategoriye ayırmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün yaptığı tanımlamadan farklı olarak kabul edilen intihar fikri ise kişinin yaşamına son vermek için çeşitli düşüncelerinin olması ve buna ilişkin birtakım belirtilerin kişide bulunmasıdır. (Dülger, 1991: 20). İntihar fikri de “pasif intihar fikri” ve “aktif intihar fikri” olarak iki başlıkta incelenmektedir. Pasif intihar düşüncesi; yaşamak istememek ve kişinin ölmek ile ilgili hayal tarzındaki düşünceleri olarak tanımlanmaktadır. Aktif intihar düşüncesi ise bireyin yaşamına son vermek için aktif bir rol oynadığı ve kendini öldürme maksadıyla çeşitli intihar senaryoları kurduğu düşünce biçimi olarak tanımlanmaktadır. İnsanlarda üçüncü grup olarak ele alınan intihar düşüncelerinin gerçekleşme sıklığının, tamamlanmış intihar ya da intihar girişimi olgularından çok daha yüksek olduğu bilinmektedir (Marzuk, 1991: 365-371). İntiharı gruplandırırken, sonuca odaklı bu tanımlamalar intiharların nedenlerini göz ardı etmeye neden olabilmektedir. Sonuçtan ziyade nedenlere ve çözüme odaklanmanın, intihar riskini azaltacağı ve bu eylemleri önleme konusunda fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün yayınladığı rapora göre dünyada her 40 saniyede bir kişi intihar etmektedir. Buna göre her yıl 800 bin kişi intihar ederek yaşamına son vermektedir. 2016 yılında ülkelerin intihar oranların bakıldığında, sırayla Hindistan, Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve Japonya, en fazla intihar olayının yaşandığı ülkelerdir. Türkiye’de ise 2016 yılında 5 bin 795 kişinin intihar ettiği belirtilmektedir. Rapordaki bilgilere göre 70 yaşın üstündeki kişilerde intihar oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir (DSÖ, 2016). Bu durum, yaşlılık ile birlikte ortaya çıkan sağlık sorunlarının kişilerde yaşama kalitesini düşürmesiyle ve yaşanan acıları sonlandırma isteğiyle ilişkilendirilebilir.

İntiharın nedenleri incelendiğinde, ilk sırada hastalığın geldiği görülmektedir. Diğer intihar nedenleri ise aile içi şiddet ve geçimsizlik, ekonomik zorluklar, istediği kişi ile evlenememe, ticarete başarısızlık ve akademik başarısızlık olarak belirtilmiştir (TÜİK, 2011). Ülkemizdeki intihar vakaları incelendiğinde, intihar kaynaklı ölümlerin

ergenlik döneminde artış gösterdiği, erken ve orta yetişkinlik döneminde sabit bir çizgide olduğu ve 65 yaşından sonra ise yine intihar oranlarında artış görüldüğü raporlanmaktadır (Eskin, 2007: 202).

2.1.2.İntihar İçin Risk Faktörleri

İntihar davranışı son yıllarda tüm dünya da ciddi bir sorun olarak tanımlanmaktadır. İntihar davranışı kompleks bir eylem olması sebebiyle çok boyutlu olarak ele alınmaktadır. Biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin göz önünde tutulduğu bir yaklaşım benimsenmektedir. Yapılan araştırmalarla, intihar sıklığı, biçimi, eşlik eden durumlar, tetikleyen etkenler, klinik seyir, biyolojik etmenler, sosyodemografik özellikler ele alınmakta ve intiharla ilişkileri incelenmektedir. Böylelikle intihar davranışının risk faktörleri saptanmaktadır. İntihar eylemini anlama ve erken müdahalede bulunma hususunda önem arzettiğinden çalışmamızda bu risk faktörlerine yer vermek yerinde olacaktır.

a- Psikiyatrik Rahatsızlıklar

İntihar riski açısından değerlendirildiğinde kişinin ruhsal bir hastalığa sahip olmasının önemli bir risk faktörü olduğu bilinmektedir. İntihar sonucu ölen kişilerin dörtte birinin ölmeden önce en az bir kez hastanelerin ruh sağlığı polikliniklerine başvurduğu görülmektedir. Psikiyatrik rahatsızlığı olan kişilerde intihar riski, psikiyatrik rahatsızlığı olmayan kişilerden 3-12 kat daha fazla olduğu bilinmektedir. Yine ruhsal bozukluğa sahip kişiler hayatlarında en az bir kez intihar girişiminde bulunmakta ve yüzde 8-19'u intihar sonucu hayatını kaybetmektedirler. Depresyon başta olmak üzere duygudurum bozulukları en önemli risk faktörlerindedir. Depresyon durumunda kişinin hissettiği çaresizlik, suçluluk, karamsarlık duyguları kişiyi doğrudan ya da dolaylı bir şekilde intihara yöneltmektedir. Bunun yanı sıra şizofreni, anksiyete bozuklukları, kişilik bozuklukları ve psikotik bozuklukların da önemli risk faktörleri olduğu bilinmektedir. Şizofrenide hastalığa özgü semptomların intihar nedeni olabileceği düşünülmektedir. Hastalığa bağlı olarak görülen sanrılar intihara neden olabilmektedir. Ek olarak psikiyatrik geçmişi bulunan kişilerin daha genç yaşta intihar girişiminde bulunduğu da bildirilmektedir (Odağ, 1985: 42). Depresyon, psikolojik şiddet vb. nedenlerle intihar eden gençlerin fotoğraf ve videolarının romantize edilerek, kişiler kahramanlaştırılarak paylaşılmasının, bu intihar girişimlerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

b- Fiziksel Rahatsızlıklar

İntihar riski açısından değerlendirildiğinde fiziksel bir rahatsızlığa sahip olmanın önemli bir risk faktörü olduğu bilinmektedir. Yaşanan hastalıklara bağlı olarak engelli duruma, bakıma muhtaç hale düşmek intiharı tetikleyen bir etken olarak kabul edilmektedir. Bakıma muhtaç yaşlı erkek hastalarda bu oranın oldukça yüksek olduğu gözlenmektedir. Kanser, kronik böbrek yetmezliği gibi ciddi ölümcül bir rahatsızlığı bulunan bireylerde intihar riskinin 2-4 kat arttığı bildirilmektedir. Epilepsi, AIDS, Huntington, kafa travmaları gibi santral sinir sistemini etkileyen rahatsızlıklarda intihar riskinin daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Beyinle ilgili bu patolojilerin depresyonu ve olumsuz düşünme biçimini tetikleyerek, başa çıkma mekanizmasını bloke ederek kişiyi intihara sürüklediği düşünülmektedir. Fiziksel rahatsızlıklara eşlik eden psikolojik rahatsızlıklar yaşayan, sosyal desteği olmayan ve yaşam kalitesi düşük olan bireylerde intihar riskinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Sayıl ve Tuğcu, 1988: 56-61). Buna bağlı olarak fiziksel rahatsızlığın intiharın birincil nedeni mi yoksa doğurduğu sonuçlar nedeniyle intihara sürükleyen bir faktör mü olduğu tartışma konusudur.

c- Madde Kullanım Bozuklukları

Alkol kontrollü tüketilmediği ve bağımlılığın olduğu durumlarda kişinin sinir sistemini, beyin fonksiyonlarını etkileyerek hayatını tehdit etmektedir. Beynimiz sinir hücrelerinden oluşur ve çevremizi algılamamız bu sinir hücreleri aracılığıyla gerçekleşir. Alkol ve uyuşturucu madde kullanımı sinir hücreleri arasındaki iletişimi bozarak beynimizde pek çok olumsuz etkiye neden olur. Bu olumsuz etkiler kişinin sağlıklı karar verme mekanizmasını etkiler. Alkol bağımlılığı intihar riskini arttıran en önemli faktörlerden biri olup, alkol bağımlılığı sonucu ölümlerde akciğer hastalığından sonra ikinci sırada intihar gelmektedir. Alkol bağımlılığı ve intihar konusunda yapılan en kapsamlı meta-analiz çalışmasında 53 çalışma derlenmiş. 10.000'den fazla 19 yaş üstü intihar davranışı gösteren katılımcı incelenmiştir. Bu çalışmada, intihar ya da intihara teşebbüs etmiş bireylerin kan-alkol oranlarının %10-69 arasında değiştiği gösterilmektedir. Alkol kullanılan ve alkol kullanımından hemen sonraki dönemde intihar oranının alkol alınmayan döneme göre daha yüksek olduğu da belirtilmektedir. Ayrıca alkol kullanım bozukluklarında yaşam boyu intihar oranının %2,2-3,4 arasında olduğu görülmektedir (Eskin, 2014: 211). Alkolün beyin dopamin dengesini bozmasıyla kişi, normal bir insan tepkileri verememekte, olayları dramatize etme eğiliminde olmaktadır. Bu durumun alkol etkisinde intihar davranışını arttıran etmen olduğu düşünülmektedir.

Ülkemizde alkol bağımlılığına bağlı intihar oranları erkeklerde yüksek olmasına karşın kadınlarda alkol tüketiminin artmasıyla kadınların alkol bağımlılığı sonucu intihar oranının da yükseldiği görülmektedir. Alkol bağımlılığıyla birlikte depresif bir bozukluğun varlığı, yakın ilişki kaybı, yalnız yaşama, iş kaybı, sosyal desteğin olmaması, ekonomik zorluklar gibi durumların yaşanması intihar riskini daha da arttırdığı bilinmektedir (Koyuncu vd. 2003: 3). Dolayısıyla fiziksel rahatsızlıklar kısmında bahsettiğimiz durumun alkol bağımlılığı için de geçerli olacağı düşünülmektedir. Alkol bağımlılığı, intihar davranışını ortaya çıkaran birincil neden midir yoksa doğurduğu sonuçlar sebebiyle intihara sürükleyen bir faktör müdür konusunda çelişki yaşanmaktadır.

Uyuşturucu madde kullanımı, özellikle maddeye ulaşılmadığı durumda yaşanan yoksunluk krizi, intihar açısından risk faktörü oluşturmaktadır. Düzenli madde kullanan kişilerin tamamlanmış intihar açısından genel psikiyatrik popülasyona göre iki kat daha fazla risk altında olduğu belirtilmektedir (Evren vd. 2001: 233). Eroin bağımlılarının ise yirmi kat daha fazla risk altında olduğu bildirilmektedir (Işık, 2003: 389). Madde kullanım bozukluğuna eşlik eden duygu durum bozukluğu ve davranım bozukluğu olan ergen erkeklerde daha fazla intihar riski teşkil etmektedir. Madde kullananların seçtikleri intihar yöntemleri incelendiğinde birinci sırada aşırı doz alımı gelmektedir. Aşırı doz ile intihar, bağımlı intihar olgularının %45'ini oluşturmaktadır. Aşırı doz alımı halk arasında *Altın Vuruş* olarak adlandırılmaktadır (Evren vd. 2001: 233). Bu süslü söylemin gençlerin intiharı açısından özendirici bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Aşırı doz alımının intihar amaçlı mı yapıldığını yoksa kazayla mı ölüme sebep olduğunu ayırt etmek güç olduğundan istatistiklerin gerçekliği tartışmaya açık bir konu olmaktadır.

d- Yaş

Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine bakıldığında intihar oranlarındaki artışla birlikte intihar vakalarındaki yaş ortalamasının da düştüğü görülmektedir. İntihar vakaları yaş gruplarına göre çocukluk çağı intiharları, gençlik (ergen) intiharları ve yaşlılık intiharları olarak ele alınmaktadır. 15 yaşın altındaki intihar vakaları çocukluk çağı intiharı olarak adlandırılmaktadır. Bu yaş grubundaki intiharların nedenleri; öfke dolu duygular, masum istek ve duygular, ailedeki ilgisizlik, ebeveynlerden birinin kaybı, ebeveynleri cezalandırma isteği, ailede şiddet ve iletişimsizlik olabilmektedir (Suvarlı, 1995: 255). Literatürdeki bilgilere göre tespit edilebilen en küçük yaşta intihar olayı, 3 yaşında bir çocuk tarafından gerçekleştirilen intihar girişimidir. 3 yaşındaki çocuk hava gazını açarak kendini ve kardeşini öldürmeyi istemiştir. Neden intihar etmek istediği

sorulduğunda ise, gezmeye götürülmemesini neden olarak göstermiştir (Sonuvar ve Yörükoğlu, 1971:136). Çocukluk çağı intiharları, diğer yaş gruplarına kıyasla daha düşük oranlarda görülse de ergenlik döneminde intihar riskini artırma potansiyeline sahiptir. Bu dönemin bireyin tüm geleceğini şekillendirmesi nedeniyle, çocukluk çağı intihar vakaları önemsenmeli ve gerekli tedbirler alınmalıdır

Dünyada ve ülkemizde intiharın en fazla yaşandığı dönem, ergenlik dönemi olup 15-24 yaş aralığını kapsamaktadır. Ülkemizde her yıl 200-400 civarında ergen intiharı gerçekleşmektedir. Ergenlik, insanın kendini tanımaya başladığı, bireyselleşme çabasında olduğu, aileden ayrılmaya çalıştığı zor bir süreçtir. Bu zorlu sürece birtakım duygusal faktörler ve stresli yaşam olayları eşlik ettiğinde intihar riski artmaktadır. Geleceğe yönelik ümitsizlik, karamsarlık, sınav kaygısı, başarı baskısı, internet bağımlılığı, ilişki kaybı, madde kullanımı, ihmal ve istismar, bu dönem intihar nedenleri arasında gösterilmektedir (Şener ve Şenol, 1996: 103). Ebevenlerin ergen bireylerle iletişimde çok daha hassas olmaları, onları anladıklarını hissettirmeleri ve yargılamadan dinlemelerinin aralarındaki ilişkiyi kuvvetlendirerek intihar açısından koruyucu olacağı düşünülmektedir.

Yaşlılık dönemi intiharlarına baktığımızda, Avrupa ülkeleri başta olmak üzere tüm dünyada ciddi oranda artış olduğu bildirilmektedir. Yaşlılık intiharlarında birinci sırada Macaristan yer alırken, bu oranın en düşük olduğu ülkelerin Türkiye, Yunanistan ve Şili olduğu görülmektedir (Fidaner ve Fidaner,1992: 22). Refah düzeyi yüksek olan Avrupa'da yaşlı intiharlarının yüksek olmasının nedeni, bireyselliğin baskın olduğu kültürel normlara ve yaşlı bireylerin kendini yalnız hissetmesine bağlanabilir. Ülkemizde de kültürel normların giderek batılılaşması, büyük ailelerden ziyade çekirdek ailenin önem kazanması, doğurganlığın azalmasıyla eskiden yaşlılara verilen torun bakım görevinin ellerinden alınması, yaşlı bireylerin huzurevinde ikamet oranının artmasıyla işlevsiz, değersiz ve yalnız hissetmeleri, intihar oranlarını arttıran nedenler arasında gösterilebilir.

e- Cinsiyet

İntihar vakalarında, özellikle intiharın şekli ve sonucu cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Dünyada ve ülkemizde tamamlanmış intihar oranları erkeklerde daha yüksekken, intihar girişim oranlarının ise kadınlarda daha yüksek olduğu görülmektedir. Erkekler silahla vurma, yüksekten atlama, kendini asma gibi ölümcül yöntemleri tercih

ederken kadınlar ilaç içme gibi ölüm riski daha düşük yöntemleri tercih etmektedirler (Saraçoğlu, 2011: 7). Seçilen yönteme bağlı olarak da intihar nedeniyle ölen erkek sayısının kadınlardan fazla olduğu görülmektedir. Ülkemizde de 2011 yılında intihar nedeniyle ölen 2677 kişiden 1876'sının erkek 801'inin ise kadın olduğu belirtilmektedir (Sayıl vd. 1993: 58). Dolayısıyla intihar eyleminde bulunan erkeklerin gerçekten ölmek istediği, kadınların ise bu eylemi sevdiklerine bir mesaj vermek ya da yardım çağrısında bulunmak amacıyla gerçekleştirdiği düşünülmektedir.

Genel olarak bakıldığında intihar olgularının %61'i erkek, %39'u kadın bireylerden oluşmaktadır. Yüksek erkek intihar oranları hem ülkemiz hem de birçok ülkede aynı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bazı baskıcı toplumlarda kadın intihar oranlarının diğer ülkelere oranla daha yüksek olduğu bilinmektedir. Cinsiyet ve yaş ilişkisine baktığımızda, intihar girişimi olan kadınları büyük bir kısmının ergenlerden oluştuğu görülmektedir (Balcı, 2003: 4). Bu durum bağımsızlığın kazanılmaya çalışıldığı ergenlik döneminde, kız çocuklarının erkek çocuklarından daha fazla kısıtlama ve baskıya maruz kalmasıyla açıklanabilir.

f- Eğitim Durumu

Yapılan araştırmalarla intihar ve eğitim seviyesi arasındaki ilişkiyi bakıldığında üçüncü bir değişken karşımıza çıkmaktadır. Eğitim durumunun intihar davranışı üzerindeki etkisi cinsiyete göre değişmektedir. Eğitim düzeyi yüksek erkek bireylerde eğitim düzeyi düşük erkek bireylere oranla intihar davranışı daha fazla gerçekleşirken, kadınlarda durum tam tersi olmaktadır. Kadınlarda eğitim düzeyi yükseldikçe intihar oranları azalmaktadır. Eğitim seviyesi düşük intihar vakalarında tamamlanmış intiharlar görülürken, eğitim seviyesi yüksek vakalarda intihar teşebbüsleri görülmektedir (Balcı, 2003: 5). Kadın intiharları ve eğitim durumu arasındaki ters orantı, eğitim düzeyi yüksek olan kadının çalışmasıyla kendi ayaklarının üzerinde durması ve sosyalleşmesi sonucu yalnızlık hissinden kurtulmasıyla ilintili olduğu düşünülmektedir.

g- Medeni Durum

İntihar ve medeni durum ilişkisine bakıldığında bekârların intihar oranının evlilere kıyasla iki kat daha fazla olduğu, boşanmış ya da dul kalmış kişilerin hiç evlenmeyenlere kıyasla daha yüksek oranda intihar eyleminde bulunduğu görülmektedir. Yine yapılan bir çalışmada hiç evlenmeyenlerin evlilere oranla iki kat daha fazla intihar riski taşıdıkları

belirtilmiştir (Özgüven, 2007: 18). Boşanmış ya da ayrı yaşayan çiftlerde intihar riskinin 11 kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalara göre ebeveyn olmanın intihar riskini azaltıcı bir faktör olduğu bilinmektedir. Özellikle anne ya da anne adayı olan kadınlarda olmayanlara oranla intihar riskinin daha az olduğu belirtilmektedir (Eskin, 2003: 96). Ayrıca boşanmış ya da dul olmak ile intihar riski arasındaki doğru orantı, kişilerin sosyal desteğinin olmamasıyla, kişinin kendini sosyal yalıtılmış, yalnız ve kimsesiz hissetmesiyle ilişkilendirilmektedir.

h- Sosyo-Ekonomik Düzey

Düşük sosyo-ekonomik düzey ve yoksulluk intihar açısından önem arz eden risk faktörlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yapılan çalışmalar, intihar oranlarının o bölgede yaşayan sosyo-ekonomik düzeyi düşük insanların oranıyla doğru orantılı olduğunu göstermektedir. Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek bölgelerde ise daha düşük intihar oranları görülmektedir (Rehkopf ve Buka, 2005: 31). Dolayısıyla intihar vakalarının önlenmesi amacıyla kişilerin ihtiyaçlarını gidererek yaşam kalitelerini arttırmak fayda sağlayacaktır.

l- Çalışma Hayatı ve Ortamı

Bir şeyle meşgul olmamanın verdiği boşluk hissi ve ekonomik nedenlerde ihtiyaçlarını karşılayamama sebebiyle işsizlik, intihar açısından risk teşkil etmektedir. İşsizlik, bireyin üretkenliğini durduran, psikolojik olarak yıpratıcı, toplumda yer edinmemesine sebep olan, ekonomik açıdan zora sokan çok ciddi bir travmatik olgudur. Çalışma hayatı içinde olmak intihar oranını düşürmekle birlikte, çalışma ortam ve koşullarına göre bu durum değişkenlik gösterebilmektedir (Yüksel, 2001: 8). Meslek hayatı, insan ömrünün ve zamanının büyük çoğunluğunu kapsadığından insan psikolojisi üstündeki etkisi yadsınmaz. İntihar için özellikle riskli meslekler arasında sağlık çalışanları, kolluk kuvvetleri, müzisyenler, diş hekimleri, avukatlar ve sigortacılar başta gelmektedir (Tatlıoğlu, 2012: 136). Kolluk kuvvetleri, sağlık çalışanları gibi mesleklerde intihar materyaline ulaşma kolaylığı, diğer meslek gruplarında ise psikolojik şiddet ve baskının intihar açısından riski arttırdığı düşünülmektedir.

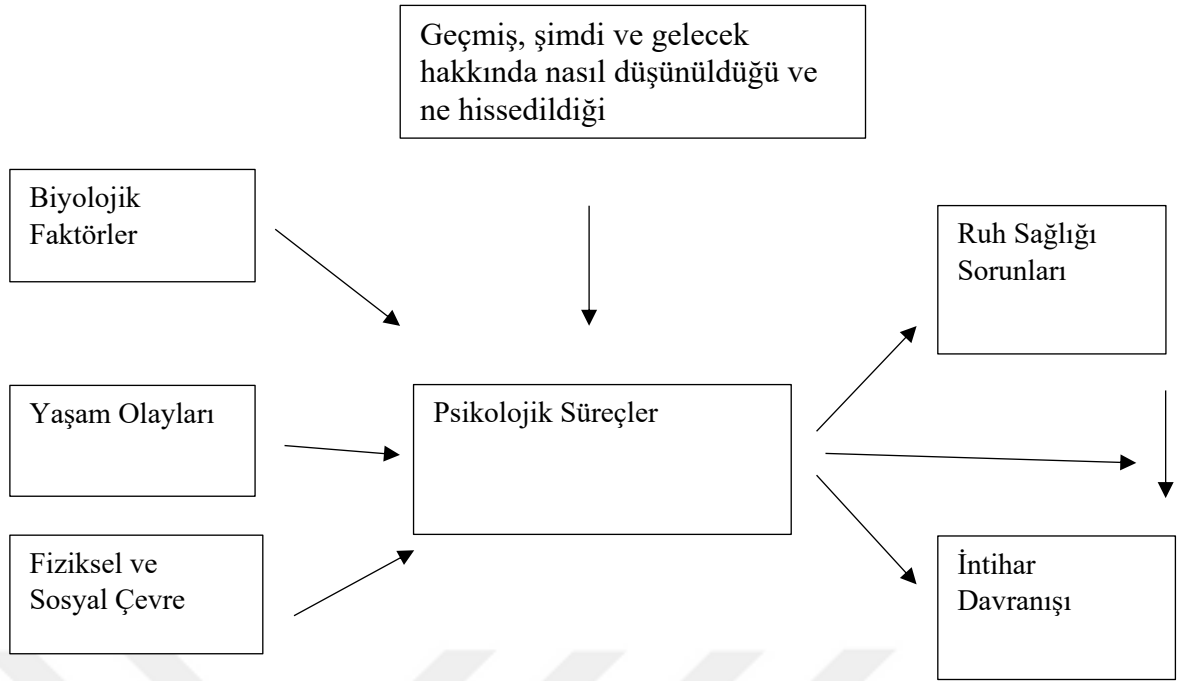
Çalışma hayatının sona ermesiyle geçim sıkıntılarının başlaması emekli bireylerin de intihar oranını artırmaktadır. Avrupada emekli bireyler daha çok işe yaramadıkları duygusundan dolayı intihar ederken ülkemizde ise geçim sıkıntısı ve yalnızlık duygusuyla

intihara başvurdukları görülmektedir (Yüksel, 2001: 9). *Yaş* bölümünde de bahsedildiği üzere ülkemizde kültürel normların giderek Avrupalılaşması ve büyük ailelerden ziyade çekirdek ailenin önem kazanması emekli bireylerin intihar oranlarını arttıran risk etmenleri arasında görülmektedir.

2.1.3.İntihar Davranışının Biyo-Psiko-Sosyal Modeli

İntihar eyleminin nedenlerine bakıldığında bu davranışa zemin hazırlayan birçok faktörün bulunduğu, mikro, mezo ve makro faktörlerin etkileşimi sonucunda intihar davranışının ortaya çıktığı görülmektedir. Ruhsal ve fiziksel sağlık sorunları, engellilik durumu, bir yakının kaybı, travmatik bir yaşam olaylarına maruz kalma, ekonomik zorluklar, ayrımcılık ya da baskıya maruz kalma, fiziksel ya da psikolojik şiddet görme, ayrılma, boşanma, işsizlik, sosyal destekten yoksunluk, yaşanan ülkenin politikaları, ülkede yaşanan gerilimler bu faktörlerden bazılarıdır (Alptekin, 2002: 153).

İntihar davranışını meydana getiren faktörlerin bu kadar çok boyutlu olması durumun karmaşıklığına işaret etmektedir. Bu karmaşık yapı O'Connor tarafından oluşturulan intihar davranışının bio-psiko-sosyal modelinde açıklanmaktadır. Bu model Kinderman'ın ruh sağlığı sorunlarının biopsikososyal modeli temel alınarak oluşturulmuştur. Modelde ruh sağlığı sorunlarının oluşmasında psikolojik, biyolojik ve sosyal faktörlerin eşit derecede rol oynadığı belirtilmektedir. Kişinin olumsuz yaşam deneyimleriyle birlikte biyolojik ve çevresel faktörler doğrudan kişinin psikolojik sağlığına etki etmektedir. Kişinin psikolojik süreçlerinin intihar davranışı açısından en önemli risk faktörlerinden biri olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla psikolojik ve sosyal faktörlerin intihar davranışının ortaya çıkmasında karmaşık etkileşimlerinin olduğu görülmektedir. Biyo-psiko-sosyal model, çevre içinde birey yaklaşımıyla kişinin sosyal ve psikolojik süreçlerine odaklanarak intihar eyleminin nedenlerinin bütüncül olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır (O'Connor, 2010: 375).



Şekil 1. Biyo-psiko-sosyal model (O'Connor, 2010: 375).

Biyo-psiko-sosyal modele göre intihar davranışının temeli ile ruh sağlığı sorunlarının temelinde aynı faktörler bulunmaktadır. Biyo-psiko-sosyal etmenler kişinin psikolojik süreçlerini, düşünce ve duygularını etkileyerek ruh sağlığı sorunlarına yol açmakta ve sonuç olarak intihar davranışına neden olabilmektedir (O'Connor, 2010: 375)

2.1.4.İntihara İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Günümüzde intihar davranışının araştırılmasında sağlık bilimleri ve sosyal bilimler arasında etkileşim, iletişim söz konusu olmaktadır. Bu ilişkinin neticesinde, intihar davranışının sadece bireysel bir patolojinin ürünü olmadığı görülmektedir. İntihar davranışının biyolojik, psikolojik ve toplumsal faktörlerin etkileşimi neticesinde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu yaklaşıma istinaden biyopsikososyal bir olgu haline gelen intihara ilişkin farklı kuram ve bakış açıları geliştirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu yaklaşımlar ele alınacak, intihar davranışının nedenleri oluşturulan modeller kapsamında açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.4.1.Biyolojik Yaklaşımlar

İntiharı biyolojik faktörlere bağlı olarak açıklayan yaklaşımlarda, beynin yapısını inceleyen nörofizyolojik çalışmalar, biyokimsyal araştırmalar, ikiz çalışmaları ile intiharın kalıtsal geçişine ilişkin kalıtsal araştırmalar yapılmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda çevresel ve psikolojik etmenlerden bağımsız olarak biyolojik etmenlerin

intihar davranışı üzerinde %30-50 oranında rol oynadığını göstermektedir (Roy vd. 1995: 1075).

İntihar davranışını açıklamaya çalışan biyokimyasal araştırmalarda, intihar ile beyin biyokimyası arasındaki ilişki incelenmektedir. Çalışmalarda en çok ele alınan ve intihar ile ilişkisi olduğu düşünülen madde *Serotonin* adı verilen maddedir. Serotonin; duyguların düzenlenmesi, bilişsel aktiviteler, öğrenme, hafıza ve çeşitli fiziksel tepkilerin ortaya çıkmasında bir rol oynayan karmaşık fonksiyonlara sahip bir nörotransmitterdir. Serotonin miktarında azalmanın intihar davranışı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Yapılan çalışmalar, beyin omurilik sıvısında 5-Hidroksi İndol Asetik Asit (serotoninin yıkımı sonucu dönüştüğü madde) düzeyinin intihar girişiminde bulunan bireylerde bulunmayanlara oranla daha düşük seviyede olduğunu göstermektedir (Demirel ve Eşel, 2003: 175).

İntiharın genetik temellerini ele alan çalışmalarda, intihar davranışında bulunan bireylerin akrabalarında 5 kat daha fazla intihar davranışı görülme olasılığı olduğu görülmektedir. İntihar davranışını inceleyen ikiz çalışmalarına bakıldığında, intihar girişimi ve tamamlanmış intihar olasılığının tek yumurta ikizlerinde çift yumurta ikizlerine oranla daha fazla olduğu saptanmaktadır. Bu durum intihar davranışının genetik bir temeli olduğu savını güçlendirmektedir (Özalp, 2009: 85).

İntiharı ele alan biyolojik çalışmalardan elde edilen bulgular, karmaşık bir davranış olan intiharın anlaşılabilmesi için önemli ipuçları sunmakla birlikte biyolojik etmenlerin, psikolojik ve sosyolojik etmenlerle bir arada düşünülmesinin bu karmaşık davranışı anlamada daha açıklayıcı olacağı düşünülmektedir.

2.1.4.2.Psikodinamik Yaklaşımlar

İntihar davranışını inceleyen psikolojik yaklaşımlar, bireyin geçmişte yaşadıkları olaylar, çevre, duygudurum, tutum ve davranışları gibi birçok psikolojik nedeni göz önünde bulundurarak değerlendirme yapmaktadır. Bu psikolojik nedenleri anlamak amacıyla öne sürülen en önemli teorilerden biri de Sigmund Freud'un teorisidir. Freud saldırganlık ve cinsellik dürtülerinin bilinçaltı aracılığıyla insan yaşamını derinden etkilediğini, intiharların ölüm içgüdü ve bastırılmış cinsel dürtülerinin etkisiyle meydana geldiğini ileri sürmektedir (Erkut vd. 2012: 132).

Psikanalitik kuram çerçevesinde Freud intiharı bir depresyon sorunu olarak ele almaktadır. Depresyon durumunda, kişi sevgi nesnesini yitirmektedir. Sevgi nesnesini yitiren kişi başka nesnelere yönelmekte ancak yeni sevgi nesnesi bulamayışıyla gerçeklikten uzaklaşarak, nesneye saldırganlık beslemektedir. Kişinin sevgi nesnesine duyduğu bu öfke, kin, bencillik duyguları bilinçaltı süreçlerle kendi benliğine yönelmektedir. Yıkıcı duygular, dürtüler ve öldürme düşünceleri yön değiştirerek, kaybedilen sevgi nesnesi yerine benliğe saldırmakta ve yok etmeye çalışmaktadır. Melanie Klein ise intihar eylemde farklı bir motivasyonun da olabileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla sadece saldırganlığın içe yansımaları şeklinde değil, kişinin içindeki kötüyü hedef alarak, iyi nesneyi koruma, ona kötülük bulaştırmama gibi bir yönü olduğunu vurgulamaktadır (Odağ, 1985: 87).

2.1.4.3.Karl Menninger'in İntihar Kuramı

Karl Menninger intiharda saldırganlığı vurgulamakta, saldırganlığın üç bileşeni olduğunu ve bu üç bileşenin kişiyi intihara sürüklediğini savunmaktadır. Bu bileşenler; kızgınlık ve öfke duyguları ile başkasını öldürme isteği, başkaları tarafından öldürülme isteği ve kendini öldürme isteği olarak tanımlanmaktadır. Başkasını öldürmek isteyen kişinin, gerçekte bilinçaltında kendini öldürme isteği olduğunu, başkasını öldüremeyen kişinin bu isteği kendine yönelttiği ve kendini öldürerek bu amacına ulaştığını belirtmektedir (Odağ, 1985: 89).

2.1.4.4.Schneidmann'ın İntihar Kuramı

Edward S. Shneidmann, intihar beynini ve intihar süreçlerini daha iyi bir şekilde anlamamızı sağlayan, hayatını adadığı çalışmalarıyla, modern intihar biliminin babası olarak kabul edilmektedir. Schneidmann, anlamsız bir davranış gibi görünse de her intiharın bir mantığının bulunduğunu, kişilerin intiharı mantıklı tek çözüm olarak gördüğünü belirtmektedir. Kuramında, intiharın psikolojik nedenlerine bakıldığında en önemli etmenin *pyschache* (psikolojik ağrı) olduğundan söz etmektedir. Psişe kelimesi acıyı ve kederi ifade etmektedir. Bu acı; aşırı derecede öfke, utanç, suçluluk, aşağılanma gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Öfke, utanç, umutsuzluk, duygusuzluk, depresyon gibi duygusal durumlar kişinin intihara meyilli hale getirmekte ancak intihar davranışının ortaya çıkmasına sebep olmamaktadır. İntihar davranışına neden olan şeyin psikolojik ağrı olduğunu savunmaktadır. Psikolojik ağrı varsa intihar davranışı gerçekleşmekte

yoksa gerçekleşmemektedir. Ruhsal sıkıntılar yaşayan ve gücünü kaybeden benlik, bu acılara katlanmak yerine intiharı tercih etmektedir (Shneidman ve Leenaars, 1999: 187).

Schneidmann, intihara neden olan on maddeden bahsetmektedir. Bu maddelerin tek tek tehlikeli olmadığını ancak bir araya gelerek intihar davranışını ortaya çıkarabileceğini savunmaktadır. Bu maddeler şu şekildedir;

- Kişinin bir çözüm arayışında olması.
- Kişide dayanılmaz bir ruhsal sıkıntı bulunması.
- Bilincini yitirerek sıkıntıdan kurtulma isteği.
- Umutsuzluk ve çaresizlik duyguları.
- Bilişsel olarak kişide ambivalans durumu. Kişinin, güçlü ve zıt duyguları aynı anda yaşaması.
- Kişilerarası ilişkilerde olumsuzluk ve sosyallikte azalma.
- Kişinin daha önce intihara teşebbüs etmiş olması.
- Psikolojik ihtiyaçlarını gidermenin engellenmesi.
- İntihar niyetini çevreye bildirerek bir yardım arayışında olduğunu göstermesi.
- İntihar bir kaçış yolu olarak görme (Leenaars, 2010: 14).

2.1.4.5.Sosyal Öğrenme Kuramı

Albert Bandura, Sosyal Öğrenme Kuramı'nda tüm davranışların öğrenme yoluyla kazanıldığını belirtmektedir. Lester, bu yaklaşımdan hareketle intihar davranışının da zor yaşam koşullarına karşı öğrenilmiş bir davranış olduğunu savunmaktadır. Johann Wolfgang von Goethe'nin "Werther'in Acıları" adlı eserinin yayınlandığı dönemde Avrupa'da intihar davranışının artış göstermesi, bu davranışın öğrenme yoluyla ortaya çıkabileceğini dikkate değer biçimde göstermektedir. Bu intihar eylemleri "Werther Sendromu" şeklinde adlandırılmaktadır (Eskin, 2003: 3).

2.1.4.6.Umutsuzluk Kuramı

Umutsuzluk kuramına göre, kişinin içinde bulunduğu duruma ve kendi geleceğine ilişkin olumsuz düşünceleri şeklinde tanımlanan umutsuzluk, intihar eylemini tetikleyen önemli etmenlerden biri olarak kabul edilmektedir. İntihar girişiminde bulunan hastalarla Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ) uygulanarak yapılan çalışmada umutsuzluk duygusunun hem depresyon hem de intihar eğilimi ile ilişkili olduğu görülmektedir. Depresyon ile intiharın yakın ilişkisi olduğu bilinmekle birlikte her depresyon yaşayan birey intihar

eyleminde bulunmamaktadır. Umutsuzluk kuramına göre kişiyi intihara sürükleyen tek başına depresyon değil ona eşlik eden umutsuzluk duygusu olmaktadır (Eskin, 2003: 3).

2.1.4.7. Erwin Ringel'in Kuramı (Presuisidal Sendrom)

Ringel, intihar bir hastalık olarak ele almaktadır. Ona göre, fiziksel ve psikolojik olarak sağlıklı bir bireyin intihar davranışında bulunma olasılığı çok düşüktür. İntihar davranışının altında psikolojik bir rahatsızlık olduğunu savunan Ringel, bu rahatsızlığa Presuisidal Sendrom (intihar öncesi sendromu) adını vermektedir. Bu sendromun belirtileri ise şu şekildedir:

- Daralma ve Kısıtlanma: Kişi, kendini yalnız, güçsüz, yetersiz, dışlanmış hissederken; yaşadığı olayları ise korkutucu, çözümsüz aşılamayacak olaylar olarak görmektedir.
- Ketlenme ve Kendisine Yönelmiş Saldırganlık: Her intihar eylemi içerisinde saldırganlık barındırmaktadır.
- İntihar Düşünceleri: Her insanın hayatının bir döneminde intiharı düşünmesi normal olup Presuisidal Sendrom olarak nitelendirilmemektedir. Ringel'e göre bu düşüncelerin üç aşamada gelişmesi gerekmektedir. Kişi birinci aşamada sadece ölümü tasarlamakta, eyleminin sonucunu düşünmektedir. İkinci aşamada ölüm düşlemleri yoğunlaşmaktadır ancak intihar eylem plan yapılmamaktadır. Üçüncü aşama ise detaylı olarak intihar eylem planının yapıldığı en tehlikeli aşama kabul edilmektedir (Odağ, 1985: 91-92).

2.1.4.8. Stres Diyatez Kuramı

Stres Diyatez modeli, intihar eylemini nörobiyolojik temellerine odaklanmakta ve doğuştan gelen yatkınlığın stres faktörüyle birleşmesi sonucu intihar eyleminin gerçekleştiğini öne sürmektedir. Diyatez, yatkınlık anlamına gelmekte olup erken yaşam olayları, kronik hastalıklar, kişilik özellikleri ve genetik yapıyı ifade etmektedir. Stres ise ruhsal durum, günlük yaşam olayları, travmatik olaylar sonucu verilen tepkiyi ifade etmektedir. Stres düzeyinin tehlikeli olması için travmatik olay yaşamak şart değildir, günlük yaşantıda süreğen küçük stresörlerde stres düzeyini arttırabilmektedir. Bu modele göre yatkınlık ve stres intihar riskini arttırmaktadır. Bu model genetik yatkınlığı olan her bireyin neden intihar davranışında bulunmadığına da stres faktörüyle açıklık getirmektedir (Mann, 1998: 27).

Stres Diyatez Modeli'ne göre intihar konusunda üç riskli grup bulunmaktadır:

a) Kaybeden Statüsü (Loser Statue)

Kişinin kendini sürekli kaybeden konumunda görmesiyle şekillenen bu bilişsel yapıda, kişi hayatındaki olumsuzluklara odaklanmakta, kendini başarısız görmekte ve sosyal stresörlere karşı daha duyarlı davranmaktadır. Bu algıda seçicilik ve düşünsel yapı da intihar davranışına zemin hazırlamaktadır (Van Heeringen, 2003: 292).

b) Kaçış Yolu Bulunmaması (No Escape)

Kişi, günlük hayatında karşılaştığı psikolojik ve sosyal stresörlerden kurtulmasının mümkün olmadığını düşünmektedir. Bu düşünce yapısına sahip kişinin problem çözme becerilerinde bozulmalar olduğu görülmektedir. Problem çözme becerisinin de olmayışıyla kişinin, içinde bulunduğu durumu kaçınılmaz olarak algılaması, çaresizlik hissetmesi, kişiyi intihara sürüklemektedir (Van Heeringen, 2003: 292).

c) Kurtuluş Yolunun Bulunmaması (No Escape)

İntihar davranışında bulunan kişilerde gözlemlenen bu düşünce biçiminde kişinin geleceğe yönelik olumsuz otomatik düşüncelere sahip olduğu, olumlu düşünce üretme kapasitesinin azaldığı görülmektedir. Umutsuzluk duygusu baskın olan bu kişilerde dürtüsellik ve saldırganlık kişileri intihara meyilli bir hale getirmektedir (Van Heeringen, 2003: 292).

2.1.4.9.Sosyolojik Yaklaşımlar

İntihar davranışının nedenlerini bireyden ziyade toplumda arayan sosyolojik bakış açısının en önemli temsilcilerinden Fransız sosyolog Emile Durkheim'ın sosyolojik intihar teorisi, temel ihtihar kuramlarından biri olarak kabul edilmektedir. Durkheim, bireyin toplumla çatışmasının bireyi intihar davranışına sürüklediğini öne sürmektedir. Ona göre intiharı önlemenin yolu, toplumun birey için üzerine düşen görevleri yerine getirmesidir (Eskin, 2003: 5).

Yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, ırk, milliyet, meslek, dini görüş, evlilik hayatı, aile yaşamı, siyasal ve ulusal olaylar, politik ve ekonomik durum gibi

toplumsal etkenler bağlamında intihar davranışını ele alarak bencil, elcil, kuralsızlık ve ölümcül intihar olmak üzere üç tür intihar tanımlanmaktadır (Durkheim, 2011: 127).

Bencil (Egoist) İntihar: Kişinin kendini yalnız, sosyal olarak dışlanmış, toplumdaki izole hissetmesi ve toplumsal çevresiyle bütünleşememesi sonucu oluşan intiharlardır. Bu bağlamda dini inançlar ve intiharı inceleyen Durkheim, toplumsallığın ön planda olduğu Katolik mezhebinde intihar oranlarının düşük, bireyselliği ön planda tutan Protestanlık mezhebinde ise intiharın yüksek oranda olmasını bencil intihar kavramıyla açıklamaktadır. Ayrıca ulusal sıkıntıların yaşandığı dönemlerde toplumsal dayanışma ve bütünleşme duygusunun artacağını ve intihar oranlarının azalacağını savunmaktadır (Durkheim, 2011: 136).

Elcil (Altruist) İntihar: Bencil intiharların aksine, elcil intiharlarda kişinin aşırı toplumsal bütünleşmesi ve toplumsal normların içerisinde kendi benliğini oluşturamaması kişiyi intihara sevk etmektedir. Yaşlı ve hasta bir bireyin topluma yük olmamak adına intihar etmesi, bu intihar grubunda değerlendirilebilir. Elcil intiharların baskıcı ve otoriter toplumlarda daha fazla görüldüğünü belirtilmektedir (Durkheim, 2011: 212).

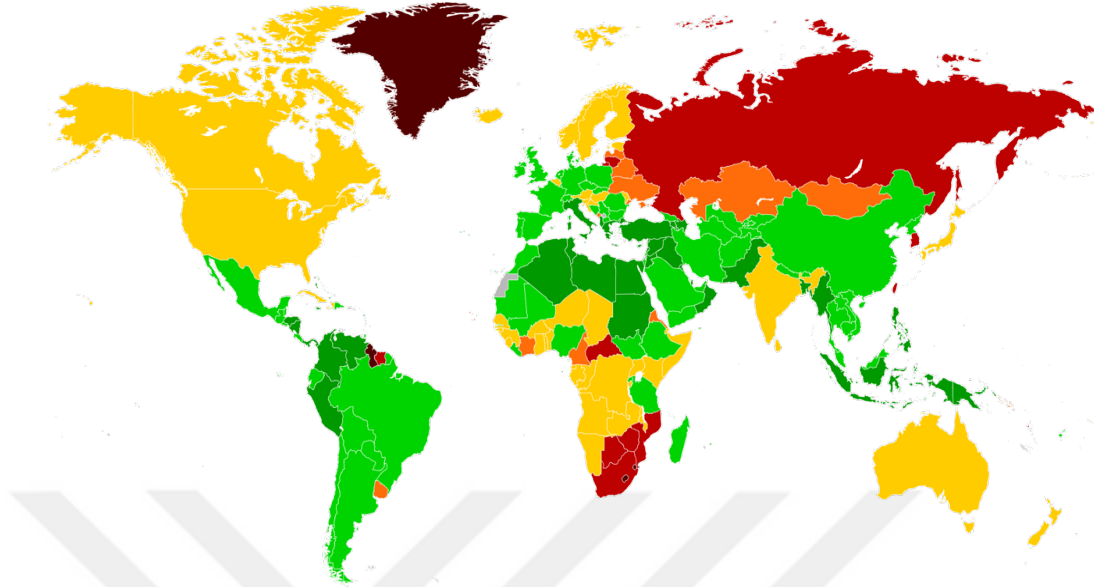
Kuralsızlık (Anomik) İntiharı: Bu intihar türünde insanın düzeninin, işlevinin ve etkinliğinin bozulması ya da değişmesi ile birlikte insanlar acı çekmektedir. Bireysel istekler, onları frenleyecek bir mekanizmadan yoksun ve baskın hale gelmektedir. Toplum norm ve kuralları işlememektedir. Durkheim beklenmedik zenginleşme, boşanma, eşin ölümü gibi durumlarda yaşanan intihar olaylarını bu intihar türüne örnek göstermektedir (Durkheim, 2011: 241).

Ölümcül (Fatalist) İntihar: Bu intihar çeşidi ise anomik intiharın tersine bireyler üzerinde aşırı derecede baskı yapan toplumlardan kaynaklanmaktadır. Toplum, bütün kurumlarıyla beraber katı kurallar koyarak bireyleri aşırı biçimde düzenlemeye çalışmaktadır. Bireyler bu katı kurallardan bir kaçış yolu aramaya başlamakta ve intihar ederek kurtulmayı hedeflemektedir (Durkheim, 2011: 285).

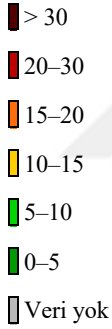
2.1.5. Dünya’da İntihar Oranları

İntihar oranları yaşanan bölge, ülkenin sosyo-kültürel tutumu, gelişmişlik düzeyi, ekonomik koşullar, iklim, ülkedeki sağlık koşulları ve ruh sağlığı çalışmaları gibi birçok faktöre bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu oranları anlamak, bölgesel ve

uluslararası düzeyde intihara ilişkin önleme programları geliştirmek ve ruh sağlığı müdahalelerini güçlendirmek adına önem arz etmektedir.



Şekil 2. 2019 itibarıyla dünyadaki intihar oranının (yaşa standardize edilmiş, 100.000 nüfus başına) haritası (Dünya Sağlık Örgütü, 2019).



Yukarıdaki haritaya baktığımızda intihar oranlarının yüksek olduğu ülkelerde çoğunlukla ekonomik zorluklar, sağlık hizmetlerine ulaşamama, ruh sağlığını önemsememe, toplumsal baskı ve şiddet, düşük gelişmişlik seviyesi görülmekte iken bazı refah seviyesi yüksek gelişmiş ülkelerde de intihar oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin, Doğu Avrupa ve bazı Asya Bölgeleri’nde yüksek intihar oranları rapor edilmektedir. Öne çıkan ülkeler arasında Litvanya, Rusya ve Güney Kore bulunmaktadır. En düşük intihar oranlarına sahip ülkelere bakıldığında güçlü sosyal destek sistemleri olduğu, ruh sağlığı hizmetlerine önem verildiği ve intiharı caydırıcı bazı kültürel faktörlere sahip oldukları görülmektedir. Bazı Karayip ülkeleri, Akdeniz Bölgesindeki bazı ülkeler ve bazı Orta Doğu ülkeleri bu ülkeler arasında gösterilebilir. En düşük intihar oranları ise Kuveyt ve Yunanistan gibi ülkelerde görülmektedir.

Dünya’da en çok intihar vakası görülen ülke, Afrika Kıtası’nın güneyinde yer alan bir krallık olan Lesetho’dur. 2,142 milyon nüfusa sahip olan ülkede, intihar oranı yüz binde 31,83’tür. Dünyada ikinci ve Avrupa’da da birinci olarak intiharın en fazla görüldüğü ülke Litvanya’dır. Ekonomik açıdan gelişmiş bir ülke olmasına rağmen yüz bin kişiden 28,01’i intihar etmektedir. Avrupa’da en çok intihar vakaları görülen ikinci ülke yüz binde 27,11 oranıyla Rusya’dır. Dünya’da en çok intihar oranlarının yüksek olduğu ülkelerden biri olan yüz binde 20,58 oranıyla Güney Kore’dir. Sıkı ve disiplinli yönetim şeklinin, intihar vakalarını arttırdığı düşünülmektedir. Refah düzeyi yüksek ve gelişmiş ülkeler arasında gösterilen İsviçre’de intihar oranı yüz binde 15,1’dir (WHO, 2019). İsviçre’de intiharın bir hak olarak kabul görmesi ve toplumsal olarak dışlanmama yüksek intihar oranlarının açıklayıcısı olabileceği düşünülmektedir.

Ülkemizdeki intihar oranlarına baktığımızda her yüz bin kişiden 2,3’ünün oranında intihar ettiği rapor edilmektedir. Türkiye, Avrupa Bölgesi’nde, Azerbaycan’dan sonra intihar oranlarında 49. sırada gelmektedir (WHO, 2019). Ülkemizde de dünyaya paralel olarak intihar oranları artmakla birlikte dini ve kültürel faktörlerin, yakınlarının yalnız kalacağı düşüncesinin ve intiharın hoş karşılanmamasının engelleyici faktörler olduğu düşünülmektedir.

2.2. Ötanazi

Ötanazi (Euthanasia) kelimesi Yunanca bir kelime olup sözcüğü “Eu (iyi, güzel)” ve “Thanatos(ölüm)” kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. “İyi ölüm”, “acısız ölüm”, “kolay ölüm” şeklinde dilimize çevrilmektedir. Ötanazi, ağır, ölümcül ve tıbben tedavisi olmayan bir hastalığa yakalanmış kişinin dayanılmaz ağrı ve acılarını dindirmek amacıyla bir kurtuluş yolu olarak ölümü tercih etmesi şeklinde tanımlanmaktadır (İnceoğlu, 2000: 12). Ötanazi ile ilgili yapılan tıbbi tanıma göre, hastaların dayanılmaz ağrı ve acılarını sonlandırmak amacıyla, hekimler tarafından tıbbî yollarla öldürülmesi ya da uygulanan tıbbî yardımın kesilerek hastaların ölüme terk edilmesi şeklinde ifade edilmektedir (Oral, 1995: 9). Hukukçuların yaptığı ötanazi tanımında ise özellikle hastanın iradesi dikkate alınmaktadır. Ötanazi, iyileşemeyecek durumda olan bir hastanın kendi bilinç ve özgür iradesi ile vermiş olduğu karar doğrultusunda ya da iradesini ortaya koyamayacak durumda olan hastanın yasal temsilcilerinin izni üzerine hayatına son verilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka tanımlamada ise ötanazi, insani düşüncelerle bir kimsenin ölümüne yardım edilmesi şeklinde ifade edilmektedir. (Şehsuvaroğlu, 1975: 127). Dolayısıyla ötanazinin felsefe, hukuk, tıp, psikoloji ve

sosyoloji gibi bilim dallarının birlikte ele alması gereken multi disiplinler bir kavram olduğu düşünülmektedir.

Ötanazi kavramının, tıbben iyileşmesi mümkün olmayan hastalık, tolere edilemeyen ağrı ve acı, hastanın ya da vasisinin onamı kavramları üzerinde temellendirildiği görülmektedir. İyileşmesi mümkün olmayan hastalık kavramıyla, tedaviye tam olarak cevap vermeyen, hastada bir çok işlevselsizlik ve acıya neden olan hastalıklar kastedilmektedir. Kanser bu hastalıklar arasından gösterilmektedir (Artuk ve Yenidünya, 2011: 301). Öte yandan bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte kanser artık tedavi edilebilmekte, olumlu sonuçlar gözlemlenmektedir. Geçmişte iyileşmesi mümkün olmayan hastalık olarak tanımlanan sıtma, tetanoz gibi birçok hastalığın da günümüzde artık tedavisi mümkün hale gelmektedir Dolayısıyla bugün tedavisi olmayan bir hastalığa yarın tedavi bulunabilme olasılığı bu kavramı belirsiz hale getirmekte ve muğlaklaştırmaktadır.

Ötanazi tanımının temellendirildiği bir diğer kavram olan “dayanılmaz ağrı” kavramı sadece fiziksel ağrıyı değil psikolojik acı, ıstırap, üzüntü, sıkıntı anlamlarını da içermektedir. Ayrıca hastalıklarına eşlik eden ve ilaç tedavisiyle düzelmeyen nefes darlığı, iştahsızlık, tıkanma, mide bulantısı, kusma, yutma ve konuşma güçlüğü, idrar kaçırma, bedenindeki işlevsel sorunlar ve hafıza kaybı gibi rahatsızlıklar, kişilerin toplumsal yaşamını zorlaştırmaktadır. Ötanazinin tanımında yer alan üçüncü unsur ise bilinci yerinde bir hastanın ötanazi kararını hiçbir baskı altında kalmaksızın kendi hür iradesi ile vermesi şartıdır (Tacir, 2011: 7). Sağlık güvencesi olmayan, hastalığının maddi ve manevi yükü fazla olan bazı hastalar ailelerine daha fazla yük olmamak adına ölümü tercih edebilmektedirler. Dolayısıyla bu ölüm vakasının üçüncü koşulu karşılayıp karşılamadığı ev ötanazi tanımı içerisinde yer alıp almayacağı tartışma konusudur.

Tarihte maalesef ötanazinin suistimal edildiği, acımasız bir devlet politikası olarak uygulandığı dönemlerin yaşandığı bilinmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası’nda ötanazi adı altında toplumun işlevsiz görülen (hasta, yaşlı, engelli) ya da farklı din ve görüşe sahip üyelerinin öldürülmesi bu durumun en acı örneklerindedir. Ötanazinin, aileler, doktorlar ya da devletler tarafından bu şekilde suistimale açık olması da en önemli tartışma alanlarından biridir.

2.2.1. Ötanazinin Tarihçesi

Ötanazinin günümüzde taşıdığı anlam ile tarihsel süreç boyunca taşıdığı anlamlar birebir uyuşmadığından ötanazinin tarihsel arka planını “ölme hakkı” kavramı üzerinden incelemek yerinde olacaktır. Ölmenin bir hak olup olmadığı tartışmalarının, Antik Yunan Dönemi’ne kadar uzadığı görülmektedir. Antik Yunan’da intihar ve yardımlı intihar kavramlarının da ötanazi yerine kullanıldığı bilinmektedir. Antik Yunan ve Roma Dönemi’nde, Hıristiyanlık dininin gelişine kadar ötanazi konusunda genel olarak daha anlayışlı bir tutum bulunmaktadır (Türkmen, 2015: 508). Antik Yunan’ın önemli filozoflarından Platon, normal şartlarda intiharı onaylamazken, dayanılmaz ağrı ve acı veren durumlarda ise intihar davranışını ahlaki ve dini boyutuyla doğru olarak nitelendirmektedir (Platon, 2013: 58). Dolayısıyla tedavisi olmayan hastalık ve sakatlık hallerinde ölüm hakkını savunması ötanaziyi haklı bulduğunu açığa çıkarmaktadır. Antik Yunan filozoflarından Aristoteles, Platon’un aksine ölümün bir hak olamayacağını, bunun devlete topluma haksızlık olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla insanların hiçbir koşulda ölme gibi bir hakka sahip olmadıklarını belirtmektedir (Özbek, 2011: 74). Antik Yunan düşünürlerinin de ötanazi konusunda ortak bir görüşü benimsemediği ve günümüzde olduğu gibi farklı görüşlerin bir arada olduğu görülmektedir.

Ötanazi kelimesinin ilk kez Romalı tarihçi Suetonius tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Ötanazi kelimesini acısız ve kolay ölüm anlamında kullanmaktadır (Özaltay, 1996: 16). Baldıran otu gibi acısız ölümü sağlayacak bitkilerin kullanılması da bu döneme dayanmaktadır. Baldıran otu içerek ölen Sokrates’in ölümü de bir ötanazi vakası olarak kabul edilmektedir. Yunanlı hekimlerin, iyileşmesi mümkün olmayan hastalarda baldıran otu kullanarak hayatını sonlandırdıkları da bilinmektedir (Metin, 2010:7). Antik Yunan Dönemi Atina’da ölmek isteyen kişiler, senatoya geçerli bir neden sunmakta ve ölmek için onay almaktaydı. Özellikle bu ölümlerde kullanılmak üzere hâkimler baldıran zehiri bulundurmaktaydı (İnceoğlu, 1999: 21). Bu dönemde soyluların, yaşlı ve hasta bir bedende görünmesinin küçük düşürücü bir durum olduğu düşüncesinin ötanazi kararında etkili olabileceği düşünülmektedir.

Stoacılar tedavisi mümkün olmayan ve acılar içerisinde olan hastalar için ölme hakkının olması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu hastaların yaşamlarına devam etmek istemeyip tercih ettikleri zaman, bunun gerçekleştirilmesini doğal karşılamaktadırlar (Akcan, 2013: 9). Stoacı düşünürlerden Seneca ölme hakkı konusunda görüşlerini dile getirirken, yaşlılığı çürük ve harap bir binaya benzetmekte ve yaşamda işlevselliğini

kaybedip sadece nefes alarak yaşamaktansa binayı terk edeceğini belirtmektedir (İnceoğlu, 1999: 22). Sözlerinden hareketle yaşlılığın bedene ve akıl sağlığına zarar verdiği durumlarda ölme hakkını savunduğu ve ötanaziyi haklı kıldığı görülmektedir.

Eskimoların yaşlılarını buzullarda ölüme terk ettiği bilinmektedir. Japonlarda uzun yıllardır rastlanan ve “harakiri” adı verilen eylem de ötanazi olarak kabul edilmektedir. Ispartalılar, yeni doğan çocukları muayene ettirip engellilik ya da hastalık işaretleri taşıyan çocuklarını dağ başında bırakarak ölümlerine sebebiyet vermekteydi. Bu uygulama ile hem kişiyi hem de toplumu acı ve yükten kurtardıklarını düşünmekteydiler (Çelik, 2016: 26). Ötanazinin en önemli koşullarından biri olan kişinin kendi hür iradesi, yeni doğmuş bir bebekte var olamayacağından ötürü, bu olayların ötanazi olarak adlandırılması tartışma konusudur.

Ötanaziye karşı olan düşünceler ilk olarak Hipokrat yeminiyle karşımıza çıkmaktadır. Hipokrat yemini, hekimlere hasta iradesi olsa bile, herhangi birine öldürücü bir ilaç vermeyi yasaklamasına karşın Antik Yunan ve Roma’da bu kurala uymayan hekim sayısı oldukça fazladır. Antik Çağ boyunca, acısız ve istekli ölüme destek olan hekimler hastalarına öldürücü zehirleri vermeyi kabul etmişlerdir. Hristiyanlık inancının gelişi Hipokrat okulunun ötanaziye olan yaklaşımı kuvvetlendirmiştir. İnsan hayatının kutsal olduğu görüşüyle, hasta ve yaşlıları toplumdan dışlanmak yerine onların daha çok topluma kazandırılması hedeflenmiştir (Özaltay, 1996: 18). Rönesans dönemi filozoflarından Thomas More yaşadığı dönemin baskın düşüncesinden farklı olarak ötanaziye karşı katı bir tutum sergilememiştir. Hastalığın çaresi olmadığı ve kişiye sürekli ağrı ve acı verdiği durumlarda kişiyi *canlı bir ölü* olarak nitelendirmiş ve kişinin kendi rızasıyla yaşamı ya da ölümü tercih etmesini doğru olarak değerlendirmiştir (More, 2000: 109). Dolayısıyla More da ötanazinin uygulanabilmesinde en önemli şart olan kişinin kendi rızasının altını çizmektedir.

Aydınlanma çağı filozoflarından John Locke ise yaşamış olduğu dönemde ölme hakkını kabul etmeyen düşünürlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşam hakkının öneminden bahsederek ölme hakkının tanındığı takdirde insan yaşamının tehlikeye atılacağını ifade etmektedir. O, bu tür eylemlerden kaçınılması gerektiği üzerinde önemle durmaktadır (Yiğit, 2003: 337). Ancak bu konuda Locke gibi düşünmeyen filozoflar da bulunmaktadır. Söz gelimi XIX. yüzyıl filozoflarından Friedrich Nietzsche ise ölme hakkının meşruluğunu savunmaktadır. Ona göre kişinin hayatı anlamını yitirdiyse kişi için artık onurlu bir yaşam mümkün değil ise kişi bilinç ve

özgür olarak ölümü tercih edebilmelidir. Nietzsche, onursuz ve anlamsız bir yaşamı *ot gibi yaşamak* olarak nitelendirmekte ve böyle bir yaşamdansa onurlu bir ölümün daha yüce olduğunu savunmaktadır (Nietzsche, 2010: 58). Nietzsche'nin söylemlerine bakıldığında diğer düşünürlerden farklı olarak sadece fiziksel hastalıklar ve ağrıdan bahsedilmediği görülmektedir. *Anlamlı bir yaşam* ve *onurlu bir yaşam* kavramlarını kullanarak varoluşsal bir bakış açısıyla kişinin psikolojik süreçlerine vurgu yaptığı görülmektedir.

18. yüzyılda ötanazi ifadesini ilk defa ortaya koyan Francis Bacon, doktorun görevinin yalnızca hastaları tedavi etmek olmadığı belirtmektedir. Tedavinin mümkün olmadığı durumlarda hastanın ağrı ve acılarını dindirmenin de doktorun görevi olduğuna vurgu yapmaktadır. Acı ve ağrıları dindirmek vazifesinin ise hastaya acısız ve kolay bir ölüm sağlamak şeklinde olabileceğini savunmaktadır. Bacon ötanaziyi iç ötanazi ve dış ötanazi olarak iki şekilde ele almaktadır. Bacon kişinin ruhunu huzurlu bir ölüme hazırlamayı iç ötanazi, fiziksel olarak kişiyi ölüme hazırlamayı ise dış ötanazi olarak adlandırmaktadır. Ona göre iç ötanaziyi gerçekleştirmek din adamları ve filozofların göreviyken dış ötanaziyi gerçekleştirmek ise hekimlerin görevidir (Özkara, 2011: 369). Bacon'un bu sınıflandırmasıyla ötanazi konusunun felsefe, din ve tıp gibi farklı bilim dallarının birlikte çalışmasını gerektiren multi disiplinler yapısına vurgu yapmaktadır.

Ötanaziye destek amacıyla 1935 yılında İngiltere'de *Voluntary Euthanasia Society (Gönüllü Ötenazi Topluluğu)* adında bir topluluk kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde de 1938 yılında *Euthanasia Society of America (Amerika Ötenazi Topluluğu)* kurulmuştur. Bu kuruluşlar ötanaziyi yasallaştırmak yönünde çalışmalarda bulunmuşlar ancak bu çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Altay, 2005: 13). Ötanazi ve hekim yardımlı intiharı 2001 yılında resmi olarak yasallaştıran ilk ülke Hollanda'dır. Belçika ise 2002 yılında ötanaziyi yasallaştıran ikinci ülke olmuştur. 2008 yılında ise Lüksemburg ötanazi ve yardımlı intiharı yasallaştıran ülkeler arasına girmiştir (Dağ, 2008: 23). Belçika 2014 yılında ötanazi için şart koşulan yaş kısıtlamalarını da ortadan kaldırmıştır. Bu kararlarla tedavisi mümkün olmayan hastalığa sahip çocuklara da ötanazi seçme hakkı tanınmıştır. Belçika'da bu düzenlemenin yürürlüğe girmesiyle 2016 yılında, ilk defa 17 yaşında reşit olmayan bir birey hekim yardımlı intiharla yaşamına son verme kararı almıştır. Hollanda da ise 12 yaşın altındaki çocuklar için ötanazi yasal kabul edilmemektedir. Günümüzde, ötanazi ya da hekim yardımlı intihar Hollanda, Lüksemburg, Kolombiya, Belçika ve Kanada'da yasal olarak uygulanabilmektedir.

Amerika Birleşik Devleti'nin beş eyaleti ve İsviçre'de ise ötanazi yasal olmamakla birlikte hekim yardımlı intihar yasal kabul edilmektedir (Çelik, 2016: 28). Kanunen yasallık tanınması, yasal olup olmasının etik boyutlarıyla günümüzde halen ötanazi tartışma konusu olarak gündemde yer almaktadır.

2.2.2. Ötanazi Türleri

Ötanazi, uygulama şekli, hekimin ötanazi uygularken başvurduğu yöntem, kişinin iradesi, karar merci, hekimin eyleminin sonuçları gibi bazı kriterlere göre kategorize edilmektedir. Bu sınıflandırma ötanazi kavramının daha iyi anlaşılabilmesi ve sonuçlarının incelenmesi açısından gerekmektedir. Buna göre;

- 1- Zaman Bakımından- Dar ve Geniş Anlamda Ötanazi
- 2- Uygulanma Şekli Bakımından- Aktif ve Pasif ötanazi
- 3- Hastanın İradesi Bakımından- İstemli ve İstem Dışı Ötanazi
- 4- Eylemin İçeriği Bakımından- Dolaylı ve Dolaysız Ötanazi
- 5- Karar Veren Mercii Bakımından- Kazai ve Medikal Ötanazi (İlhan, 2011:6).

1- Dar ve Geniş Anlamda Ötanazi

Ötanazinin bu iki türü zaman bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Dar anlamda ötanazi, hastanın öleceğinin kesinleştiği, ölüm zamanının yakın kabul edildiği durumlarda uygulanan ötanazi türüdür. Geniş anlamda ötanazi de ise kişinin tedavisiz bir hastalığı mevcut olmakla birlikte ölüm zamanı belirsizdir ve kişinin ölümü günler, haftalar belki yıllar sonra gerçekleşebilmektedir. Bu durumda uygulanan ötanazi geniş ötanazi olarak kabul edilmektedir (Artuk ve Yenidünya, 2001: 300). Kanserin son evresinde olan hastaya ötanazi uygulanması dar anlamda ötanaziye, tedavisiz akıl hastalığı bulunanlar ve bitkisel hayata girenlere ötanazi uygulanması ise geniş anlamda ötanaziye örnek gösterilebilir.

2- Aktif ve Pasif Ötanazi

Ötanazi, uygulama şekline göre hekimin hastanın ölümünde aktif rol oynaması ya da hekimin eylemde bulunmayarak ölümü beklemesi şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Aktif ötanazi, tedavisi mümkün olmayan ve dayanılmaz ağrılarının çaresi tıbbî olarak bulunamayan kişilerin kendilerinin veya kanuni temsilcilerinin iradesiyle yaşamlarının aktif bir hareketle sona erdirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Doğan, 2013: 230). Aktif

hareketten kasıt, hekimin hastanın ölümünü gerçekleştirmek için doğrudan bir eylemde bulunması ve bu eylemin ölümle sonuçlanmasıdır. Hastanın ölümü hastalığından dolayı değil hekimin eyleminden dolayı gerçekleşmektedir. Ayrıca aktif ötanazide hekimin eylemdeki amacı bilerek ve isteyerek hastanın ölümünü sağlamak olduğundan tıbbi açıdan herhangi bir ihmalden söz edilememektedir. Aktif ötanazide bir diğer önemli husus da hekimlerin ölüme yol açan eylemlerinin niteliğidir. Hastanın hayatını sonlandıracak olan bu eylemin hekim tarafından ve ilaç verilmesi gibi tıbbî yollarla uygulanması gerekmektedir (Çelik, 2016: 31). Bu eylem silahla ateş etmek, bıçak vb. kesici alet kullanmak gibi hekimlik dışı bir eylemle gerçekleştirildiği takdirde kişinin iradesi olsa dahi bu eylem ötanazi değil cinayet olarak nitelendirilebilir. Aynı şekilde hasta iradesinin yokluğunda da ötanaziden söz edilememektedir.

Pasif ötanazi, hastaya sunulan tedavinin fayda sağlamaması, acılarını dindirmemesi durumunda yapılan tıbbi işlemlerin durdurulması, yaşam desteğinin sonlandırılması ve hastanın hastalığın doğal seyrine bırakılması şeklinde tanımlanmaktadır. Hastanın bir süre daha yaşayabilmesini sağlayan tıbbi desteklere son verilmesi ile kişinin ölümü hızlandırılmaktadır. Kişi aktif olarak öldürülmemekte ancak yapılmayan bir işlemle ya da tepkisizlikle ölümüne sebebiyet verilmektedir. Beslenmeye muhtaç bir kişiye gıda verilmemesi, kişiyi hayatta tutan solunum cihazının çekilerek ölüm hadisesinin doğal seyrine bırakılması, pasif ötanaziye örnek gösterilebilir. Bu şekilde gerçekleşen ölüm, doğrudan tıbbi desteklerin çekilmesinden dolayı değil, hastalığın doğal sürecinden dolayı gerçekleşmektedir. Sadece tedaviyi sonlandırarak değil, iyileşmenin mümkün olmadığı hastalıklarda tedaviye hiç başlanmayarak da pasif ötanazi gerçekleştirilebilir. (Özkara, 2011: 35). Dolayısıyla aktif ötanazide bir eylemin varlığı söz konusuysen pasif ötanazide bir eylemsizlik söz konusudur. Başka bir deyişle aktif ötanazide kişi öldürülürken pasif ötanazide kişi ölüme terk ediliyordur.

Pasif ötanazi gerek toplum gerek hekimler tarafından aktif ötanaziye oranla daha makul kabul edilmektedir. Çünkü daha öncede ifade ettiğimiz gibi aktif ötanazi adam öldürmeyle ilişkilendirilirken pasif ötanazide gerçekleşen ölümün müdahalesiz olarak hastalığın seyrinde gerçekleşmesi, pasif ötanazi durumunu daha ılımlı kılmaktadır. Aktif ötanazide doğrudan yaşama hakkına müdahale düşüncesi ağır basmaktadır.

3- İstemli ve İstemdışı Ötanazi

Ötanazi türleri ile ilgili olan diğer ayrım ise hastanın iradesinin olup olmaması konusunda yapılan ayrımdır. Ötanazinin zaruri şartlarından biri de hastanın kendi iradesiyle ötanaziye onay vermesidir. Ancak hastanın reşit olmaması ya da bilinç durumunun uygun olmaması gibi bazı durumlarda ötanaziye karar verecek olan kişiyi yasal vasisi veya mirasçısıdır. Bu bakımdan ötanazi, istemli ve istemsiz ötanazi olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir.

Gönüllü ya da iradeye bağlı ötanazi olarak da adlandırılan istemli ötanazi, hastanın temyiz gücüne sahip ve bilinci açık iken herhangi bir tehdit ve baskı altında kalmadan özgürce verdiği karar doğrultusunda yapılan ötanazi olarak tanımlanmaktadır. Burada kişi karar verme açısından aktif rol oynamaktadır (Özkara, 2001: 366). İstemli ötanazinin uygulanabilmesi için bazı şartların bulunması gerekmektedir. Bunlar; temyiz gücü, aydınlatılmış onam ve istemlilik. Ayırt etme gücü olarak da adlandırılan temyiz gücü, kişinin doğruyla yanlışı ayırt edecek, kendi kararlarını verip bu kararlara uygun davranış sergileyecek bilişsel yeterliliğe sahip olmasıdır. Ötanazi bakımından, kişinin ölümcül bir hastalığı olduğunun farkında olması ötanazi uygulanmasının yarar ve zararlarını değerlendirebilmesi, kişinin temyiz gücünün varlığını göstermektedir. Yaşı temyiz gücü bakımından yeterli olmayan, bilinci kapalı olan, akli dengesi bulunmayan kişiler temyiz gücüne sahip olmadığından ötanazi kararı verememektedirler (Altay, 2005: 39). İkinci koşul olan aydınlatılmış onam, ötanazi uygulamasına ilişkin tüm tıbbi bilgilerin hem hastaya hem de hastanın yakınlarına anlaşılır bir biçimde açıklanmasıdır. Hekimler yapılacak tıbbi müdahaleler ve oluşabilecek riskler konusunda hastayı bilgilendirmelidir. İstemli ötanazi uygulamasının üçüncü koşulu olan istemlilik, kişinin herhangi bir tehdit, baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür iradesiyle karar vermesi olarak tanımlanmaktadır (Özkara, 2001: 366). Kişinin hastalığı, yaşadığı ağrı ve acılar, kişiyi karamsarlığa sevk edip psikolojik bunalıma sokabilmektedir. Bu ruh hali ve psikolojik baskının kişinin sağlıksız kararlar vermesine neden olabileceği düşünülmektedir.

İstem dışı ya da iradi olmayan ötanazi, kişinin temyiz gücünün olmadığı, iradesini kullanamadığı ve kararını beyan etme yeterliliğine sahip olmadığı durumlarda kişinin yakınları veya kanuni temsilcisi tarafından verilen karar doğrultusunda uygulanan ötanazi olarak tanımlanmaktadır. Hastanın koma veya bitkisel yaşamda olması, bilincinin yerinde olmaması gibi durumlarda uygulanan ötanazi bu ötanazi türüne örnek gösterilebilir (Özkara, 2001: 367). Yaşam hakkının başkası tarafından dokunulamaz, devredilemez bir

hak olması göz önünde bulundurulduğunda bu haktan vazgeçmek kararının başkaları tarafından verilmesinin yaşam hakkının özerk doğasına aykırı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca hasta bakımını kendilerine maddi, manevi yük olarak gören yakınlarının ya da miras elde etmek isteyen mirasçıların hastanın yaşamına kolayca son vermesi, istem dışı ötanaziyi suistimale açık hale getirmektedir.

4- Dolaylı ve Dolaysız Ötanazi

Eylemin içeriğine göre yapılan bu ötanazi ayırımında tıbbî olarak uygulanan müdahalenin doğrudan hastanın yaşamına son verip vermediği dikkate alınmaktadır. Dolaylı ötanazi, kişinin dayanılmaz ağrı ve acılarını dindirmek amacıyla tıbbi bir müdahale uygulanması ve bu müdahalenin yan etkisi olarak kişinin yaşam süresinin kısalması şeklinde tanımlanmaktadır. Dolaylı ötanazi de kişinin yaşamına son vermek amacıyla bir işlem uygulanmamakta ya da kişinin tedavisine son verilmemektedir. Hastanın ağrılarını dindirmek için gerekli bir ilacı ya da tedaviyi uygularken karşılaşılan komplikasyonlar nedeniyle kişinin ölüm süreci hızlanmaktadır. Ağrısı dinmeyen hastaya artan dozlarda morfin verilmesinin hastanın solunumunu etkileyerek ölümünü hızlandırması, dolaylı ötanaziye örnek gösterilebilir (Oğuz, 2001: 64). Dolaylı ötanazide hekimin amacı hastayı öldürmek değil rahatlatmak olsa da bu müdahaleden dolayı cezalandırılmaması için ağrıyı dindirecek başka bir tedavi yönteminin bulunmaması ve bu tıbbi işlemin hukuka uygunluk şartlarını taşıması gerekmektedir. Ayrıca hasta uygulanacak tıbbi müdahalenin yan etkileri konusunda tam, açık ve doğru bir şekilde aydınlatılmalı ve alınan onam sonrasında müdahale yapılmalıdır (Artuk ve Yenidünya, 2011: 328). Dolaysız ötanazide hekimin tıbbi müdahalesi, doğrudan hastanın yaşamını sonlandırmaya yöneliktir. Hekimin hastaya öldürücü dozda potasyum enjekte ederek ölümüne neden olması bu ötanazi türüne örnek gösterilebilir (Oğuz, 2001: 64).

5. Kazai ve Medikal Ötanazi

Ötanazinin yasal olarak uygulandığı ülkelerin bazılarında ötanazi kararı veren kişi ya da yakınları mahkemeye başvurmakta ve mahkeme onaylarsa ötanazi gerçekleştirilmektedir. Ötanazi uygulamasının mahkeme kararı ile gerçekleştirilmiş olduğu bu ötanazi türü kazai ötanazi olarak adlandırılmaktadır. Bazı ülkelerde ise mahkeme kararı olmaksızın sadece hekim kararıyla ötanazi uygulaması gerçekleştirilmektedir. Bu ötanazi uygulaması ise medikal ötanazi olarak adlandırılmaktadır. Hollanda, mahkeme kararı olmaksızın kişinin isteği üzerine

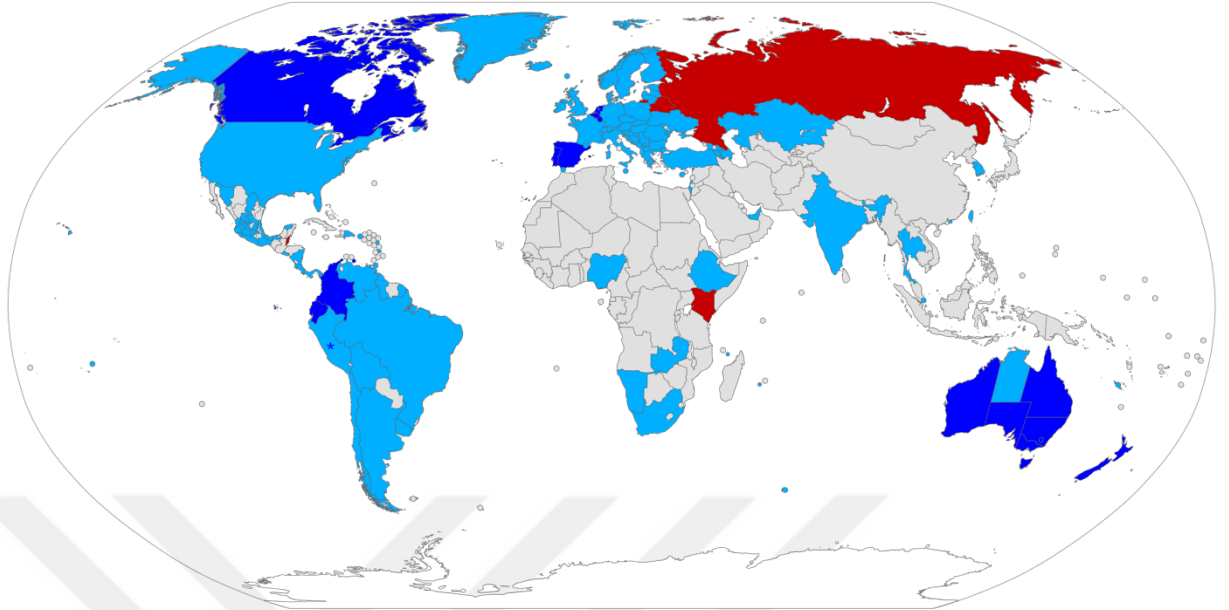
hekimlerin fikir alışverişi ile bir karar alarak medikal ötanazi uyguladıkları ülkelerden biridir (Güven, 2017: 17).

2.2.3. Dünya Hukuku ve Türk Hukukunda Ötanazi

Ötanazinin hukuki boyutu ülkelerin yasalarına göre değişiklikler göstermekte ve ülkeden ülkeye hatta bölgeden bölgeye farklılaşmaktadır. Yirminci yüzyılda ötenaziyi yasallaştırmak adına girişimlerde bulunulsa da bazı istisnalar dışında çoğu ülkede halen ötanazi yasal kabul edilmemekte ve cezai işlem uygulanmaktadır. Bazı ülkeler ceza kanunlarında ötanazi kavramına yer verirken bazı ülkeler bu kavrama yer vermeyerek ötanaziyi kasten adam öldürme suçu kapsamında değerlendirmektedirler. Yunanistan, İtalya, Finlandiya, Norveç, Almanya, Polonya gibi devletler ötanaziyi ayrı bir suç olarak kabul etmektedirler. Fransa, Brezilya, Bulgaristan, Arjantin, Yugoslavya, İsveç, Rusya, Macaristan gibi ülkeler ise ceza kanunlarında ötanaziyi kasten adam öldürme suçu kapsamında değerlendirmektedirler (Özalp, 2009: 89). Bazı ülke ve eyaletlerde ise ötanazi yasal kabul edilmekte ve uygulanmaktadır. Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Kolombiya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Texas Eyaleti bu ülkelere örnek verilebilir. Bu ülkelerde belirli şartlar ve prosedürlere bağlı olarak ötanazi uygulanabilmektedir. Ayrıca bazı ülkelerde ötanazinin türüne göre yasalar farklılaşmaktadır. Örneğin aktif ötanazi yasal değilken pasif ötanazi yasal kabul edilmektedir (Bafra, 1990: 29).

Hollanda, dünya çapından ötanaziyi yasal kabul eden ilk ülke konumundadır. Ötanazinin yasallaşmasına ilişkin tartışmalar 1980 yıllarında başlamış olsa da aktif ötanazi 2001 yılında yapılan bir düzenleme ile yasallaştırılmıştır. Bu yasaya göre ötenazi uygulaması belirli şartların varlığına bağlanmaktadır. Bu şartlar; hastanın dayanılmaz ağrı ve acılar çekmesi, hastanın ölüm talebini aydınlatılmış onam ile dile getirmiş olması, birkaç hekimin ortak karar vermesi ve acısız tıbbi yöntemler kullanılarak hastanın yaşamına son verilmesi şeklinde sıralanmaktadır (Güven, 2017: 10). Bu yasada 12 yaşından küçük çocuklara ötenazi uygulaması yasaklanırken 16 yaşından küçük çocuklara ebeveynlerinden alınan izin ile ötanazi uygulanabileceği kabul edilmektedir. Ayrıca 2006 yılında yapılan düzenlemeyle dayanılmaz acılar çeken ya da anomalilerle doğan yeni doğmuş bebeklerde de ötanazi uygulaması yasallaştırılmıştır (Özkara, 2001: 12). Dolayısıyla süreç içerisinde yaş sınırının ortadan kaldırıldığı ve ötanazi uygulanabilirlik kapsamının giderek genişletildiği görülmektedir. Burada yenidoğan bir

bebekte temyiz gücünün varlığı söz konusu olamayacağından ötanazi için aranan şartlar konusunda da esnemeye gidildiği ve bu şartların ihlal edildiği düşünülmektedir.



Şekil 3. Dünya genelinde ötanazi uygulamasının güncel durumu (Wikipedia, 2024).

- Aktif gönüllü ötanazi yasal (Belçika, Kanada, Kolombiya, Ekvador, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Portekiz, İspanya ve Avustralya'nın Yeni Güney Galler, Queensland, Güney Avustralya, Tazmanya, Victoria ve Batı Avustralya eyaletleri)
- Pasif ötanazi yasaldir (tedaviyi reddetmek/yaşam desteğini kesmek)
- Aktif ötanazi yasadışıdır, pasif ötanazi yasalaştırılmamış veya düzenlenmemiştir
- Ötanazi'nin her türlüü yasadışıdır (Wikipedia, 2024).

Dünya genelinde ötanazi uygulamalarının güncel durumunu gösteren haritaya bakıldığında, ötanazinin türüne göre ülkelerin tutumlarının değişkenlik gösterdiği ve pasif ötanazinin aktif ötanaziye oranla daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca tarihsel süreç boyunca kınanan ve olumsuz karşılanan ötanazi kavramına bakış açısının değiştiği ve günümüz haritasında ötanaziyi tamamen yasaklayan ülke sayısının oldukça az olduğu görülmektedir.

Ülkemizde ise ötanazi yasal kabul edilmemektedir. Türk Ceza Kanunu'nun 81. maddesinde aktif ötanazinin cinayete eşdeğer kabul edilerek yargılanacağı ve müebbet hapis cezası verileceği belirtilmektedir (TCK, Md. 81). Türk hukuku, anayasamızın 17. Maddesine dayanarak yaşam hakkını diğer tüm haklardan daha üst konumda kabul etmektedir. 17. maddeye göre kişilerin vücut bütünlüğüne dokunulması kanunda yazılı hâller ve tıbbî zorunluluklar dışında yasaklanmış, kişinin vücut bütünlüğünü koruma ve yaşama hakkı anayasamız ile güvence altına alınmıştır. Hasta Hakları Yönetmeliği'nin 13. maddesinde de "Ötanazi yasaktır. Tıbbî gerekçelerle veya herhangi bir sebepten hayat

hakkından vazgeçilemez. Kendisinin veya bir başkasının isteği olsa bile kimsenin hayatına son verilemez.” hükmüyle ötanaziye karşı çıkmaktadır (Hasta Hakları Yönetmeliği, 2024). Ülkemizde tüm ötanazi türleri yasal olmamasına karşın pasif ötanazinin uygulandığı düşünölmektedir. Kişi tedaviyi reddetme hakkını kullanarak pasif ötanazi gerçekteştirmektedir. Hasta Hakları Yönetmeliği’nin 25. maddesine göre hasta kendi rızası ile tedaviyi reddedebilir. Hastanın bu hakkını kullanmasında sağlık hukuku açısından suç teşkil eden bir durum bulunmamaktadır (Hasta Hakları Yönetmeliği, 2024). Kişinin kendini bu şekilde ölüme terk etmesi pasif ötanazi kabul edilmektedir.

Tüm hukukî düzenlemeler göz önünde bulundurulduğunda ülkemizde ötanazi ve türevlerinin yasak olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak pasif ötanazinin kendi geleceğini belirleme hakkı bağlamında daha kabul edilebilir olduğu görölmektedir. Toplumsal yapı gereği ülkemizde ötanazinin kabul görmesinin kolayca mümkün olamayacağı, ancak radikal değişikliklerle ötanaziye ilişkin bakış açısının değişebileceği düşünölmektedir. Yaşama hakkı konusundan sonra yaşama son verme biçimlerini hukuki boyutları ile birlikte ele aldıktan sonra çalışmamızın üçüncü bölümünde “Kişinin Yaşamını Sonlandırma İsteği Temel Bir Hak Mıdır?” sorusuna cevap aramaya çalışalım.

3. KİŞİNİN YAŞAMINI SONLANDIRMA İSTEĞİ TEMEL BİR HAK MIDIR?

İnsan haklarının şu ya da bu şartta bağlı olarak ifade edilmesi, açıklığa kavuşturulması, devredilmesi, ihlal edilmesi, geciktirilmesi, vazgeçilmesi veya bir başkasına bırakılması düşünülemez. Yaşama hakkının kanunlarla güvence altına alınması, her türlü müdahaleye hatta devlete karşı korunması hem kişi hem de toplum çıkarı için gerekli ve zorunlu görülmektedir. Herkese karşı korunması gereken yaşama hakkının kişinin kendisine karşı da korunup korunmayacağı, bireyin bu hak üzerinde tasarrufta bulunup bulunamayacağı önem arz eden bir tartışma konusu olarak gündeme gelmektedir.

Yaşamı sonlandırma konusunda literatürdeki tartışmalara bakıldığında, bu tartışmaların temelinde yaşama hakkının genel özelliklerinin neler olduğu ve bu genel özelliklerin ne şekilde değerlendirildiği yatmaktadır. Klasik bakış açısı, yaşamın kutsallığına dair dini görüşlerden ve hukuki boyutta yaşamın dokunulmazlık ilkesinden yola çıkarak, kişinin yaşamını sonlandırma isteğini etik açıdan kabul etmemekte, kesin bir şekilde reddetmektedir. Bu ilkenin korunması kapsamında yaşama hakkına müdahale eden her eylemin devletin yaptırımına tabi olması gerekmektedir. Dolayısıyla bireyin kendisi dahi bedensel tam olma haline zarar verici, fiziksel bütünlüğü bozucu eylemlerde bulunamaz ve yaşama hakkından vazgeçip kendisini öldüremez. Bu klasik görüşe karşı çıkan bir diğer bakış açısı, yaşamın kutsallığından ziyade yaşamın niteliğini değerlendirme ölçütü olarak kabul etmektedir. Bu görüş, bireyin yaşamını sonlandırma isteğinin mümkün ve etik olduğunu savunmaktadır. Yaşamını sonlandırma hakkının yaşam hakkı gibi korunması gerektiğini öne sürmektedir.

Söz konusu anlayışlar ve savlar incelendiğinde karşımıza temel olarak iki görüş kategorisi çıkmaktadır. Bunlardan ilki kişinin yaşamını sonlandırma isteğini destekleyen görüşlerdir. Bu görüşe dâhil olanlar kişinin yaşamı sonlandırma iradesinin temel bir hak olduğu argümanına yaslanmaktadır. İkinci gruptakiler ise kişinin yaşamını sonlandırma isteğine karşı çıkarak bu eylemin temel bir hak olmadığını iddia etmektedirler. Söz konusu anlayışları ayrı ayrı ele alıp incelemek faydalı olacaktır.

3.1. Kişinin Yaşamını Sonlandırma İsteğini Destekleyen Görüşler

Kişinin yaşamını sonlandırma isteğini etik anlamda onaylayarak, yaşamı sonlandırmasının temel bir hak olduğunu savunanların sayısı azımsanamayacak kadar fazladır. Hatta bu görüşü savunanların gittikçe arttığı dikkat çekmektedir. Buna göre olumsuz hayat standartları içinde olan kişilerin olumsuz bir hayatı yaşamaktan vazgeçmeleri anlaşılır bir şeydir. Diğer bir ifadeyle kişinin olumsuz bir hayattan vazgeçmesi bir haktır ve bu seçimin bir tercih olarak bireyin özerklik alanına dâhil edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla kişiye yaşamamayı seçme özgürlüğü tanınması gerekmektedir. Bu yaklaşıma göre her hak, hak sahibine başkasına zarar vermeyecek şekilde bazı ödev ve sorumluluklar yüklemektedir. Yaşama hakkı da kişiye başkalarının yaşama hakkına saygı gösterme sorumluluğu yüklemektedir. Ancak yaşama hakkının kişinin kendisine yaşama zorunluluğu şeklinde bir sorumluluk yükleyemeyeceği iddia edilmektedir. Söz konusu anlayışa aksi bir durumun bireyin kendi yaşamı üzerinde karar verme yetkisini elinden alacağını ve insan haklarına aykırı olarak kişinin kontrolü dışında bir yaşamaya zorlanmak anlamına geleceğini savunulmaktadır (Güven, 2000: 79). Bu görüşe göre, tüm haklar hak sahibine tanınan kullanma özgürlüğü ve hak sahibine sağladığı menfaat ile anlam kazanmaktadır. Bir hakkın kullanılmaması hak sahibine yarar sağlıyor ise, hak sahibi bu hakkından vazgeçmeyi seçebilmelidir. Kişinin sahip olduğu hakkı kullanmaya zorlanması, hak kavramının tanımına aykırı olup bir hakkın özgürce kullanımından bahsedebilmek için bu hakkın kullanılması veya bu haktan feragat edilmesi yalnızca kişinin iradesine bağlı olmalıdır (İnceoğlu, 1999: 246). Kişinin yaşamını sonlandırma isteğine saygı duyan görüşler, bu düşüncelerini bazı ilkelere dayanarak açıklamaktadırlar. Kişinin yaşamını sonlandırma isteğini destekleyen görüşü daha iyi anlayabilmek bakımından söz konusu ilkeleri açıklamak gerekmektedir. Bunların başında “özerklik ilkesi” yer almaktadır.

3.1.1.Özerklik İlkesi

Özerklik, diğer bir ifadeyle otonomi, kişinin kendisi ile ilgili konularda özgür iradeyle karar alma, fikir üretme ve edimde bulunma hakkına sahip olmasıdır. Özerklik hakkı da yaşama hakkına benzer nitelikte doğuştan sahip olunan temel ve vazgeçilmez bir haktır (Çelik, 2016: 37). Kişi başkasına zarar vermediği sürece kendi istemleri ve değer yargıları bağlamında hareket etme ve geleceğini belirleme özgürlüğüne sahiptir. Kendi hayatı üzerinde karar verme yetkisine sahip olan kişi bu hakkı bedensel bütünlüğü ve yaşamı söz konusu olduğunda da kullanabilmelidir. Dolayısıyla yaşayıp

yaşamayacağına; nerede, ne zaman, nasıl öleceğine kendi karar verebilmelidir. Aksi takdirde özerklik hakkı gereği kişinin kaderini belirleme hakkı elinden alınmış, iradesi yok sayılmış olacaktır (Atay, 2005: 46). Özerklik ilkesine aykırı bu tutum, kişiyi karar verme hakkının elinden alındığı bir yaşama mahkûm etmek anlamına geleceği, böyle bir dayatmanın da insan hak ve özgürlükleri ile bağdaşmayacağı düşünülmektedir. Özerklik ilkesinin yanında yaşamın niteliği ilkesi de kişinin yaşamını sona erdirmeye isteğini destekler mahiyette ileri sürülmektedir. Bununla birlikte kişinin yaşamını sonlandırma isteğinin özerklik ilkesinden hareketle meşruluğunu savunan birçok yazarın/filozofun olduğu bilinmektedir. Bu filozofların başında Ronald Dworkin gelmektedir ve onun düşünceleri söz konusu sorunsalı tartışabilmek için önemli bir teorik zemin sunmaktadır.

Dworkin bireysel özerklik çerçevesinde ele aldığı “yaşamı sonlandırma” hakkı ilgili tezinde *özerklik ve insan onuru* kavramlarını ön plana çıkarmaktadır. Dworkin, yaşamı sonlandırma konusuyla ilgili kararlarda üç faktörün değerlendirmede etkili olduğunu söylemektedir. Bu kriterler; kişinin özerkliği, kişinin menfaatleri ve son olarak kişinin yaşamının kutsallığına en iyi şekilde nasıl saygı gösterileceğidir (Dworkin, 1994: 162). Bazı insanların, zorlu hayat koşullarına rağmen yaşamak istemesi, bazılarının ise zor durumlarda çabucak ölmek istemesinin altında yatan nedenleri anlayabilmek için, bahsettiği bu üç maddenin açıklığa kavuşturulması gerektiğini söylemektedir. Dworkin’e göre birinci unsur özerkliği açıklarken, bilincini kaybeden bir kişinin bilincini kaybetmeden önceki kararının ne olduğunun bilinmesi ve bu karara saygı gösterilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Ancak kişinin bu konu hakkında bilinçli bir karar alma olmadığı, aldysa kararının sonradan değişip değişmediği konusunda bir kesinlik bulunmamaktadır. Böyle bir durumda, kişinin yakınlarına, kişinin bilinci açıkken ne istiyor olabileceği sorulmalıdır. Bu da cevaplanması çok zor bir soru olacağından, bu aşamada “kişinin menfaatlerine en uygun olan edim nedir?” sorusunun cevabı önem arz etmektedir. Örneğin bir kişi tüm yaşamı boyunca savaşmışsa, ölüme karşı mücadele etmesinin onun için daha iyi olduğu iddia edilebilir. İkinci unsur olan “menfaate en uygun biçimde hizmet etmek” ilkesinin gereği olarak sorulan bu sorunun cevabı karar için belirleyici olacaktır (Dworkin, 2007: 164).

Dworkin’e göre insanların nasıl yaşadıkları, yaşamlarında hangi ilkeleri benimsedikleri, istedikleri ölüm zamanı ve şekli konusunda en belirleyici etmendir. Dolayısıyla bir kişinin karakterine, yaşam biçimine, ilkelerine ve eleştirel menfaatlerine bağlı olarak ölüm şekli ve zamanının onun menfaatine olup olmadığına karar verilebilir.

Eleştirel menfaatleri ise yaşamımızı tatmin edici ve anlamlı kılan, yaşamımızı daha iyi duruma getiren ve kabul edilmediği zamanlarda yaşamımızı olumsuz etkileyen menfaatlerimiz olarak tanımlamaktadır. Dworkin genel geçer bir yaşam ve ölüm şekli olamayacağı hususundaki düşüncesini şu sözlerle desteklemektedir:

Bir insanın yaşam biçimiyle çatışan, kişinin korkunç olarak kabul ettiği bir ölüm şeklinin, sadece başkaları kabul ettiği için o kişiye de kabul ettirilmesi harap edici, yıkıcı, nefret uyandıran bir tiranlıktır (Dworkin, 1994: 215).

Dworkin'in düşüncelerinden hareketle herkesin menfaatine olacak, tek tip bir yaşamı sonlandırma kararından söz edilemeyeceği görülmektedir. Bu kararı vermek için yaşamın niteliğinin göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir. Dworkin, yaşamını sonlandırma isteğini ele alırken kullandığı yaşamın dokunulmaz oluşuna saygı, kişinin menfaatlerine en uygun olmak gibi ilkeleri, özerklik ilkesinin bir tamamlayıcısı olarak görmektedir. Ona göre, her insan için yaşamın dokunulmazlığı ve menfaat sağlayan şeyin farklı anlamlar taşımakta, bazen ölüm kişinin menfaatine en uygun şey olabilmektedir. Dworkin'e göre bu kararlar, insanların kendi kişiliklerine bağlı kararlar olduğundan kişinin hür iradesiyle kendi yaşamını sona erdirmesine izin verilmelidir. Sonuç olarak Dworkin, yaşamın niteliğinin önemini vurgulamakta fakat hayatın yaşamaya değer olup olmadığı hakkında kişilerin özgür karar alma hakkının olduğunu belirterek özerklik hakkını da önemsemektedir. Böylelikle yaşama hakkı, kutsallıktan ve dokunulmazlıktan ayrılarak vazgeçilebilir ve tasarruf yetkisi kişi de olan bir hak haline getirilmektedir.

3.1.2. Yaşamın Niteliği İlkesi

Günümüzde yaşam hakkı daha geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Bununla birlikte insan merkezli ve insan onuruna yakışır bir yaşam anlayışı benimsenmektedir. Yaşamın tek başına bir değere sahip olmadığını, ancak yaşamı değerli ve onurlu kılan şeylerle yaşamın anlam kazandığı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda yaşama hakkının insanın sadece fiziksel bütünlüğünü korumak ve hayatta kalmasını sağlamakla sınırlı olmadığı görüşü ağırlık kazanmaktadır. Aynı zamanda kişinin onurlu ve mutlu bir yaşam sürdürebilmesinin temel bir hak olduğuna vurgu yapılmaktadır. Buna göre *kutsal yaşam* düşüncesi yerine *nitelikli yaşam* anlayışı önem kazanmaktadır (İnceoğlu, 1999: 112). Şu hâlde insan yaşamını doğrudan kutsal olarak görmek doğru bir tutum değildir. Bunun yerine insan yaşamının koşullarına ve niteliğine bakmak gerekmektedir. Bu ilkeyi savunanlar, kutsal kabul edilen ancak kişi tarafından istenmeyen uzun bir yaşam yerine

daha kısa ancak daha nitelikli bir yaşamın tercih edilmesini onurlu bir davranış olarak görmektedirler.

Yaşamın niteliği ilkesini savunanlara göre nitelikli bir yaşam, kişilerin bedensel bütünlükleri de dâhil olmak üzere her alanda kararlarını kendi aldıkları yaşamdır. İyi bir ölüm ise kişinin nasıl ve ne zaman öleceğini seçebildiği bir ölümdür. Buna göre kişi yaşamının onurlu ve nitelikli olmadığına karar verdiğinde ona yaşamına son verme hakkının tanınması gerekmektedir. Devlet kişilerin bu hakkına saygı göstermeli ve onları kendi yaşam ilkeleriyle çatışan bir ölüm yaşamaya mahkûm etmemelidir. Yaşamını onursuz ve niteliksiz olarak gören bir kişinin hayatta tutulmasının hem kendisine hem de topluma herhangi bir katkıda bulunamayacağı savunulmaktadır. Kişinin hayatta tutulması ile sağlanabilecek bir yarardan ziyade kendisine ve çevresine zarar verebileceği düşünülmektedir (Kuyurtar, 2007: 3). Ancak bu noktada “Onurlu ve nitelikli bir yaşam nedir?”, “İnsanların onurlarının kaybolduğu düşüncesi, gerçekçi midir ve hangi temele dayanmaktadır?”, “Onur kavramı içsel olarak kişinin yaşamına atfettiği bir kavram mıdır yoksa dışsal motivasyonlar (para, mal, mülk, ün, başarı) sonucu mu oluşmaktadır?” vb. sorular karşımıza çıkmaktadır. Onur kavramının kaybedilmesi mümkün ise kazanılması da mümkün olacağından, yaşamına onur ve nitelik kazandırmak yerine kişinin yaşamını sonlandırmayı tercih etmesinin tartışmalı bir durum olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan yaşamı sonlandırma isteminin gerçekçi ve akılcı bir seçim olmadığı yönünde savlar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kişinin yaşamını sonlandırma isteğinin yaşamın niteliği ilkeinden hareketle, meşruluğunu savunan birçok yazarın/filozofun olduğu bilinmektedir. Bu filozofların başında James Rachels ve Ronald Dworkin gelmektedir ve onların düşünceleri söz konusu sorunsalı tartışabilmek için önemli bir teorik zemin sunmaktadır.

Rachels yaşam kavramının “biyolojik yaşam” ve “biyografik yaşam” şeklinde iki farklı anlamda kullanıldığını ifade etmektedir. Biyolojik yaşam, bedensel olarak hayatta olmak, canlı olmaktır. Biyografik yaşam ise canlı olmaktan çok daha fazlasıdır ve gerçek yaşam kavramını ifade etmektedir. İnsan ve böceği farklı kılan temel ayırım ise; böcek biyolojik yaşama sahipken insanın biyografik yaşama sahip olmasıdır. Böcek canlı olmasına rağmen, bilişsel işlevleri, planları, umutları, istekleri olmamasından ötürü biyografik bir yaşama sahip değildir (Rachels, 1986: 98). Rachels, insanların bir türe ait olmalarından ziyade böcekte olmayan bu özelliklerinden ötürü değerli kabul edilmeleri

gerektiğini düşünmektedir. Dolayısıyla ona göre biyolojik yaşam değil biyografik yaşam kutsal kabul edilmeli ve korunmalıdır.

Diğer taraftan Rachels çeşitli anomalilerle sağlıklı doğmuş bebeklerin yaşamlarının normal insanların yaşamlarıyla eşit değerde olmadığını savunmaktadır. Onun tezine göre bu tür rahatsızlıklarla doğan bebekler sadece canlıdır, bunun dışında bir yaşama sahip değildirlere. Bir yaşamın süjesi olmamaları sebebiyle de öldürülmelerinde bir sakınca görmemektedir. Çünkü bu ölüm olgularında bir yaşamın yok edilmediğini savunmaktadır. Ona göre ölümün ya da öldürmenin yasak olmasının nedeni, bireyin bütün umutları, planları, arzuları ve yaşamı imkânlarının yok edilmesidir. Başka bir ifadeyle biyografik yaşamı yok edeceği için ölüm ya da öldürmek yasaklanmalıdır (Rachels, 1986: 160). Rachels'ın bakış açısına göre, ortada bir biyografik yaşam yoksa sadece biyolojik yaşam mevcutsa, insan türü dahi olsa ölüm ve öldürme yasağı ortadan kalkmaktadır. Yani yaşamı yaşam yapan şeylerin yaşamın niteliğini oluşturduğunu, bunlardan yoksun bir yaşamın yaşam olmadığını düşünmektedir.

Rachels, “yaşamın niteliği” kavramını subjektif bir kavram olmaktan çıkarıp objektif bir tanım oluşturmaya çalışmaktadır. Yaşamla ilgili kişinin seçimlerinden ziyade genel geçer ve herkese uyarlanabilir bir yaşam anlayışı geliştirilmesini savunmaktadır (Rachels, 1986: 161). Özerklik kısmında bahsedilen Amerikalı düşünür Ronald Dworkin ise Rachels'ın düşüncelerinden farklı bir görüş ileri sürerek, bu konuya farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. O ölme hakkının bireysel bir özgürlüğün kullanımı olduğunu, genel geçer bir yaşam ve ölüm anlayışı olamayacağını vurgulamaktadır.

3.1.3. Merhamet İlkesi

Merhamet ilkesi, daha çok ötanazi yanlılarının görüşlerini temellendirmek adına ele aldıkları bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Hekimlerin hastalarına karşı yerine getirmesi gereken görevleri olduğunu, ağrıları dindirilemeyen bir hastanın yaşamını sona erdirmesinin vicdani bir sorumluluk olduğunu savunmaktadırlar. Hekim hastasına adam öldürmek saikiyle değil, kişinin rızası dâhilinden acılarına son vermek saikiyle müdahalede bulunduğundan dolayı bu eyleminden ötürü cezalandırılmamalıdır (Çelik, 2016: 51). Bununla birlikte İntihar olgusunda ise fiziksel acı olmasa dahi kişi ruhsal acı çektiğinden merhamet ilkesine göre bu kişinin ölümünü de acılarına son vermek adına merhamet gösterilebilir. Merhamet kavramının somut, objektif ve genel geçer bir kavram

olmaması sebebiyle hangi hallerde merhamet ilkesinin uygulanabileceği konusunda belirsizlik yaşanacağı düşünülmektedir.

3.1.4. Kaynakların Boşa Kullanılmasının Önüne Geçilmesi İlkesi

Kaynakların boşa kullanılmasının önüne geçilmesi ilkesi de daha çok ötanazi olgusunu temellendirmek için kullanılan bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda öteki türden yaşama son verme hallerinde de temellendirici argüman olarak kullanılabilir. Bu ilkeye göre ise iyileşmesi mümkün olmayan kişilere yapılacak tıbbî müdahaleler gereksiz ekonomik ve manevi kayıplara neden olmaktadır. Devletin sağlık harcamalarını arttırmakta, sağlık personellerine gereksiz zaman ve emek kaybı yaşatmaktadır. Bitkisel hayata girmiş olan hastaların makinelere bağlanması hem masraflı hem de hastaların tedavilerinin olumlu sonuçlanma ihtimali oldukça düşüktür. Devletin bu hastalar için kaynakları kullanmak yerine gelecek nesiller için imkânlarını kullanmasının daha doğru olduğu savunulmaktadır (Çağlayan, 1966: 11). Yaşamına son verme isteği halinde de kişinin kendine ve topluma artık bir fayda sağlayamayacağı bu sebeple kaynakları boşa kullanılmasının söz konusu olduğu düşünülebilir. Bu ilkenin benimsediği sağlık ve diğer hizmetlerin dağıtımında daha sağlıklı olanın sağlıksız olana tercih edilmesi gerektiği görüşünün hukuken ve etik anlamda kabul edilebilir bir ilke olmadığını ifade etmemiz gerekmektedir.

3.2. Kişinin Yaşamını Sonlandırma İsteğine Karşı Çıkan Görüşler

Kişinin yaşamını sonlandırma isteğine karşı çıkan görüşler, yaşama hakkının kişinin üzerinde özgürce tasarrufta bulunamayacağı bir değer olduğunu belirterek yaşamama hakkının kullanımını reddetmektedirler. Kişiye ne zaman doğacağını seçme hakkı tanınmadığı gibi ne zaman öleceğini seçme hakkı da olmamalıdır. Kişi doğal sürecinde ölüm gerçekleşene kadar sağlığını koruyarak yaşamına devam etmelidir (Doğan, 2013: 215). Bununla birlikte birinci bölümdeki değerlendirmelere istinaden bütün insanların yaşamının eşit değer ve kıymette olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Herhangi bir anomalisi ya da sağlık sorunu olan yeni doğan bir bebek ve yetişkin birey de tüm insanlar kadar yaşama hakkına sahip olmalıdır. Tüm canlıların en tabii hakkı olan bu hakkın ihlal edilmesi her zaman ve her koşulda cinayet olarak kabul edilmelidir (Çelik, 2016: 52). Görebildiğimiz kadarıyla kişiyi yaşama hakkını kullanmaya zorlayan savların toplum yararı ve toplum vicdanını, kişinin bireysel çıkarlarından daha önde tuttuğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Belirtilen görüşlerin, kişinin fiziksel ve

psikolojik sağlığını, algılanan yaşam kalitesini, yaşamdan beklentilerini göz ardı ettiği düşünölmektedir. Kişinin yaşamını sonlandırma isteğine karşı çıkan göröşler, bu düşünöcelerini bazı ilkelere dayanarak açıklamaktadırlar. Söz konusu ilkeleri ele alarak kişinin yaşamını sonlandırma isteğine karşı çıkan göröşleri daha yakından tanımaya çalışalım. Bunların başında yaşamın kutsallığı ilkesi gelmektedir.

3.2.1. Yaşamın Kutsallığı İlkesi

Yaşamın kutsallığı ilkesi dini kökenli bir olgu olmakla birlikte zaman içerisinde dini olmayan yaklaşımlar tarafından da benimsenmiştir. Yaşamın kutsallığı tezini Sibel İnceoğlu şu sözlerle ifade etmektedir:

Yaşamın kutsallığı tezi, dini temelli olup, anlatılmak istenen insan yaşamının kutsallığıdır. Diğer bir ifadeyle insan yaşamı diğer varlıkların yaşamlarından üstün ve kutsal sayılmaktadır. İnsan yaşamının kutsal olması Tanrı'nın hükmü kabul edilir ve Tanrı'nın hükümlerine uymamak kabul edilemez olduğundan kişinin yaşamını sonlandırması ya da kişinin yaşamının sonlandırılması yasak kabul edilmektedir. Günümüzde yaşamın kutsallığı, sadece din adamları tarafından değil, seküler düşünürler tarafından da kabul edilen bir sav olarak karşımıza çıkmaktadır (İnceoğlu, 1999: 35).

Bu göröşe göre; Tanrı vergisi olan yaşam, kutsaldır ve kişi Tanrı yaşamına son verene kadar hayatına devam etmelidir. Yaşam ve ölüm konusunda kişinin kendisinin veya bir başkasının söz sahibi olması mümkün değildir. Yaşam ve ölüm iradesi Tanrı'nın elindedir. Tek tanrılı inancın benimsendiği Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet, yaşama kutsal bir değer vermekte ve yaşamı sonlandırma isteğini reddetmektedir. Bu üç büyük ilahi dine göre, acı yaşamak Tanrı düzeninin bir parçasıdır ve acı çeken kişinin yaşamına son verilmesi düzene karşı gelmek olacaktır. Budizm, Konfüçyanizm, şintoizm gibi doğu dinlerinde ise kişinin iradesi üzerine yaşamın sonlandırılabilmesine daha ılımlı yaklaşılmaktadır. Diğer taraftan yaşamın kutsallığı ilkesinin zaman içinde değişime uğradığı anlaşılmaktadır. Dinlerin hukuk üzerindeki etkisinin azalmasıyla yaşamın kutsallığı ilkesinin de kavram olarak form değiştirdiği ve yaşamın dokunulmazlığı şeklinde karşımıza çıktığı görölmektedir.

3.2.2. Yaşamın Dokunulmazlığı İlkesi

Yaşamın kutsallığı ilkesi hususunda dinin hukuk üzerindeki etkinliğinin sona ermesiyle birlikte seküler ve laik göröşler ağırlık kazanmaya başlamıştır. Böylelikle insan yaşamının dokunulmazlığı ilkesi seküler bir söylem olarak var olmaya devam etmiştir.

Bununla birlikte söz konusu seküler söylemin hukuk sistemlerine sirayet etmesi kaçınılmaz olmuştur. Öyle ki günümüzde hukuk sistemlerinde yer alan dokunulmazlık ilkesi tanrısal olmaktan ziyade rasyonel bir bağlamda ele alınmaktadır. Hukuki olarak her bireyin doğuştan, dokunulmaz ve devredilemez bazı haklara sahip olduğu, bu haklarının en önemlisinin yaşama hakkı olduğu ifade edilmektedir (Öz, 1998: 45). Yaşama hakkının kaynağı değişse de bu hakka verilen önem hiçbir zaman azalmamıştır. Yaşama hakkı her türlü müdahaleye karşı korunan, dokunulmaz bir haktır. Bu hak üzerinde kişinin kendi iradesi de dâhil olmak üzere hiç kimsenin tasarruf yetkisi yoktur. Yaşamın dokunulmazlığı tezini Sibel İnceoğlu şu sözlerle ifade etmektedir:

Yaşamın kutsallığı, insan yaşamının dokunulmaz oluşunu beraberinde getirmektedir. Yaşamın dokunulmaz oluşu hem din adamları hem de laiklerce de öne sürülmektedir. Ülkelerin hukuki düzenlemeleri yaşamın dokunulmazlığından söz etmekte ve bu ilkeyi sağlayan hukuk düzenini korumaktadırlar. Yaşama hakkının dokunulmazlığı devlete, üçüncü kişiye ve kişinin kendisine karşı da savunulmaktadır. Laik görüşü benimseyenler, yaşamın dokunulmazlığı ilkesini ilahi bir güce bağlamamakta, insanın yalnızca insan olmasından ötürü sahip olduğu bir ilke olarak görmektedirler. Bu bağlamda yaşama hakkı kişilik haklarından en önemlisi kabul edilerek vazgeçilmez ve dokunulmaz bir hak olarak tanımlanmaktadır (İnceoğlu, 1999: 83).

Görebildiğimiz kadarıyla kişinin yaşamını sonlandırma isteği yaşamın dokunulmazlığı tezi üzerinden temellendirilmekte ve yaşam hakkı diğer bütün haklardan üstün kabul edilerek, intihar, ötanazi vb. tüm eylemler hukuki ve etik boyutta reddedilmektedir.

3.2.3. Yaşama Saygı İlkesi

Yaşama saygı ilkesi dini bir bakış açısından doğmuş ve zaman içerisinde dini bir bakış açısına sahip olmayan kişiler tarafından da benimsenmiştir. Bu ilkeye göre; herhangi bir eylem, genel olarak uygulandığında zarar veriyorsa, bireysel uygulamalarda da yasaklanmalıdır. Bu durum “kılıç prensibi” olarak da adlandırılmaktadır. Aziz Augustinus, yalan söyleme davranışına hiçbir zaman izin verilemeyeceğini savını temellendirmek için bu prensibi kullanmıştır. Eğer yalan söyleme yasağı bir kez çiğnenirse bu istisnaya daha sonra yeni istisnalar eklenmesi kaçınılmaz olacaktır. (Sullivan, 1975: 24). Bir istisnanın diğer istisnaları doğuracağı ve sonuçta olarak zarar verici bir dereceye ulaşacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla olası tavizler yeni tavizleri ortaya çıkaracağından insan karşı işlenebilecek suçların tamamen ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Kılıç prensibine göre, yaşamını sonlandırma isteğinde bulunan kişinin kararı uygulandığında bu durum kişinin kendisine ya da çevresine zarar vermeyebilir. Yine de yaşamını sonlandırmasına izin verilmemelidir. Çünkü bu durum sonra ortaya çıkacak istemlerin öncüsü olacaktır. Bir kere bu duruma izin verildiğinde en tehlikeli kılıcın harekete geçmesi kabullenilmiş olur. Sonrasında eyleme geçen bu kılıcın ilerlemesini sonlandırmak imkânsız hale gelebilir. Bu nedenden dolayı insanın yaşamını sonlandırması ya da yaşamının sonlandırılması her koşulda yasaklanmalıdır (Sullivan, 1975: 26). Bu prensibin ihlali ve yaşama saygının azaltılmasıyla, iyileşmesi mümkün olmayan ya da bakıma muhtaç hasta ve yaşlıların, yaralı askerlerin, özürlü ve akıl hastası bireylerin tamamının öldürülmesi gibi tehlikeli bir boyuta gelinebileceği düşünülmektedir. Bu durumun en acı örneğinin II. Dünya Savaşı yaşandığı dönemde Naziler tarafından ötanazi adı altında yapılan toplu katliamlar olduğu ve istisnaların toplumda nelere mal olduğu unutulmamalıdır. Diğer taraftan yaşamın sonlandırılmasına karşı gelen görüşler arasında tıp biliminin gelişimi ile ilgili bir ilkenin olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.4. Tıp Biliminin Gelişiminin Engelleneceği İlkesi

Bu ilkeye göre, ötanazi ve intihar olgularının doğal kabul edilerek desteklenmesi tıp ve ruh sağlığı alanındaki gelişmelere engel teşkil edecektir. Tıp biliminin en önemli hedefi insan sağlığını fizyolojik ve psikolojik olarak korumak, hastalıklara tedavi bulmaktır. Bu amaç kapsamında tıp bilimi süreğen olarak gelişmekte, yeni tedavi yöntemleri ve ilaçlar keşfedilmektedir (Doğan, 2013: 250). Geçmişte tedavisi bulunmayan bazı kanser türleri günümüzde ilik nakli ile tedavi edilebilmektedir. Aynı şekilde günümüzde tedavisi olmayan bazı hastalıkların, kök hücre vb. yeni yöntemler sayesinde tedavisi mümkün hale gelebileceği öngörülmektedir.

Hekim, tedavisi mümkün olmayan her hastaya acılarından kurtarmak adına ötanazi uygulayıp hastalığın nasıl tedavi edilebileceğini araştırmayı bırakırsa tıpta yeni gelişmeler mümkün olmayacaktır. Aynı zamanda hastalığın ölümcül olması hususunda yanlış teşhis konmuş olma olasılığı bulunmaktadır. Hastalığın tedavisi için farklı tekniklerin denenmesi bilime katkı sağlayacaktır. Ötanazi uygulaması bu gelişmelere engel olacağından tıbben kabul edilmemektedir (Çelik, 2016: 55). Yaşamı sonlandırma isteğinin tıp biliminin etik değerleriyle çelişmesinin de bu karşıt görüşte etkili olduğu düşünülmektedir. Yapılan araştırmalara göre toplumun en çok güvendiği meslek grubu sağlık çalışanlarıdır. Bu güven sayesinde hastalar sağlık çalışanlarının onları iyileştirmek

için bütün gayreti gösterdiklerine inanmaktadırlar. Ötanazinin sağlık camiasında onaylanması durumunda toplumun sağlık çalışanlarına güven duygusu yitirilecektir ve bakış açısı değişecektir.

İntihar olgusu için de tıp biliminin gelişiminin engelleneceği ilkesinin geçerli olduğu söylenebilir. Zira intihar psikolojik ve sosyal boyutta doğal bir olgu olarak kabul gördüğü takdirde bu olgunun önüne geçilmeye çalışılmayacaktır. Dolayısıyla toplum bilimi ve ruh sağlığı alanındaki çalışmaların gelişmesi ve önem kazanmasının engelleneceği düşünülmektedir. Sonuç olarak bakıldığında, tıbbın, bilimin ve insanlığın gelişiminin kişilerin öldürülmesi ile değil hastaların bakımı ve tedavisi ile sağlanabileceği, ölümün seçilmesi insanlığın karşılaştığı problemleri göz ardı etmesi ve kolay olanı seçmesi olarak değerlendirilmektedir. Tıp biliminin yanı sıra toplum bilim ve ruh sağlığı da yaşamı sonlandırma konusunun çalışıldığı alanlardır. Kişinin yaşamını sonlandırma kararına hangi psikolojik saiklerle karar verdiği önerm arz etmektedir. Kişinin bu kararı psikolojik iyi olma halinde vermiş olması gerekmektedir.

3.2.5. Yaşamını Sonlandırma İradesinin Sağlıklı Olmaması İlkesi

İnsan sağlığının ruh ve beden sağlığı olmak üzere iki boyutlu yapısından hareketle, kişinin yaşamına son verme isteğinin sadece fiziksel sağlığının bozulmasına bağlı olmadığı bilinmektedir. Kişi yaşadığı psikolojik sorunlar sonucunda da bu kararı verebilmektedir. Şu hâlde ölme hakkının, sadece iyileşme olanağı bulunmayan kimselere tanınması aslında eksik kalacağından, bu hakkın psikiyatrik rahatsızlıkları bulunan, depresyon ya da çöküntü içinde olan kişilere de tanınması gerekecektir (Kamay, 1952: 3). Dolayısıyla ruh sağlığı konusunda sıkıntı çeken bir kişinin alacağı kararın ne derece sağlıklı olduğu tartışmaya açık bir konudur. İlkeye göre, fiziksel ya da psikolojik rahatsızlığın neden olduğu acı bizzat hastanın ölümü tercih etmesine sebep olmaktadır. Bu durumda alınan karar ise hür ve özgür iradeyle alınmış istemli bir karar olarak kabul edilmemektedir.

Yaşamını sonlandırma iradesinin sağlıklı olmaması ilkesi görüşünü savunanların bir diğer dayanağı ise insanda var olan en güçlü ve en doğal duygunun yaşama içgüdüğü olmasıdır. Kişide doğuştan var olan bu içgüdüünün zarar görmüş olması kişide normal dışı bir durum olduğuna işaret etmektedir (Erem, 1985: 288). Bu bağlamda, yaşamına son verme kararı alan kişinin ölme iradesinin hukuken geçerli kabul edilmemesi gerektiği, çünkü yaşanan psikolojik ve fiziksel sıkıntının hastanın iradesini sakatladığı

düşünülmektedir. Bu ilkeyi benimseyenlere göre, kişinin yaşamına son verme kararının gerçekten iradi ve istemli olmasına engel teşkil edecek bazı dışsal faktörlerin varlığından söz edilebilir. Örneğin özellikle sağlık güvencesi olmayan hastanın yakınlarına hem maddi hem de manevi yük olduğunu düşünmesi kişiyi ötanazi kararı vermeye zorlayabilir. Yine psikolojik sıkıntılar yaşayan bir kişi yakınlarını üzdüğünü düşünerek suçluluk duygusuyla intihar eyleminden bulunabilir (Kuyurtar, 2007: 2). Dolayısıyla bu örneklerde kişinin hür iradesinden ziyade yaşanan ikincil duygunun yaşamı son verme kararını beraberinde getirdiği düşünülmektedir. Maddi bir baskı unsuru olmasa da kişinin psikolojik baskı altında verdiği bu kararın da geçerliliği tartışılabilir. Kişiye ölme hakkının tanınmasının dahi bu kişinin ölümü seçmesi yönünde bir baskı unsuru olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte yaşamın sona erdirilmesine karşı çıkan görüşler arasında kaygan zemin itirazının olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.6. Kaygan Zemin İtirazı

Yukarıdaki analizlere istinaden bir kişinin yaşam hakkından söz etmek hakkın potansiyel olarak suistimal edilmesi olasılığını içerdiği ortaya çıkmaktadır. İnsanın yaşamını sonlandırma hakkından söz edildiğinde bu kavramın tam olarak neye tekabül ettiği, hangi şartlarda kabul göreceği, hangi durumlarda uygulanabileceği gibi netlik isteyen konuların yoruma açık olduğu görülmektedir. Söz konusu sorunsalın yoruma açık ve muğlak oluşunun, bu konunun pratikte uygulanması hususunda etik yönden sakıncalı birçok sonucu doğurabileceği düşünülmektedir (Aydın, 2006: 110). Bu belirsizlik, ölme hakkının etik değerler yönünden kabul edilip edilmemesi, hukuken meşru sayılıp sayılmaması hususunda tartışmalı bir ortam yaratmaktadır. Netleştirilemeyen kavram ve tartışmalı ortam bu hakkın kötüye kullanılma ihtimali yönünden sakıncalı hale gelmesine sebebiyet verecektir. Söz gelimi miras hakkına kavuşmak için mirasçılardan ötanazi kararı vermesi suistimale örnek gösterilebilir.

Ölme hakkının benimsenmesi ve meşrulaştırılmasının ortaya çıkarabileceği tehlikelere işaret etmek için literatürde “buzda kaymak (slippery slope)” kavramı kullanılmaktadır. Bu kavramdan kastedilen etik değerler açısından kabul edilemez, tehlikeli bir olgunun masum olduğunu varsaydığımız takdirde artık buz üzerinde kaymaya başlanmıştır. Böyle bir adımın atılmasıyla kontrolü imkânsız olan ve kabul edilemeyecek daha kötü noktalara doğru sürüklenmenin önüne geçilemeyecektir. Örneğin, acı çeken tek bir kişiye ötanazi uygulanması, temel insani değerlere zarar vermeyecekmiş gibi algılanmaktadır. Ancak yaşam hakkı, öldürülemezlik ya da zarar

vermeme gibi tüm insanlığı ilgilendiren temel etik ilkelerin çiğnenmiş olacağı aşikârdır (Aydın, 2006: 111). Böylelikle yaşam hakkı ilkesinin mutlaklığı zarar görmüş olacak ve bazı hallerde çiğnenebileceği kabul edilmiş sayılacaktır. Etik değerlerle çelişen tek bir olayı dahi meşru görmek benzer nitelikteki olayları da meşru görme zorunluluğunu beraberinde getirecektir. Dolayısıyla yaşamına son verme isteğinde hangi vakanın meşru görüleceği tartışma konusu olacaktır.

Ötanazinin meşru olduğu ülkelerde ötanazi uygulama kliniklerini, ötanazi turizmi gibi uygulamalar maddi çıkar sağlamaya yönelik hakkın kötüye kullanımına örnektir. Ülkeler hakkın suistimal edilmesi ve ticari bir pazar haline dönüşmesi riskine karşı sınırlandırıcı yasalar hazırlanmaktadır. Örneğin Hollanda'da ötanazi uygulamasından ücret talep etmek yasaklanmıştır. Görebildiğimiz kadarıyla yaşama son verme hakkının meşru sayılması ya da sayılmaması konusunun oldukça tartışmalı bir sorunsal olduğu ortaya çıkmaktadır. Kişiyi yaşama son verme hakkının tanınması durumunda bunun ortaya çıkabilecek durumlara da zemin hazırlayacağı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte gerçekten acı çekerek yaşamaya devam eden insanların durumuna yönelik ötanazinin meşru sayılması öngörülmektedir. Kanaatimize göre ilkesel olarak yaşam hakkının mutlak olarak görülmesinin yanında zor durumlarda yaşama son verme hakkının da meşru görülmesi imkân dâhilindedir. Ancak bu durumun diğer insanlarda yaratabileceği olası hak mağduriyetlerine sebep olmayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte yaşama son verme hakkı ile ilgili tartışmaların sonraki yıllarda artarak devam edeceğini söylememiz mümkündür.

4. SONUÇ

İnsanın herhangi bir şekilde kendini öldürmesi ve yahut bir başkası tarafından öldürülmesi durumu, insanın en temel haklarından biri olan yaşama hakkı çerçevesinde tartışmalı bir meseledir. Yaşama hakkı, kişinin diğer bütün haklardan yararlanabilmesinin ön koşuludur. Dolayısıyla hayatını sonlandıran ya da yaşamına son verilen kişinin sahip olduğu tüm hakları elinden alınmış olacaktır. Bu durum söz konusu meseleyi yaşama hakkının ihlali boyutundan insan haklarının ihlali boyutuna taşıyacaktır. Bu bağlamda ölme hakkının insan hakları ihlali olup olmaması, yaşama son verme isteğinin yasal olup olmaması gerektiği üzerine tartışmalar, etik, hukuk, felsefe, din ve tıp alanlarında ele alınmış, konuyla ilgili farklı görüşler ortaya konmuştur. Yaşamı sonlandırma üzerine yapılan çalışmalar, yıllardır süregelen tartışmalar, yaşamı sonlandırma isteğinin bir hak bağlamında görülmesi ile birlikte ölme hakkının meşru sayılması ve bu kararın bir hak kategorisinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği meselesinin yüzyıllar öncesine dayandığı göstermektedir.

Çalışmanın amacını oluşturan yaşamı sonlandırma isteğinin bir hak olarak kabul edilmesi ya da edilmemesi gerekliliğini açıklayabilmek adına ilk olarak intihar ve ötenazinin nasıl ele alınıp tanımlandığı üzerinde durulmuştur. Bu bilgiler ışığında yaşama sonlandırma isteğini destekleyen ve bu isteğe karşı olan görüşler açıklanmaya çalışılmıştır. Yaşama hakkının dokunulmazlığı ilkesinden hareketle, çoğu ülkenin hukuken yaşamı sonlandırma isteğinin uygulanmasına karşı olduğu, uygulanmasının meşru olduğu ülkelerde ise birçok şart ve prosedürlere bağlı olarak uygulanmasına izin verildiği görülmektedir.

Yaşamı sonlandırma isteğine karşı olan görüşlere bakıldığında ortaya hem sayıca daha fazla hem de nitelik olarak daha sağlam argümanlar koyduklarını ifade etmek gerekir. Ancak ayrıntılı ve tüm yönleriyle düşünüldüğünde, bu görüşlere de olabildiğince fazla eleştirinin getirilebileceği görülmektedir. Bu eleştirileri göz ardı etmemek adına niteliği yitirilmiş bir yaşamda yaşama son verme hakkının kullanılmasını meşru gören, karşıt görüşlerin ele alınması önem arz etmektedir. Çalışmamız da bu gerekliliğe istinaden kişinin yaşamı sonlandırma isteğini destekleyen görüşler ve kişinin yaşamı sonlandırma isteğine karşı çıkan görüşler, sırasıyla detaylı olarak ele alınmıştır.

Kişinin yaşamı sonlandırma isteğini destekleyen yazar/filozoflar argümanlarını temellendirmek amacıyla *özerklik*, *yaşamın niteliği*, *merhamet* ve *kaynakların boşa*

kullanılmasının önüne geçilmesi ilkelerini aydınlatıcı olarak kullanmışlardır. Bu ilkelerden hareketle, yaşamları nefes alıp vermekten ibaret olan, herhangi bir anlam barındırmayan hem kendisi hem de çevresine katkıda bulunamayan, fiziksel ya da psikolojik acılar çeken ve yaşadığı koşullardan ötürü yaşama tutunamayan kişilerin kendi iradeleriyle verdikleri yaşama sonlandırma isteğinin, bu kişilere bir hak olarak tanınması gerektiğini savunmuşlardır. Kişinin yaşamını sonlandırma isteğinin özerklik ilkesinden hareketle temel bir hak olması gerektiği savına bakıldığında, özgürlüklerin sınırlandırılmadığı bir toplumda toplumsal düzenden bahsedilemeyeceği ve kaosun hâkim olacağı düşünülmektedir.

Kişinin yaşamını sonlandırma isteğini destekleyenlerin görüşlerini temellendirdikleri bir diğer ilke de *kaynakların boşa kullanılmasının önüne geçilmesi* ilkesidir. Yaşam hakkının var olmadığı bir durumda diğer haklardan söz edilemeyeceğine göre bu kaynaklara da ihtiyaç kalmamaktadır. Yaşama hakkının korunmadığı bir yerde sosyal, siyasal vb. hakların kullanımı için kaynak ayrılmasının mantıkla çeliştiği düşünülmektedir. Diğer tüm hakların kullanılabilmesi için önce yaşama hakkına sahip olunması gerektiği, yaşama hakkı birinci sırada gelirken diğer hakların yaşama hakkından sonra geldiği mantıkla örtüşen bir gerçekliktir. Dolayısıyla birincil hak olan yaşama hakkını korumak yerine yaşama hakkı olmadan hiçbir anlam ifade etmeyen ölme hakkını korumanın akılcı olmadığı düşünülmektedir.

Öte yandan kişinin yaşamını sonlandırma isteğine karşı çıkan yazar/filozoflar argümanlarını temellendirmek adına yaşamın kutsallığı, yaşamın dokunulmazlığı, yaşama saygı, tıp biliminin gelişiminin engelleneceği ilkesi, yaşamını sonlandırma iradesinin sağlıklı olmaması ilkesi ve kaygan zemin itirazı ilkelerini aydınlatıcı olarak kullanmışlardır. Bu ilkelere istinaden yaşama hakkının kişinin üzerinde özgürce tasarrufta bulunamayacağı bir değer olduğunu belirterek yaşamama hakkının kullanımını reddetmektedirler. Kişiyi yaşama hakkını kullanmaya zorlayan savlara toplum yararı ve toplum vicdanını, kişinin bireysel çıkarlarından daha önde tuttuğu yönünde bir eleştiri getirilebilir. Belirtilen görüşlerin, kişinin fiziksel ve psikolojik sağlığını, algılanan yaşam kalitesini, yaşamdan beklentilerini göz ardı ettiği düşünülmektedir. Toplum yararının temelinde kişilerin tek tek yararı yattığından çoğunluğa mantıklı gelmesi sebebiyle konuya ilişkin subjektif noktalar göz ardı edilmemelidir.

Görebildiğimiz kadarıyla, yaşam hakkı üzerinde tasarruf yetkisi verilebilecek bir hak olmamalıdır. Bununla birlikte bir kişiye yaşama hakkının kullanımını dayatmanın da

mümkün olamayacağı aşıkardır. Kişinin kendi iradesiyle yaşamını sonlandırmasının meşru görülmesi durumunda, bu edimin farklı edimler doğuracağı ve suistimale oldukça açık bir durum oluşacağı göz ardı edilmemelidir. Çalışmamıza konu olan yaşamını sonlandırma isteği hususunda yapılan bilimsel ve akademik çalışmalar ile hukuki ve adli süreçler yaşama son verme isteğinin basit bir talebin ötesinde bir durum olduğunu ortaya koymaktadır. Teorik anlamda ileri sürülmüş savlar ile pratik anlamdaki uygulamalar incelendiğinde çeşitli uyumsuzlukların olduğu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte yaşama hakkı ve yaşama son verme hakkı ile ilgili hususların uzun yıllar tartışılacak konuların başında olacağı anlaşılmaktadır. Çünkü konunun her iki tarafından da yorum farklılıklarının ve çeşitli açmazların olduğu görülmektedir. Felsefi bağlamda düşünüldüğünde yaşama son verme hakkı olarak ifade edilen savların kesin ve belirgin bir hak türü olarak ifade edilmesini zorlaştıran birçok etmen ile karşılaşılmaktadır. Yaşama son verme isteminin, sınırları ne kadar keskin belirlenmiş olsa da kötüye kullanım olasılığının ortadan kaldırılması pek mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle yaşama hakkını sonlandırma isteğinin ahlaken ve hukuken kabul edilmesinin birçok sorunu beraberinde getireceğini ifade etmemiz mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akcan, E. A. (2013). Ötanazi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 3-26
- Algan, B. (2007). *Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların korunması*. (1. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Alptekin, K. (2002). *1974-1999 yılları arası Türkiye’de tamamlanmış intiharların coğrafi yerleşim birimleri ve cinsiyetlere göre dağılımı*. (1.Baskı), Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırması Kurumu Başkanlığı Yayını.
- Altay, G. (2005). *Nitelikli yaşam hakkı için ötanazi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Artuk, M.E. ve Yenidünya, A.C. (2011). *Ötanazi, Hukuk ve etik boyutuyla ötanazi*. (1.Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Aydın, E. (2006). *Tıp etiği*. (1. Baskı). Ankara: Güneş Kitabevi.
- Bafra, J. (1990). *Euthanasia (ötanazi)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Balcı, Y. (2003). Toplumsal cinsiyet açısından intiharlara yaklaşım. *Çalışma Ortamı Dergisi*, ISSN 1302-3519, (70), 2-3. 10 Şubat 2024 tarihinde, https://calismaortami.fisek.org.tr/wp-content/uploads/calisma_ortami70.pdf adresinden erişilmiştir.
- Bayraktar, İ. (1990). İslam’ın insana tanıdığı bazı temel haklar ve Veda Hutbesi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (9), 221-231. 7 Şubat 2024 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniilah/issue/2738/36464#article_cite adresinden erişilmiştir.
- Coşkun, V. (2006). *İnsan hakları: Liberal açıdan bir tahlil*, Liberte Yayıncılık, ISBN 978-975-620-1831, Ankara.
- Çağlayan, M. (1966). Ötanazi ve intihar. *Adalet Dergisi*, (1), 3-33. 07 Şubat 2024 tarihinde <https://adaletdergisi.adalet.gov.tr/arsiv/adaletdergisi/1966/sayi1-ocak1966-sene-57-135sayfa-cilt1.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Çakmak, S. (2002). *Yaşama hakkı ve ölüm cezası*. (1. Baskı). Ankara: Yargı Yayınevi
- Çelik, A. (2016). *İslam hukuku açısından yaşama hakkı ve ötanazi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Dağ, M. Y. (2018). *Kişiler hukuku açısından ötanazi*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, (AAT 542730).

- Demirbaş, T. (2009). *Ceza hukuku genel hükümler*. (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Demirel-Özsoy, S. ve Eşel, E. (2003). İntihar (Özkıyım). *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 4, 175-185.
- Donnelly, J. (1995). *Teoride ve uygulamada evrensel insan hakları*. (L. K. Mustafa Erdoğan, Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Durkheim, E. (2011). *İntihar*. (Ö. Ozankaya, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Dülger, H. E., Yemişçigil, A., Karali, H., Ege, B. ve Hancı, İ. H. (1991). İntihar sonucu ölüm olgularının retrospektif incelenmesi. *Adli Tıp Dergisi*, (5), 7-8.
- Doğan, C. (2013). *Ötanazi (acısız ölüm, euthanasia). IV. Sağlık Hakkı ve Sağlık Hukuku Sempozyumu*. N. Sarp, C. Doğan (Der.). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Dworkin, R. (1994). *Life's Dominion: An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom*, Vintage Books, ISBN 0679733191, Newyork.
- Dworkin, R. (2007). *Hakları ciddiye almak*. (Ahmet Ulvi Türkbağ, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Erdem, M.R. ve Tezcan, D. (2004). *Avrupa insan hakları sözleşmesi ve uygulaması*. (1.Baskı). Ankara: Adalet Bakanlığı.
- Erdoğan, M. (2016). *İnsan hakları teorisi ve hukuku*. (5. Baskı). Ankara: Orion Kitabevi.
- Erem, F. (1985). *Hümanist doktrin açısından Türk Ceza Hukuku, C.4, Özel Hükümler*. (3.Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Erkut, R. B., Küçükler, H., ve Bulut, N. S. (2012). İntiharın kısa tarihçesinden sebep ve yöntemlerine genel bir bakış. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, (34), 128-137.
- Eskin, M. (2003). *İntihar*. (1. Baskı). Ankara: Çizgi Tıp Yayınevi.
- Eskin, M. (2007). İntiharda bilişsel davranışçı sağaltım yaklaşımları, *Kriz dergisi*, 15(2),15-35. DOI:10.1501/Kriz_0000000261.
- Eskin, M. (2014). *İntihar Açıklama, Değerlendirme, Tedavi ve Önleme*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları. ISBN 9756761229.
- Evren C. ve Ark., (2001). Madde kullanımı nedeni ile yatarak tedavi görenlerde intihar girişimi öyküsü. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 4(4), 232-240. 16 Mart 2024 tarihinde https://jag.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_4_4_232_240.pdf adresinden erişilmiştir.
- Fidaner, C. Ve Fidaner, H. (1992). Dünyada yaşlı intiharları epidemiyolojisi. *Kriz Dergisi*, (1)1, 22. https://doi.org/10.1501/Kriz_000000000.
- Gelegen, D. G. (2011). Tartışma: Kürtaj: Cinayet süsü verilmiş bir intihar mı?. *Fe Dergi* 3 (1). <https://doi.org/10.33708/kte.735313>.

- Gemalmaz, M. S, 1994. *Ulusalüstü İHHYHİY*. (2. Baskı). İstanbul: Kavram Yayınları.
- Gemalmaz, M. S. (1997). *Ulusalüstü insan hakları hukukunun genel teorisinde giriş*. (1. Baskı). İstanbul: Beta Basın Yayım Dağıtım A.Ş.
- Güven, K. (2000). *Kişilik hakları ve ötanazi*. Nobel Yayın Dağıtım, ISBN 9789755910819, Ankara.
- Güven, M. (2017). Ötanazi hakkına dair genel bir değerlendirme. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (131), 31-56. 12 Kasım 2024 tarihinde <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php> adresinden erişilmiştir.
- Hasta Hakları Yönetmeliği*. 21 Nisan 2024 tarihinde <https://getatportal.saglik.gov.tr/TR,8468/hasta-haklari-yonetmeliği.html> adresinden erişilmiştir.
- Işık, E. (2003). *Duygudurum bozuklukları: Depresyon ve bipolar bozukluklar, İntihar*. Görsel Sanatlar Matbaacılık, ISBN 975-95189-4-5, İstanbul.
- İlhan, H (2011). *Ötanazi kavramının ahlak felsefesi açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, (AAT 291622).
- İnceoğlu, S. (1999). *Ölme hakkı*. Ayrıntı Yayınları, ISBN 9789755392554, İstanbul.
- Kamay, B.T. (1952). Ötanaziler. *Ankara Barosu Hukuk Dergisi*, (8), 93-94.
- Kant, I. (2010). *Kant*. (N. Bozkurt, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Kayatekin, B. K. (2020). *Türk hukukunda ölüm cezası*. Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları. <https://doi.org/10.33206/mjss.979269>.
- Koçak, O. (2001). İlişmeyelim: Haysiyet kavramı çerçevesinde. *Defter Dergisi*, (40), 147-168.
- Koyuncu A, Mırsal H, Yavuz F, Kalyoncu A, Beyazyürek M. (2003). Eroin bağımlılarında intihar düşüncesi, planı ve girişimi. *Bağımlılık Dergisi*, 4(3), 101-104. 20 Temmuz 2024 <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/20414/eroin-bagimlilarinda-intihar-dusuncesi-plani-ve-girisimi> adresinden erişilmiştir.
- Kuçuradi, İ. (1996). *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. (1. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2003). *İnsan ve değerleri*. (3. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2007). *İnsan hakları kavramları ve sorunları*. (1. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ (2016). *İnsan hakları: Kavramları ve sorunları*. (3. Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuyurtar, E. (2007). Ötanazinin ahlaksallığı. *Felsefelogos Dergisi*. 32 (1), 115-134.

- Lebech, M. (2009). *On the problem of human dignity*. (1. Baskı). Germany: Königshausen& Neumann.
- Leenaars, A.A. ve Edwin S. (2010). Shneidmann on suicide. *Suicidology Online*. (1), 5-18. 24 Temmuz 2024 tarihinde <http://www.suicidology-online.com/pdf/SOL-2010-1-5-18.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Mann, J. J. (1998). The neurobiology of suicide. *Nature Medicine*, 4(1), 25-30. 24 Temmuz 2024 tarihinde <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9427602/> adresinden ulaşılmıştır.
- Metin, S. (2010). *Biyo- Tıp etiği ve hukuk*. (3.Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Mirandola, P D. (2006). *İnsanın değeri üzerine söylev*. (L. Özşar, Çev.). Bursa: Biblos Yayınları.
- More, T (2000). *Ütopya*. (V. GÜNYOL vd. Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F (2010). *Putların alacakaranlığı*. (M. Tüzel, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- O'Connor, R.C. (2010). *Psychological perspectives on suicidal behaviour*. In U. Kumar & M. K. Mandal içinde (ss. 3-19). New Delhi: Sage Publications.
- Odağ, C. (1985). *İntihar (özkiyim)- tanım, kuram, sağaltım*. (1.Baskı). İzmir: İzmir Psikiyatri Derneği Yayınları.
- Oğuz, Y. (2001). Ötanazi'ye etik yaklaşım-tıp etiği açısından yaşamın son döneminde karar verme süreçleri, *Medikal Etik (Doğum, Ölüm Süreçleri ve Yaşamın Anlamı)*. (1. Baskı). İstanbul: Yüce Yayım.
- Oral, U. (1995). Ötanazi, *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, 3(1), 8-11. 4 Nisan 2024 tarihinde <https://www.turkiyeklinikleri.com/journal/tip-bilimleri-dergisi/2146-9040/about/tr-index.html> adresinden erişilmiştir.
- Özalp, E. (2009). İntihar davranışının genetiği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(1), 85-93. 20 Nisan 2024 tarihinde <https://turkmedline.net/detay/intihar-davranisinin-genetigi/014c284589de030/tr/29%2B2009%2B20%2B1> adresinden erişilmiştir.
- Özaltay, B. (1996). *Ötanazi ve getirdiği etik sorunlar*. Yayınlanmamış Adli Tıp Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Özbek, S. (2011). *Pratik felsefe yazıları*. (1. Basım). İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Özen, M. (2004). *İnsan hakları avrupa sözleşmesi bağlamında yaşama hakkı ve işkence yasağına ilişkin iç hukuktaki düzenlemeler ve uygulamadaki sorunlar*. İnsan

- Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu, 26-27 Eylül 2003, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, No: 72.
- Özgüven, E. (2007). *Güvenirlilik ve geçerlik. Psikolojik Testlerde*. Nobel Yayın Dağıtım, ISBN 9786051333175, Ankara.
- Özkara, E. (2011). *Ötenazide temel kavramlar ve güncel tartışmalar*. Seçkin Yayıncılık, ISBN 9789753474177, Ankara.
- Parmaksızoğlu, F. B. (2018). İnsan hakları, ahlak ve kültür açısından ‘onur’ kavramına yaklaşımın kavramın tanımlanmasına etkileri. *Dini Araştırmalar* 21(15-12), 225-246.
- Pollis, A. (2004). *Yeni bir Evrenselciliğe doğru: Yeniden Yapılandırma ve diyalog*. (B. Peker, Ç. Ataman, Çev.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Platon, (2013). *Pahaidon*. (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Rachels, J. (1986). *The End of Life: Euthanasia and Morality*. New York: Oxford University Press.
- Rehkopf, D. H. ve Buka, S. L. (2005). The association between suicide and the socio-economic characteristics of geographical areas: a systematic review. *Psychological Medicine*. 36(2), 145-157. <https://doi.org/10.1017/s003329170500588x>.
- Reisoğlu, S. (2001). *Uluslararası boyutlarıyla insan hakları*. Beta Basım Yayım, ISBN 978975486658X, İstanbul.
- Roy, A. ve Segal, N.L. (1995). Sarchiapone M. Attempted suicide among living co-twins of twin suicide victims. *The American Journal of Psychiatry*, 152, 1075-1076.
- Saraçoğlu U. (2011). *Acil servise zehirlenme sonucu gelen hastaların sosyodemografik özellikleri ve psikiyatrik analizi*. Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Adana, (AAT 281553).
- Saral, M. (2021). İnsan hakları normları ve insan hakları hiyerarşisi. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 464-482.
- Savcı, B. (1979). *Yaşam hakkı üzerine. İnsan hakları yyllığı*. (1. Baskı). Ankara: TODA-İE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.
- Savcı, B. (1980). *Yaşam hakkı ve boyutları*. (1. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Saygılı, T. (2015). Babil hukuku ve Hammurabi kanunları. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1-22.
- Sayıl I., Oral A., Güney S., Ayhan N., Ayhan Ö. ve Devrimcil H. (1993). Ankara’da intihar girişimleri üzerine bir çalışma. *Kriz Dergisi*, 1(2), 56-61.

- Sayıl, I. ve Tuğcu H. (1988). *Toplumumuzda intihar ve adam öldürme üstüne kıyaslamalı bir çalışma*. 24. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi, Ankara.
- Schabas, W.A. (2002). *The abolition of the death penalty in international law*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511494109>.
- Sullivan, J. (1975). *Beneficent Euthanasia*. M. Kohl (Der.). New York: Prometheus Books Press.
- Şehsuvaroğlu, B. N. (1975). *Tıbbî deontoloji dersleri*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- Şener, Ş. ve Şenol, S. (1996). İntihar girişimi nedeniyle başvuran ergenlerin değerlendirilmesi ve Kısa Süreli İzlemi, *3P Dergisi*, 4, 103.
- Shue, H. (2009). *Temel hakların evrenselliği, insan haklarının felsefi temelleri*. İ. Kuçuradi (Der.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Shneidman, E. S. ve Leenaars, A. A. (1999). *Lives and deaths*. Brunner/Mazel publishers inc, ISBN 9781583910115, London.
- Sonuvar, B. ve Yörükoğlu, A. (1971). Çocukluk ve delikanlılık çağında intihar girişimleri. *Hacettepe Tıp/Cerrahi Bülteni*, 4 (2), 136-150.
- Suvarlı M. K. (1995). Çocuklarda ve adolesans çağında intihar: Araştırmalar, önlemler ve çözüm önerileri. *Kriz Dergisi*, (3),1-2.
- Şahingöz, A. (2022). Avrupa’da insan haklarının tarihsel gelişimi. *EURO Politika*, (17), 90-98.
- Tacir, H. (2011). *Hastanın kendi geleceğini belirleme hakkı*. (1. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayınları
- Talas, C. (1990). *Yaşam hakkı ve toplumsal haklar. İnsan hakları yillığı*. (12.Baskı), Ankara: TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.
- Tatlıoğlu K. (2012). Sosyal bir gerçeklik olarak intihar olgusu: Sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Entstitüsü Dergisi*, (12)2, 147.
- T.C. Adalet Bakanlığı. (2011). *Adalet bakanlığı personeli görevde yükselme eğitimi ders notları*. Ankara: İnsan Hakları. 25 kasım 2024 tarihinde <https://edb.adalet.gov.tr/SayfaDetay/hazirlayici-egitim12052020022909> adresinden erişilmiştir.
- TDK. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 23 Ekim 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişilmiştir.
- Tepe, H. (1998). *Giriş*. H. Tepe (Der.). *İnsanın kosmostaki yeri* içinde (s. 7-31), Ankara: Ayraç Yayınevi.

- Tepe, H. (2018). *İnsan hakları felsefesi*. Bilgesu yayıncılık, ISBN 9786052229071, Ankara.
- TÜİK (2011). *İntihar istatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. 18 Kasım 2024 tarihinde <https://www.tuik.gov.tr> adresinden erişilmiştir.
- TÜİK (2013). *İntihar istatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. 18 Kasım 2024 tarihinde <https://www.tuik.gov.tr> adresinden erişilmiştir.
- Türkmen, H. (2015). Ötanazi sorunsalına teolojik açıdan bir bakış. *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 495-519.
- Uygun, O. (2015). *Devlet teorisi*. (2. Baskı). İstanbul: XII Levha Yayınları.
- Van Heeringen, K. (2003). The neurobiology of suicide and suicidality. *Canadian Journal of Psychiatry. Revue Canadienne De Psychiatrie*, 48(5), 292-300.
- Yeşilçayır, C. (2018). İnsan haklarının aydınlatılmasında felsefi bilginin önemi. *Kaygı Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* (31), 239-261.
- Yeşilçayır, C. (2019). *İnsan hakları felsefesi*. (1. Baskı). Çizgi Yayınları.
- Yeşilçayır, C. (2020). İnsan haklarında kuşaklar tartışması ve bir çözüm denemesi. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* (13), 73-85.
- Yeşilçayır, C. (2022). Adaletin sağlanmasında hukuka yönelik beklentiler üzerine felsefi bir değerlendirme, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (34), 45-64.
- Yılmaz, B. (2023). *Kamusal alan ve insan hakları*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (AAT 791136).
- Yüksel, N. (2001). İntiharın nörobiyolojisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 27(4), 5-16.
- Uslu, R. ve Berksun, O. E. (1992). Yas ve melankoli. *Kriz Dergisi*, 1(2), 24-26.
- Wiseman, H. V. (1966). *Magna Carta efsânesi* (M. Kapan, Çev.). Ankara hukuk fakültesi 40. yıl armağanı içinde (ss. 463-471). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- WHO, (2019). *World Health Organization suicide rates*. 14 Ekim 2024 tarihinde <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide> adresinden erişilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

Tuğba ÇELİK KORKMAZ, İlk ve orta öğrenimini Tekirdağ'da tamamlamıştır. 2011 yılında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Psikoloji ana bilim dalında başladığı eğitimini 2015 yılında tamamlamıştır. 2016 yılında Ardahan Devlet Hastanesinde psikolog ünvanıyla görev yapmaya başlamıştır. Ülkemizin çeşitli illerinde görev yaptıktan sonra Gümüşhane iline bağlı Kelkit Devlet Hastanesinde göreve başlamış olup halen görevine devam etmektedir. Öğrencilik yıllarından itibaren birçok farklı alanda eğitim, konferans, seminer ve kongrelere katılmış bulunmaktadır. Başlıca çalışma alanları; bilişsel davranışçı terapi, bağımlılık danışmanlığı, kadına yönelik şiddetle mücadele, intihar olgusu, insan hakları ve varoluşçu yaklaşımdır. 2023 yılından bu yana Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı tezli yüksek lisans öğrencisidir.